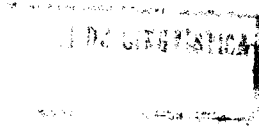

PROBLEME DE LINGVISTICA GENERALA

Vol. VI

PROBLEME DE LINGVISTICĂ GENERALĂ

Vol. VI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Str. Gutenberg 3 bis—București, sectorul VI

1974

Redactori responsabili:

ACAD. AL. GRAUR

ACAD. I. COTEANU

S U M A R

	<u>Pag</u>
LUCIA WALD, Filozofia limbajului în opera lui James Harris	7
ION Z. COJA, Pentru un punct de vedere lingvistic în problema originii graiului	17
IOANA PRIOTEASA, Economia lingvistică din perspectiva conceptelor struc- tură de suprafață și structură de adâncime	25
NADIA ANGHELESCU, Situații lingvistice și metode de cercetare	33
VLADIMIR ROBU, Sintonematica	45
ELENA SLAVE, Conotația	65
MARIANA TUȚESCU, Semantica, o teorie a limbajului	83
AL. GRAUR, Se împrumută cuvinte împrumutate	95
EM. VASILIU, Propoziții negative și „atitudini epistemice”.	99
CONSTANTIN DOMINTE, Semnalele lingvistice în raport cu sistemul limbii .	117
ALEXANDRINA GRĂDINARU, Încercare de delimitare contextuală a verbelor copulative în limba română	129

CONTENTS

	<u>Page</u>
LUCIA WALD, James Harris' philosophy of language	7
ION Z. COJA, Concerning adoption of a linguistic standpoint in the question of speech origin	17
IOANA PRIOTEASA, Linguistical economy from the point of view of the con- cepts of surface structure and deep structure	25
NADIA ANGHELESCU, Linguistical situations and research methods	33
VLADIMIR ROBU, Syntonematics	45
ELENA SLAVE, Connotation	65
MARIANA TUȚESCU, Semantics as a theory of speech	83
AL. GRAUR, One borrows words also borrowed	95
EM. VASILIU, Negative sentences and "epistemic attitudes"	99
CONSTANTIN DOMINTE, Linguistic signals as related to the language sys- tem.	117
ALEXANDRINA GRĂDINARU, Some remarks on a contextual delincation of the copulative verbs in the Romanian language	129

FILOZOFIA LIMBAJULUI ÎN OPERA LUI JAMES HARRIS

DE

LUCIA WALD

În timp ce lingvistica secolului al XVII-lea are un predominant caracter filozofic sau teoretic, ca produs direct al raționalismului și al empirismului, lingvistica secolului al XVIII-lea apare ca o fază de sinteză și de tranziție, atât sub aspectul temelor abordate cât și al metodelor : gramatici generale, dar pe baze inductive, cercetări teoretice dar și empirice, studiu descriptiv, dar și analiză istorică, comparație tipologică dar și genealogică. Alături de G. B. Vico în Italia și Condillac în Franța, un reprezentant ilustru al epocii este, fără îndoială, *James Harris* (1709—1780), din școala de la Cambridge. Lucrarea sa fundamentală *Hermes or a Philosophical Inquiry Concerning Language and Universal Grammar* (1751) a avut un larg ecou în epocă, fiind retipărită de patru ori în patruzeci de ani și tradusă în germană și franceză. Ca și alte lucrări contemporane, puțin discutată în cursul secolului trecut și în primele decenii ale secolului nostru¹, ea este tot mai des luată în considerare în ultima vreme ca o lucrare de subtilă analiză descriptivă a limbii.

Fundamentul lucrării lui Harris îl constituie tezele aristotelice asupra limbii, comentariile la ele și analizele efectuate de gramaticii antici și medievali, valorificate însă dintr-un punct de vedere modern și organizate într-un sistem unitar, într-o orientare în care empirismul este uneori contrazis de puncte de vedere de inspirație neoplatonică.

Ne vom referi, în cele ce urmează, la câteva din problemele de filozofie a limbii tratate de J. Harris în lucrarea citată.

De la primele pagini autorul arată că vorbirea poate fi analizată din două puncte de vedere : după unitățile care o compun sau după materie și formă. Primei modalități de analiză îi sint dedicate cărțile I și a II-a. Adoptându-se punctul de vedere al vorbitorului, se trece de la propoziție

---

¹ Singurul studiu mai important e cel al lui Otto Funke, în lucrarea sa *Studien zur Geschichte der Sprachphilosophie*. Bern, 1927, p. 5—48.

spre elementele ei componente. Dintre diferitele clasificări posibile ale cuvintelor — formală, funcțională, semantică — mai potrivită i se pare lui Harris aceasta din urmă. Astfel, în concordanță cu clasificarea cuvintelor din gramaticile antice, în *κατηγορήματα* și *συνκατηγορήματα*² Harris stabilește două tipuri de cuvinte: cu sens independent (absolutely significant, significant by themselves, principal) și cu sens auxiliar (relatively significant, significant by relation, accessories). Cuvintele cu semnificație absolută (principale) se subdivid, după modelul aristotelic, în cuvinte ce denumesc substanța (substantive propriu-zise și pronume sau substantive de gradul al doilea) și cuvinte ce denumesc atribute ale substanței (adjective, participii, verbe).

Cuvintele cu semnificație relativă (accesorii) se subdivid în definitive (articole propriu-zise și articole pronominale) și conective (conjunecții și prepoziții).

În tratarea acestor probleme rețin mai ales atenția observațiile asupra pronumelui, articolului și a categoriei timpului. Unitățile alcătuind categoria pronumelui sînt repartizate de Harris la două secțiuni diferite ale lucrării sale. Unele (personale, relative) sînt incluse sub numele de substantive de gradul al doilea în categoria cuvintelor cu semnificație proprie, în timp ce demonstrativele și nedefinitele, numite de el articole pronominale, sînt considerate cuvinte semnificative în relație cu altele.

Pronumele propriu-zise sînt definite drept substitute ale substantivului, categorie subalternă. Sînt numite și substantive de gradul al doilea pentru că sînt folosite atunci cînd ne aflăm a doua oară în prezența unui lucru. Ele sînt produsul vorbirii, al dialogului și al indicării. Ideea lui Harris este că pronumele s-au născut ca particule deictice, care au luat locul gestului indicării pentru lucruri văzute prima oară, care nu aveau nume (sau nu li se cunoștea numele), deci au fost folosite în lipsa unui nume; ulterior au ajuns să-l suplinească. Este aici un punct de vedere care pune mai nuanțat problema frecvent adusă în discuție a priorității cronologice a numelui sau a pronumelui.

Analiza pronumelor personale o face J. Harris urmîndu-l îndeaproape pe Priscian care, la rîndul lui, a preluat multe din tezele lui Apollonios Dyskolos. Se menționează astfel diferența dintre situația pronumelor pentru persoanele I și a II-a (au cîte o singură formă lipsită de orice specificare, ca rezultat al faptului că vorbitorul și auditorul se cunosc) și pronumele pentru persoana a III-a, înzestrate cu gen și de tipuri variate, pentru a exprima apropierea sau depărtarea, prezența sau absența, identitatea sau

² La Apollonios Dyskolos (*De syntaxi* I, 3) se întîlnește observația că, așa cum dintre sunete unele (vocalele) pot fi pronunțate singure, iar altele (consoanele) nu pot fi pronunțate fără vocale, la fel și printre cuvinte sînt unele care au sens prin ele însele, iar altele — numai în unire cu acestea. Merită reținut aici punctul de vedere isomorfic în tratarea planurilor limbii Cf. și Priscian: „Partes igitur orationis sunt secundum dialecticos duae, nomen et verbum, quia hac solae etiam per se coniunctae plenam faciunt orationem, alias autem partes ‘syncategoremata’, hoc est consignificantia appellabant”, *Insl. gram.* II, 16.

diferența. Astfel, urmîndu-l pe Priscian ³, Harris consideră ca reprezentînd forme de persoana a III-a nu numai *el, ea, (ei, ele)* ci și *acesta, acela, fiecare, unul, altul* etc. Totodată cercetătorul englez semnălează faptul că primele două persoane pot fi transpuse în cursul vorbirii ca persoana a III-a (de ex. *eu sînt cel care vorbește*) dar nu pot fi substituite una alteia. Problema diferenței de conținut și funcție care opune persoana a III-a celorlalte două persoane a fost discutată pe o bază funcțională de E. Benveniste, care a pus în lumină caracterul obiectiv al pronumelui de persoana a III-a și rolul său de substitut al unui nume, ceea ce ar explica originea sa din demonstrative sau substantive, în opoziție cu formele de persoana I și a II-a care nu sînt unități ale limbii, ci semne „goale” care capătă conținut numai în vorbire ⁴.

În ce privește pronumele relative, ele sînt denumite de J. Harris pronume conjunctive, adică incluzînd un pronume și o conjuncție (*care* = și el) punct de vedere preluat de la Apollonios Dyskolos (*Synt.* I, 43), care consideră că ceea ce le apropie de conjuncții e faptul că și ele presupun o relație între două verbe.

Cum am arătat mai sus, sub numele de *definitive*, J. Harris reunește articolele pronominale și articolul propriu-zis. În prima categorie se cuprind celelalte pronume în afară de personale și relative, în fapt demonstrativele și nedefinitele. Autorul arată că opoziția dintre categoria pronomelor și cea a definitivelor este de natură sintagmatică: pronumele se folosesc singure, în locul unui substantiv, în timp ce articolele propriu-zise și articolele pronominale însoțesc un substantiv. Așa se explică faptul că, din punctul de vedere al lui Harris, demonstrativele (*acesta, acela*) și nedefinitele (*unul, altul, fiecare*) pot să apară în dubla postură de pronume sau articole pronominale. Și aici J. Harris preia o teză din gramatica antică. Într-adevăr Apollonios Dyskolos (*Synt.* I, 3) arată că articolul se pune *cu* numele, iar pronumele — *în locul* numelui, că pronumele nu se poate lega de articol (II, 5)⁵. Și la Varro *hic* și *quis* sînt denumite articuli ⁶ sau praenomina, ca unele care stau în fața unui nume ⁷.

Analiza articolelor, care formează principala categorie a definitivelor, o face autorul din punctul de vedere al rolului lor de determinanți ai numelor (cartea a II-a, capitolul I). După părerea sa, articolul nehotărît și cel hotărît circumscriu sfera genurilor și a speciilor desemnate prin nume, pentru a exprima individualul. Articolul nehotărît exprimă prima

³ Et primae quidem personae primitivum est 'ego' et reliqui casus sequentes; secundae 'tu' et eius obliqui; tertiae vero 'ille', 'ipse', 'iste', 'hic', 'is', 'sui', quod nominativo careat, quomodo εαυτοῦ apud Graecos", *Prisciani Grammatici Caesariensis Institutionum Grammaticarum libri*, XII, 1.

⁴ E. Benveniste, *Le langage et l'expérience humaine*, în vol. *Problèmes du langage*, Paris, 1966, p. 3-4.

⁵ "Iure igitur apud Graecos prima et secunda persona pronominum, quae sine dubio demonstrativae sunt, articulis adiungi non possunt, nec tertia quando demonstrativa est". Priscian, *lucr. cit.* XII, 8.

⁶ "Prima pars casualis dividitur in partes duas, in nominatus scilicet et articulos, quod finitum et infinitum est, ut *hic* et *quis*", *De lingua latina*, X, 18.

⁷ *Ibidem*, IX, 54.

percepție a unui obiect, el raportează individul la o clasă, lăsându-l necunoscut nouă ca individ (ex. *a man, un om*) deci lasă individualul nedeterminat, în timp ce articolul hotărît exprimă a doua percepție a unui obiect, o cunoaștere anterioară, desemnând individul ca ceva cunoscut (ex. *the man, omul*).

Teoria articolului e în mare parte preluată de J. Harris de la Apollonios Dyskolos, dar lingvistul englez a dezvoltat-o și precizat-o, adăugind observații privitoare la sintagmatica articolului. Teza principală e aceea că articolul e unit cu nume care au nevoie să fie determinate, ceea ce înseamnă că trebuie excluse, pe de o parte, numele determinate prin sine, pe de altă parte, numele care nu pot funcționa decît nedeterminate. Astfel nu pot selecta articol numele proprii⁸; sînt determinate semantic cuvinte de tipul gr. ἀμφοτέροι, engl. *both*, cuvintele cu sens interogativ, cele care exprimă cantitatea sau calitatea. Rezultă că, de regulă, selectează articol numele comune care exprimă genuri și specii.

Un capitol interesant din *Hermes* este și acela consacrat analizei timpurilor, în care se dezvoltă într-un mod original o serie de teze ce-și au punctul de plecare la Aristotel. Astfel, după ce definește timpul fizic drept continuitate de succesiune (συνέχεια), Harris analizează diferitele lui ipostaze, pornind de la considerentul că pe axa succesiunii temporale momentul actual (τὸ νῦν) reprezintă sfîrșitul unei linii și, totodată, începutul alteia, punctul de legătură între trecut și viitor⁹. Neîntrerupta succesiune și continuitate a timpului contrazice ideea existenței unui prezent ca stare sau durată, căci în orice punct ne-am situa pe axa temporală, o parte s-a scurs, a devenit trecut, cealaltă e viitor și pe măsură ce vorbim devine trecut. Harris comentează o teză a lui Aristotel care arăta că modul mai sus expus de înțelegere a timpului ar duce la desființarea lui¹⁰, căci trecutul nu mai este, viitorul încă nu este, iar prezentul nu-l putem concepe decît oprind timpul în loc, și totuși timpul reprezintă suma acestor trei faze.

Lingvistul englez și-a însușit și o altă teză aristotelică potrivit căreia omul își formează conceptul de timp nu prin senzații (care sînt momentane, instantanee), ci prin memorie (trecutul) și prin imaginație (viitorul)¹¹; la ideea de trecut ajungem prin repetarea aceluiași senzații în momente diferite, prin intervalele de continuitate dintre două momente, iar la cea de viitor prin anticipare, prin analogie și comparare a celor petrecute. Așadar concepem viitorul pe baza trecutului și trecutul pe baza momentelor care au constituit prezentul. E oarecum implicit exprimată

⁸ O construcție ca gr. ὁ Σωκράτης e pleonastică atunci cînd articolul nu funcționează ca morfem al genului.

⁹ Aristotel, Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως, IV, 13.

¹⁰ ὅτι μὲν οὖν ἢ ὅλως οὐκ ἔστιν ἢ μόλις καὶ ἀμυδρῶς, ἐκ τῶνδὲ τις ἂν ὑποπτεύσειεν. τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ γέγονε καὶ οὐκ ἔστι, τὸ δὲ μέλλει καὶ οὐπω ἔστιν, ἐκ δὲ τούτων καὶ ὁ ἀπειρος καὶ ὁ ἀεὶ λαμβανόμενος χρόνος σύγκειται. τὸ δ' ἐκ μὴ ὄντων συγκείμενον ἀδύνατον ἔν εἶναι δόξειε μετέχειν οὐσίας, *ibidem*, IV, 10.

¹¹ Aristotel, Περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως.

aici ideea justă că cele trei concepte temporale fundamentale se formează prin opoziție.

În discuția privitoare la timp, J. Harris se oprește mai mult la definirea prezentului care, după cum afirmă el, e la sfârșitul trecutului sau la începutul viitorului, fără a fi însă cuprins în cadrul lor. Autorul a sesizat faptul paradoxal că, deși prezentul e doar un moment în veșnică tranziție, care, după cum arată Aristotel (Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως VI, 3) ca moment, ca limită între trecut și viitor nu poate fi divizat în alte unități, limba cunoaște formule de tipul *această zi*, *acest an*, *acest secol*, care includ durate diferite cu excluderea trecutului sau a viitorului, adică a zilei, anului, secolului care au fost sau vor fi. Prin asemenea formule limba conferă calitatea de prezent unei durate de mărime variabilă, care — de fiecare dată — este compusă din unități mai mici trecute sau viitoare (*ziua* de astăzi e alcătuită din *ore* trecute și viitoare, *anul* acesta — din *luni* care au fost și altele care vor fi etc.), unități separate prin momentul actual și tocmai includerea acestui moment conferă întregii durate calitatea de prezent. Formulele de acest tip exprimă, de fapt, ipostaze a ceea ce E. Benveniste (*lucr. cit.*, p. 6) numea timpul *cronic* sau al evenimentelor, obiectivizat prin calendar.

Pe lângă aceasta Harris observă că, în opoziție cu ceea ce a fost și cu ceea ce încă nu a fost, se formează ideea timpului prezent, ca moment stabil și totuși în curgere continuă, moment actual și mereu altul pe care trebuie să ni-l reprezentăm ca punctul prin care o sferă în rostogolire atinge o suprafață plană. Este vorba de data aceasta de timpul lingvistic, în cadrul căruia prezentul, ca moment, coincide cu momentul vorbirii și în raport cu care apreciem toate evenimentele ca anterioare sau posterioare. Momentul discursului este axa care ordonează timpul lingvistic; prezentul, ca unitate de referință, e exprimat explicit sau implicit, iar trecutul sau viitorul numai explicit (E. Benveniste, *lucr. cit.*, p. 9).

După aceste considerații filozofice asupra timpului, autorul trece la analiza timpurilor verbale — nedefinite (adică durative) și punctuale (adică momentane).

Așa cum s-a arătat mai sus, prima parte a lucrării lui J. Harris e construită pe principiul analizei limbii în unitățile ei componente; partea a doua (cartea a III-a) privește limba din punctul de vedere al materiei și formei (ὄλη și εἶδος) din care se alcătuieste tot ceea ce există — substanță și element spiritual, element stabil, general și element schimbător, individual. Autorul consideră că, în limbă, substanța e reprezentată de sunete, iar forma — de conținutul semantic. Orice substanță prezintă însă, pe de o parte, trăsături comune cu alte substanțe și, pe de altă parte, trăsături specifice, proprii. Substanța sonoră se întâlnește și în alte fenomene, dar numai în limbaj ea este purtătoare de semnificații; ceea ce distinge limbajul uman de cel animal e faptul că la om sunetele purtătoare de sens nu sînt instinctive, ci conștiente și au caracter artificial (= convențional). Așadar, dacă se definește limbajul ca sunete combinate cu anumite semnificații, rezultă că materia lui prezintă trăsături comune cu

materia altor fenomene, în timp ce elementul specific, caracteristic este și aici forma sau semnificațiile¹².

Ca și filozofii empiriști englezi, J. Harris evidențiază caracterul convențional al raportului dintre substanța sonoră și semnificație, și caracterul simbolic al cuvintelor. Dar autorul nu se limitează să reia aceste teze, ci caută și explicații pentru a motiva de ce oamenii au preferat — în locul simplei imitații sonore, care prezenta avantajul recunoașterii directe și imediate a sensului printr-un înveliș sonor "transparent" — simboluri, semne lingvistice care nu sînt inteligibile prin sine, ci prin uz sau convenție și care nu sînt legate prin asemănare sau analogie cu noțiunile semnificate.

Iată care sînt, în esență, argumentele sale: ideile noastre, ascunse în adîncul minții, sînt imateriale; pentru a putea fi transmise, ele trebuie trecute printr-un mediu corporal, sensibil¹³; așadar toate semnele, mărcile, imitațiile și simbolurile trebuie să fie perceptibile, să se adreseze simțurilor; dar acestea — cum se știe — nu depășesc anumite limite naturale; apoi dacă s-ar fi preferat imitarea, am fi avut în limbă copii, adică o infinitate de semne pentru o infinitate de lucruri; se mai adaugă considerentul că imitarea s-ar realiza încet, în timp ce, ca simboluri, cuvintele se nasc tot atît de rapid ca și ideile pe care le exprimă; în sfîrșit e de reținut că există lucruri (de exemplu din domeniul vieții psihice) care nu pot fi imitate, dar pot fi reprezentate simbolic sau convențional. Privind astfel lucrurile dintr-un unghi strict sincron, Harris trage concluzia că oamenii nu pot folosi un limbaj care, asemeni unei oglinzi, să reflecte proprietățile și esențele reale ale lucrurilor. Totodată el menționează că, după stabilirea cuvintelor primare, a fost posibil să se exprime lingvistic, prin derivate și compuse (adică prin motivare internă), conexiunea și subordonarea din natură (de tipul *terra — terrestris*).

Pornind de la teza potrivit căreia unitățile semnificative ale limbii sînt semne sau simboluri nelegate prin asemănare sau analogie cu noțiunile semnificate, J. Harris își pune întrebarea: ale cui simboluri sînt cuvintele? pe cine denumesc ele: lucrul, specia sau genul? Problema, după cum se știe, e veche în lingvistică și a constituit obiectul celebrei dispute dintre nominaliști și realiști. Cu secole înainte se pusese în filozofie problema dacă genurile și speciile au existență reală sau numai conceptuală, dacă sînt sau nu separate de obiectele concrete. Aristotel arătase că generalul există în mai mulți indivizi, deci nu are existență de sine stătătoare; comentînd pe Aristotel, Boethius¹⁴ preciza că dialectica și categoriile lui Aristotel se referă la cuvinte. În același mod Roscellinus, adept al nominaliștilor, susținea că distincțiile dialectice dintre genuri și specii, substanțe și calități sînt distincții verbale¹⁵. Întrucît gîndirea este, ca și realitatea reflecta-

¹² După O. Funke (*lucr. cit.*, p. 47) noțiunea de formă a limbii la Harris își are punctul de plecare la Aristotel. Dar felul cum este pusă această problemă în *Hermes* se apropie mai curînd de tezele de mai tîrziu ale lui Humboldt cu privire la forma internă a limbii (*die innere Sprachform*).

¹³ Cf. și Dante, *De vulgari eloquentia*, I, 3.

¹⁴ E. Bréhier, *Histoire de la philosophie*, tome premier, *L'Antiquité et le moyen âge*, Paris, 1928, p. 564.

¹⁵ *Ibidem*, p. 565.

tă, continuă, iar limba — discontinuă, numai cu ajutorul limbii putem separa albul de corpul alb, inteligența — de spirit, omul de Socrate.

În secolul al XVII-lea problema a fost tratată pe larg de J. Locke. În cartea a II-a a lucrării sale, *An Essay concerning human understanding* el considera că cea mai mare parte a cuvintelor sînt semne pentru idei generale, căci nu e necesar ca fiecare obiect individual să poarte un nume și nici nu ar fi posibil să se memoreze atîtea cuvinte cîte lucruri există. Semnele pentru idei generale s-au constituit într-o lungă perioadă istorică din semne pentru idei individuale, sub imperiul necesităților de comunicare; în stadiul inițial au rămas puține cuvinte (de exemplu numele proprii). Răspunzîndu-i lui Locke în cartea a III-a din *Neue Abhandlungen über den menschlichen Verstand*, Leibniz declara că limba nu a exprimat nicicînd individualul; sensurile generale au existat de la început, altfel n-ar fi fost posibilă comunicarea. Individualul nu e dat nemijlocit, ci e dedus din general, iar numele proprii au fost și ele la origine nume pentru specii.

La J. Harris problema e privită pe plan sincronic. Și el admite că cuvintele nu sînt simboluri ale lucrurilor particulare căci, dacă ar fi așa, fiecare cuvînt ar fi un nume propriu, variația după obiecte și indivizi ar produce un număr infinit de cuvinte, diversificarea teritorială ar fi maximă, schimbarea n-ar cunoaște limite, iar fazele mai vechi ale limbii n-ar mai putea fi înțelese. În condițiile în care toți termenii ar fi particulari, limba nu ar putea conține propoziții afirmative, în afara celor tautologice, căci individualul ar fi identic doar cu sine însuși. În felul acesta limbajul n-ar mai putea servi la comunicarea adevărurilor generale, a demonstrațiilor, n-ar mai exista știința. Așa se explică de ce în realitate cuvintele sînt simboluri pentru reprezentări sau noțiuni generale, universale, comune nu numai indivizilor din aceeași generație, dar și celor din trecut sau viitor; ele dau limbajului o bază pozitivă și solidă, permit cunoașterea și înțelegerea modului de a gândi a celor antici, traducerea dintr-o limbă în alta, fac din limbă un mijloc adecvat de comunicare și investigare. Dar, întrucît în permanență trebuie să ne referim la individual și concret, s-au creat în acest scop mijloace lingvistice cum sînt numele proprii, articolul, pronumele, numeralul. Pe această cale autorul ajunge la concluzia că unitățile lexicale sînt semne ale ideilor, în primul rînd, esențial și direct ale celor generale și numai secundar, accidental și mediat ale celor particulare¹⁶. Acest dublu caracter al limbajului îl explică Harris prin permanentă interacțiune între senzații și idei sau între perceperea concretului și reflectarea generalului. În discuția problemei el nu face distincție între *limbă* ca inventar de semne generale și concretizarea ei prin *vorbire*.

În *Hermes* se ia în discuție și problema, mult dezbătută în cursul secolului al XVIII-lea, a raportului dintre aspectele comune și cele specifice ale limbilor. După epoca de înflorire a gramaticilor universale atenția se îndreaptă acum spre analiza trăsăturilor caracteristice ale unei limbi sau ale geniului ei, interpretat în moduri variate fie ca sistem particular de

¹⁶ 'Words are the symbols of ideas, both general and particular, yet of the general primarily, essentially and immediately; of the particular only secondarily, accidentally and mediately' (cartea a II-a, cap. III).

reprezentare semantică a raporturilor logice și gnoseologice între idei (Condillac), fie ca mod specific de organizare a elementelor (M. Cesarotti), fie ca aspect caracteristic al complexului sonor (Vico, Herder)¹⁷.

Trăsăturile specifice care alcătuiesc geniul unei limbi au fost raportate, de regulă, la spiritul poporului, considerat a fi condiționat de factori naturali și sociali.

În lucrarea lui Harris problema aceasta e cercetată prin prisma raportului dialectic dintre general și particular. Încercînd să fundamenteze o analiză caracterologică a limbilor, autorul privește diferitele limbi ca forme de manifestare ale aceluiași fenomen — limbajul — și totodată ca entități care funcționează în condiții diferite. După părerea sa, toate limbile împărtășesc o esență comună rezultînd din ceea ce e permanent și identic în natura umană, în substanța și accidentele ei¹⁸. Diversitatea lingvistică este produsă de mai mulți factori cu pondere inegală : aspectele particulare ale substanței în diverse locuri, diferențele în instituțiile religioase și în organizarea politică, la care se adaugă caracterul specific și geniul fiecărei națiuni, ce-și pun amprenta asupra limbii¹⁹.

J. Harris privește individualitatea limbilor sub două aspecte : în vocabular, ca expresie a unui mod specific de înțelegere a realității, a unui *Weltanschauung*, și în limbajul artistic ca oglindire a treptei de cultură, a unei *Bildungsstufe*²⁰.

Ca și Fr. Bacon²¹, el consideră că studiul unei limbi poate dezvălui fondul spiritual, modul specific de gîndire al unui popor, că acest *Weltanschauung* formează însuși geniul limbii, cîtă vreme simbolul lingvistic trebuie să corespundă arhetipului său. În ce privește nivelul dezvoltării unei limbi, el este în raport direct cu nivelul de dezvoltare a societății care o vorbește.

Problema geniului limbii ca reflectare a spiritului poporului e tratată de lingvistul englez într-un mod mai realist și mai nuanțat decît la alți cercetători. Pe de o parte, el se ferește de schematism, de înclinarea de a raporta orice particularitate lingvistică la spiritualitatea unui popor ; pe de altă parte, el e departe de interpretările romantice și mistice care se întîlnesc în lingvistica germană la Hamman sau W. v. Humboldt. Harris a înțeles că vocabularul, în totalitatea lui, oglindește în chipul cel mai fidel istoria unei colectivități, iar limbajul artistic — cultura lui. Pentru ilustrarea tezelor sale teoretice el aduce în discuție trăsături specifice ale limbii engleze (numărul mare de împrumuturi, care dezvăluie relațiile englezilor cu diferite popoare, domeniile de influență, și care îi conferă mai

¹⁷ Cf. L. Rosiello, *Linguistica illuminista*, Bologna, 1967.

¹⁸ 'As far as human nature and the primary genera of both substance and accident are the same in all places and have been so thro' all ages, so far all languages share one common identity' (c. III, cap. IV).

¹⁹ 'As far as peculiar species of substance occur in different regions ; and much more, as the positive institutions of religious and civil policies are everywhere different, so far each language has its peculiar diversity. To the causes here mentioned may be added the distinguishing character and genius of every nation' (c III, cap. V)

²⁰ O. Funke, *lucr. cit.*, p. 14.

²¹ Fr. Bacon, *De dignitate et augmentis scientiarum* (1623).

mult belșug decît eleganță), ale limbilor unor popoare din Extremul Orient (o mare cantitate de termeni de reverență, predilecție pentru hiperbolă, stil emfatic ca rezultat al organizării politice), ale limbii latine (al cărei vocabular dezvăluie organizarea militară și politică a statului și dependența culturală de greci). Pe primul loc situează autorul limba greacă, bogată și armonioasă, capabilă de a exprima cu egală eleganță orice subiect, sub orice formă.

Prin temele abordate lucrarea lui Harris se încadrează în preocupările secolului său. Dar în perioada de dominare a ideilor empiriste, în special în Anglia, el adoptă o poziție proprie bazată pe tradiția antică și medievală a filozofiei limbajului, începînd cu Aristotel, și pe gramatica alexandrină. E pozitivist și empirist cînd operează cu date lingvistice; dar străbat în lucrarea sa și idei neoplatonice, ceea ce explică unele contradicții în modul său de a raționa. O asemenea interpretare contradictorie se vedește în explicarea pe care o dă genezei ideilor generale: astfel, sub influența lui Aristotel (Περὶ ψυχῆς) el admite succesiunea de la impresii sensoriale, trecătoare, fixate prin imaginație, la prelucrarea lor cu ajutorul rațiunii și al intelectului. Ideile universale sînt considerate a avea o bază comună materială (în identitatea substanței) și una psihică (în existența acelorași mecanisme ale sufletului). Totodată însă Harris admite teza idealistă după care geneza ideilor generale se află în unitatea spirituală a oamenilor, rezultat al unei influențe divine. Universul vizibil ar fi constituit din imagini trecătoare ale unor esențe inuabile și eterne.

Dar dincolo de aceste inconsecvențe lucrarea lui J. Harris se distinge printr-un remarcabil efort de sinteză, de interpretare dialectică a limbii. Cu un secol și jumătate mai devreme el a intuit teza saussuriană potrivit căreia limbajul, din orice unghi ar fi studiat, se prezintă ca un obiect dublu, alcătuit din laturi indisolubil legate ²². Pe calea aceasta el privește limba și elementele ei ca unități contrarii, totul fiind interpretat prin diviziune binară: universal și specific, general și particular, materie și formă, întreg și parte, elemente autosemantice și sinsemantice, substantive și atributive, definitive și conective, pînă la cele mai mici diviziuni ale conjuncțiilor sau adverbilor.

Și dacă în analizele concrete, în definiții sau exemple se poate stabili adesea modelul folosit, viziunea de ansamblu îi aparține în întregime autorului.

²² „Dans la langue il y a beaucoup d'aspects et souvent contradictoires. De quelque côté qu'on prenne la langue, il y a toujours un double côté qui se correspond perpétuellement, dont une partie ne vaut que par l'autre”, *Cours de linguistique générale* (1908–1909). *Introduction* (d'après des notes d'étudiants), în „Cahiers Ferdinand de Saussure”, XV, 1957, p. 6–7.

JAMES HARRIS' PHILOSOPHY OF LANGUAGE

(ABSTRACT)

The author brings up the main ideas contained in James Harris' work *Hermes or a Philosophical Inquiry concerning Language and Universal Grammar* (1751), points out their source in the ancient Greek philosophy and grammar and their original working up. There are especially mentioned Harris' remarks concerning the pronoun, the article and the tense, his interesting comments on linguistic form and substance, the genius of language and the unmotivated character of the linguistic sign.

PENTRU UN PUNCT DE VEDERE LINGVISTIC ÎN PROBLEMA ORIGINII GRAIULUI

DE

ION Z. COJA

1. Cei ce s-au ocupat de problema originii graiului s-au interesat aproape numai de relația *signifiant — semnificat*, anume: (1) cum s-a stabilit această relație și (2) cum vor fi arătat primii *signifiés* și (mai ales) *signifiants*. Prima chestiune — cum au ajuns oamenii să lege obiectele de anumite imagini sonore — ține de psihologie, iar a doua de psihologie și fiziologie, și amândouă numai indirect de lingvistică, înțeleasă ca știință care cercetează limba „în sine și pentru sine”. (Pentru C. Lévy — Strauss originea limbajului „este o problemă privind evoluția creierului, ceva care s-a produs în sistemul nervos și care nu a existat înainte. Dacă problema originii limbii poate fi rezolvată, ea va fi rezolvată de fiziologi” — în *Secolul 20*, 1967, nr. 5, p. 79 — după revista *Encounter*, aprilie 1966.) Așa se face că apariția limbajului a ajuns o chestiune ce nu privește... lingvistica. Credem însă că lingvistica rămâne utilă, chiar indispensabilă oricărei încercări de a soluționa misterul apariției graiului omenesc dacă se va limita să cerceteze numai aspectul din perspectiva căruia ea este o știință autonomă, distinctă printre cele ce studiază limbajul. Lingvistica trebuie să cerceteze nu apariția *limbajului* în întreaga sa complexitate, ci numai sau în primul rând apariția *sistemului* lingvistic, a limbii — *langue* (vezi distincția *langue — parole* la F. de Saussure), întrebându-se: (1) *ce cauze* au determinat organizarea sistematică a elementelor lingvistice și (2) *cum* s-a ajuns la apariția în cadrul limbajului a *sistemului*.

Foarte pe scurt — câteva detalii urmează mai jos — aceasta ar fi modalitatea în care, după părerea noastră, ar trebui abordat de către lingviști dificilul și, într-un fel, pentru lingviști compromisul subiect al originii limbii.

2. Stabilim deosebirea între două tipuri de reguli prin definirea cărora se face, de obicei, descrierea fenomenelor ce constituie obiectul unei științe: reguli de existență și reguli de coexistență.

Prin *regulile de existență* definim imanența fenomenului, principiul său de funcționare, pe baza căruia aparține unei anumite clase de fenomene

și nu alteia, modul de organizare internă, *în sine*, care dă fenomenului cercetat statutul de real, existent, justificându-i existența, explicându-o, înțelegându-l.

Regulile de coexistență, pornind de la constatarea că nici un fenomen nu există izolat, rupt de restul lumii, ci *printre* altele, similare sau de alt gen, stabilesc felul în care acționează interdependența, interacțiunea fenomenelor *spre* și *dinspre* cel ce ne interesează.

Lingvistica se ocupă în primul rînd de regulile de existență ale *limbii ca sistem*. Regulile de coexistență, din aceeași perspectivă, privesc relațiile dintre limbi, dintre limbă și alte fenomene (gîndirea, societatea etc.), chestiuni importante, dar nu esențiale, primordiale pentru lingvistică.

S-ar părea că avem o succesiune de niveluri în cadrul căruia ceea ce este regulă de coexistență la un anumit nivel devine regulă de *existență* la un nivel superior. Astfel, pentru semnul lingvistic relația *signifiant — semnificat* este o regulă de existență, iar regulile de coexistență a semnelor lingvistice devin, în planul superior, principala regulă de existență a limbii *ca sistem*.

Așadar, din punctul de vedere al lingvisticii nu ne vom ocupa de relația *signifiant — semnificat*, de apariția semnului lingvistic, ci de apariția regulilor de coexistență a semnelor lingvistice.

3. În cadrul opoziției *sistem — proces* se consideră că sistemul premerge procesul, orice proces desfășurîndu-se în cadrul unui sistem, constituind forma de manifestare concretă, „explicită” a sistemului, „actualizarea” acestuia.

Discutînd apariția *limbii*, a regulilor de coexistență a semnelor lingvistice, credem că trebuie să ne închipuim raportul *sistem — proces* inversat, procesul precedînd sistemul. Ni se pare neîndoios faptul (demonstrabil prin reducere la absurd) că la început a fost numai *vorbire — parole*, nu și *limbă — langue*, au existat doar *proces*e, acte de comunicare în afara unui sistem, chiar și a unui cod, care abia se constituia prin exercițiul comunicării.

Credem că astfel concepută apariția limbajului ne încadrăm — fără să ne fie acesta scopul — și în principiul după care ontogeneza rezumă filogeneza (ne referim la aspectele esențiale ale achiziției limbajului de către copii).

Numai în cazul unui limbaj deja constituit și al unei persoane care și l-a însușit deplin putem spune că sistemul premerge procesului.

Așadar, lingvistica ar urma să se intereseze de modul în care prin exersarea și repetarea proceselor lingvistice (actele de comunicare propriu-zisă) se constituie *sistemul* limbii.

4. Vom încerca să facem mai clare cele spuse mai sus printr-o comparație cu un domeniu la care s-au mai făcut referiri în discuțiile despre limbaj: circulația autovehiculelor.

Principiile de funcționare ale unui automobil (motor, tracțiune etc.) ar constitui o regulă de existență a automobilului, iar normele de circulație a automobilelor, în funcție de străzi, de circulația pietonilor, aglomerările urbanistice etc., ar fi reguli de coexistență a automobilelor.

Ne putem ocupa de istoria automobilului punându-ne și problema originii sale.

Dar ne-am putea ușor imagina și o știință care să cerceteze numai circulația rutieră, fără nici o legătură cu mecanica¹. Și în cazul acesteia ne putem pune problema originii regulilor de circulație. Și ni se pare evident, nemaifiind nevoie de o demonstrație, că circulația a apărut înaintea regulilor de circulație, la fel, în cazul limbii, procesul înaintea sistemului.

Deplasarea unui corp mobil (om sau vehicul) pe un câmp gol nu urmează nici un fel de regulă de circulație, de *coexistență*, fiindu-i suficientă satisfacerea regulilor de existență. La fel primelor acte de comunicare le-a fost suficientă relația dintre un *signifiant* și un *signifié*, de relații între semnificații sau între semnificații neputînd fi vorba.

5. Propunîndu-ne să cercetăm originea *sistemului*, nu va fi suficient să spunem numai că organizarea sistematică a limbii este o consecință a tendinței de economisire a eforturilor sau că reflectă — cum? automat? (!) — structuralitatea universală, ci va trebui să *explicăm apariția tuturor faptelor pe temeiul cărora afirmăm existența unui sistem în limbă*. Înseși constituirea în mecanismul lingvistic a unei cauzalități interne va trebui să-i aflăm... cauzele.

Propunîndu-ne această perspectivă nouă, va trebui să acordăm o atenție aparte ideii unei lingvistici diacronice structuraliste². Faptul că limba este un sistem se verifică foarte ușor urmărind funcționarea acesteia. Pe plan sincron sistemul este o *caracteristică*, un mod de existență al limbajului. De îndată ce ne postăm în planul diacronic sistemul devine o entitate, *ceva* care trece de la o stare la alta. Acest ceva nu există în diacronie decît în măsura în care: (a) un număr de modificări pot fi puse în legătură unele cu altele și (b) o schimbare se datorează relațiilor lingvistice existente înainte de producerea sa. *Sistemul*, pe plan diacronic, definește tocmai posibilitatea de a corela diversele schimbări ce au loc. Dar din această corelare rezultă un sens („*economie*”, „*randament maxim*”, „*simetrie*” sînt astfel de „*sensuri*”), o conformare a acestor modificări la principii și tendințe pe care nu le pune în evidență nici una din ele, luată separat, ci numai toate sau mai multe la un loc.

¹ Desigur, am exagerat puțin imaginîndu-ne un sistem de reguli de circulație care să nu aibă nici o legătură cu mecanica. Am făcut-o pentru ca astfel să distingem mai bine regulile de existență de cele de coexistență. Așa cum anumite reguli de circulație sînt cerute de mecanica automobilului, la fel anumite reguli de coexistență a semnelor lingvistice sînt legate de regulile de existență ale acestora. De pildă, în discuția asupra sistemului lingvistic adeseori ne referim la oralitatea (linearitatea) semnului lingvistic. Distincția reguli de existență — reguli de coexistență o putem face mai greu în domeniul limbii, de aceea am apelat la comparația de mai sus. Această distincție este, poate, numai metodologică, introducînd un model discontinuu străin limbii.

² În ciuda unor încercări mai izbutite (A. Martinet, *Economie des changements phonétiques* sau *Istoria limbii române*, București, 1965—1969, vol. I și, mai ales, II) posibilitatea de a cerceta diacronic sistemul limbii, negată alit de categoric de F. de Saussure, rămîne în continuare un deziderat de împlinit. A efectua mai multe secțiuni sincronice (așa cum s-a făcut pînă acum) nu înseamnă a cerceta evoluția limbii ca sistem. În felul acesta ilustrăm doar faptul că sistemul evoluează, fără a arăta și *cum* se petrece această evoluție, în ce constă mișcarea limbii ca sistem.

Dacă admitem ideea evoluției limbii ca sistem, adică a evoluției în virtutea faptului că limba este un sistem, sistemul devine cauza propriei sale evoluții. De aceea, cercetarea acestei evoluții va permite formularea unor ipoteze cu privire la stările anterioare ale sistemului lingvistic, inclusiv cu privire la începuturile acestuia³.

În același scop credem că va fi utilă cercetarea universalilor lingvistice la nivelul sistemului limbii. (Ideea aceasta poate părea ciudată, dar nu este deloc nouă. Ce altceva este teoria glosematică asupra limbii, de pildă? Și nu numai ea.) În felul acesta vom preciza mai bine a cui apariție vrem să o explicăm. Consider, ca să dau un exemplu, că nu este lipsit de sens să încercăm să explicăm de ce și cum au apărut relațiile de determinare între elementele limbii. Problema apariției relațiilor dintre elementele limbii se încadrează printre celelalte chestiuni legate de *aparitia limbii ca sistem*. La fel, dubla articulare a limbajului sau clasele de cuvinte.

Ceea ce ne propunem la acest punct este și lucrul cel mai greu de realizat, presupunând și o schimbare a mentalității noastre: sistemul limbii a fost până acum un rezultat al investigației, un fapt a cărui demonstrare încununa cercetarea, finalizînd-o. Prin cele de mai sus noi propunem să facem din sistemul limbii un instrument al cercetării lingvistice, prin care să ajungem la alte rezultate.

6. Majoritatea teoriilor referitoare la originea graiului au încercat să afle *ce* anume a fost imediat înaintea semnului lingvistic: țipăt animal instinctiv sau onomatopee? Pentru lingvistică interesant și, totodată, la îndemina posibilităților sale, este să descrie mecanismul trecerii de la *acel ceva* la cuvînt, la limbaj, incluzînd apariția limbajului în problema mai cuprinzătoare a schimbărilor lingvistice. Oricum, ipoteza că *modelul general (sau cel mai general model) al schimbărilor lingvistice ar putea fi aplicat și apariției limbii* merită a fi studiată.

Din păcate lingvistica, studiînd schimbările din limbă, s-a interesat mai ales de cauze, iar modul cum se produc acestea a fost mai puțin, aproape deloc studiat, poate și pentru că orice schimbare lingvistică, din felurite motive, este greu de urmărit *cum* se produce.

Pentru cel care s-ar ocupa de această problemă se ridică o chestiune căreia îi va fi greu să-i dea un răspuns complet: presupunînd că emițătorul unui mesaj produce o schimbare în limbă, modificînd fie semnificantul, fie semnificatul unui semn, cum se explică faptul că receptorul acelui mesaj înțelege noul semn și, de regulă, nici nu are sentimentul unei schimbări, ca de altfel și emițătorul.

Unele explicații s-au dat (se modifică de obicei porțiunea redundantă a unui semnificant, înțelegerea nefiînd astfel afectată prin posibilitatea confuziei cu alt semnificant, modificarea se face treptat, prin acumulări infimezimale etc.), fără, însă a acoperi întregul răspuns. Teoria schimbărilor lingvistice trebuie în continuare aprofundată pentru a ne

---

³ Nu este exclus nici drumul invers: prin reconstituirea primelor momente de organizare sistematică, internă, a elementelor limbii să ajungem la o metodologie utilă tocmai unei lingvistici structuraliste diacronice.

putea folosi de ea în încercarea de a face din originea limbii o problemă a lingvisticii.

7. Să încercăm să aflăm mai multe despre mecanismul schimbărilor lingvistice din interpretarea unei banale metateze: *sculptură* > *sculptură*. Justificarea acesteia învederează faptul că în limba română grupul consonantic — *lpt* — este inexistent, și ca atare greu de pronunțat. Dacă această explicație ar fi suficientă, atunci *sculptură* trebuia să devină *scultură*, prin transformarea grupului consonantic greu de pronunțat într-unul cu care românii sînt deprinși. Cum să explicăm atunci metateza? Vorbitorul a pronunțat primele sunete (*scul-*) și ajungînd la grupul consonantic greu de pronunțat s-a oprit și a reluat pronunțarea cuvîntului făcînd modificările care să ușureze rostirea cuvîntului? (!)

Pentru a înțelege cum s-a produs această metateză trebuie să ne întrebăm *cînd* s-a produs: la emiterea sau la receptarea cuvîntului *sculptură*? Dacă presupunem că metateza s-a produs la *emiterea* semnului respectiv ajungem inevitabil la presupunerile de mai sus, inacceptabile. Nu ne rămîne decît să punem metateza produsă pe seama *auditei*, a *receptării* cuvîntului. Este adevărat că un cuvînt nou intrat în inventarul lexical propriu îl vom pronunța așa cum ne vine mai ușor, potrivit obișnuințelor articulatorii pe care ni le-a dat limba folosită, dar este cel puțin la fel de adevărat că un cuvînt nou, auzit pentru prima oară, îl vom și *auzi* potrivit aceluiași obișnuințe! Există obișnuințe nu numai de pronunțare, ci și de audite⁴! (Desigur, avem în vedere condițiile normale de comunicare, cînd nu se iau precauții speciale pentru receptarea și emiterea perfectă a mesajului.)

Cu alte cuvinte metateza de mai sus (și altele) vorbitorii o produc nu în calitate de emițători ai mesajelor, ci în calitate de *receptori* ai mesajului. De o modificare lingvistică (fie a semnificantului, fie a semnificatului) produsă la receptorul mesajului nu va fi conștient nici emițătorul mesajului și nici receptorul acestuia. Mai departe, vorbitorul, devenind din receptor emițător, va „propune” modificarea respectivă și celorlalți membri ai colectivității. De ce numai unele dintre aceste modificări sînt „acceptate”, — este altă problemă, care nu ne mai interesează în ordinea de idei de la care am pornit.

Am ajuns astfel la concluzia că modificările lingvistice (sau măcar o bună parte din ele) se produc la receptor, în momentul receptării mesajului (la audite și la decodificare). Ne este utilă această concluzie în discuția asupra apariției limbajului?

8. Din cele de mai sus, rezultă, decurgînd logic, afirmația că *limbajul apare la receptor*. Ce sens are această propoziție? Situîndu-ne în cadrul teoriei interjecționale a apariției primelor cuvinte, afirmația de mai sus devine o ipoteză deosebit de fertilă. Într-adevăr, la emițător interjecția, strigătul instinctiv, involuntar însoțește o anumită senzație, alcătuiind

⁴ Putem aminti în sprijinul celor de mai sus experiențele prin care anumiți subiecți au fost puși să asculte și apoi să repete enunțuri într-o limbă necunoscută lor, constatîndu-se că mai frecventă decît omiterea unor sunete sau introducerea altora a fost aranjarea sunetelor din enunțurile respective după modelul limbii vorbite de subiecți.

împreună cu aceasta un tot nediferențiat pentru emițător. La receptor ajunge, însă, numai strigătul, fără senzația care l-a provocat. Așadar, la receptor, fără voia acestuia și fără să-și dea seama, se produce ruptura dintre semnal și obiectul semnalizat. Prin repetarea posturii de receptor omul ajunge să diferențieze semnalul acustic — reflex necondiționat la emițător — de obiectul semnalizat, deseori, probabil, ascuns percepției directe a receptorului, dar relevant acestuia prin sunet. Folosind apoi semnalul respectiv, chiar determinat nemijlocit de obiectul semnalizat, omul o va face din ce în ce mai mult cu conștiința distincției semnal-obiect semnalizat. Și cu aceasta începe apariția limbajului.

9. Pentru a explica faptul că vorbitorii „acceptă” unele modificări fără a avea sentimentul schimbării produse, propunem cu titlu de ipoteză următoarele formule (în care vom folosi grosso modo termenii de formă și conținut, fără precizări și nuanțări suplimentare) :

A — Forma veche, existentă capătă un conținut nou.

B — Conținutul vechii forme capătă o formă nouă.

După aceste formule, dintr-un element lingvistic pot rezulta două elemente lingvistice noi, se produce, așadar, o inovație, o schimbare, care, însă va trece destul de ușor neobservată, cu alte cuvinte, ușor adoptată de vorbitori, întrucît fiecare din cele două elemente noi are o componentă cunoscută, fie forma, fie conținutul.

Multe din schimbările petrecute în limbă se încadrează în una din cele două formule sau chiar în amîndouă. Un exemplu ni-l oferă istoria articolului în limbile romanice. În latină exista *ille* cu valoare de pronume demonstrativ. Mai tîrziu *ille* devine articol, capătă, deci, un conținut, o valoare nouă (după formula A ; faptul că *ille* suferă și o serie de modificări fonetice nu are importanță, neavînd dovada că acestea s-au petrecut concomitent cu însușirea valorii de articol). Conținutul vechi, de pronume demonstrativ, nu dispăre, ci capătă o formă nouă : *ecce + ille* (după formula B).

10. Pentru a aplica aceste formule la apariția limbajului va trebui să pornim de la o formă și un conținut preexistente limbajului. Vom considera drept conținut *obiectele* din realitate, percepția acestora, iar ca formă *reacția* față de acest stimul exterior, reacție manifestată prin strigăt involuntar sau altceva⁵. Apariția limbajului ar urma să se producă prin aplicarea uneia din cele două formule. Pentru a evita ideea de *salt* în limbă, convinși că apariția limbajului s-a petrecut treptat, prin lente și îndelungi acumulări, vom considera mai convenabilă din acest punct de vedere formula B : apariția limbajului ar consta în înlocuirea formei

⁵ Stabilirea stadiului preexistent limbajului e o chestiune ce privește alte științe, nu lingvistica. Pentru exemplificarea modului cum lingvistica poate colabora cu aceste științe în problema originii limbii ne-am imaginat acest stadiu ca fiind imediat anterior limbajului. Dacă am greșit cumva, aceasta nu afectează cu nimic ceea ce urmează, de interes în primul rînd metodologic.

N.B. În cele de mai sus n-am reușit să ne menținem în limitele strict lingvistice ale problemei. Apelul făcut uneori la fapte ce țin de psihologie dovedește, prin neputința de a-l fi evitat, că în discuția asupra originii limbajului nici un punct de vedere — fie al lingvisticii, fie al psihologiei sau al fiziologiei ori filozofiei — nu este singur suficient.

vechi (strigătul) cu una nouă : *cuvîntul* articulat. În felul acesta ajungem la situația de a avea *cuvinte* (formă) care să denumească *obiecte* (conținut) concrete, anumite. Ipoteza că primele cuvinte au denumit obiecte concrete și nu noțiuni este destul de plauzibilă pentru o epocă în care nevoile de comunicare vor fi fost foarte reduse. Sporirea acestor nevoi de comunicare va face ca prin cuvînt să nu se mai denumească obiecte, ci noțiuni (modificare după formula A). Pentru a exprima vechiul conținut (obiecte anumite) se va recurge la o formă nouă : sintagma, combinația de cuvinte (după formula B).

*

Prin cele de mai sus am încercat să propunem o nouă metodologie, „mai” lingvistică, cercetării originii graiului. Noutatea este numai aparentă, întrucît majoritatea ipotezelor cu privire la originea limbajului s-au bazat tot pe fapte deduse din cunoașterea limbilor atestate, constituite. E drept, cu precădere cercetîndu-se din acest unghi de vedere limbajul infantil, al afazicilor sau al populațiilor primitive, aspecte oarecum „periferice”, noi propunînd cercetarea trăsăturilor fundamentale ale limbii din perspectiva apariției acesteia (sau invers).

Desigur, cu cît vom cunoaște mai profund și în detaliu esența unui fenomen, cu atît vor fi mai mari șansele de a emite ipoteze verosimile cu privire la originea fenomenului studiat.

Or, de la data cînd problema originii limbii a încetat practic să mai preocupe pe lingviști (începutul secolului XX) și pînă azi s-au făcut importante progrese tocmai în sensul cunoașterii esenței limbajului. Din perspectiva acestor acumulări teoretice relativ recente am propus reluarea discuțiilor privitoare la apariția limbii. Foarte sumar am indicat necesitatea și posibilitatea de a studia *originea limbii ca sistem* și de a include apariția limbajului printre „schimbările lingvistice”, aplicîndu-i schema (sau una din schemele posibile) după care se petrece și azi o schimbare în limbă. Dar, desigur, și alte chestiuni, prin care teoria limbajului s-a îmbogățit în cursul acestui secol, pot fi cu folos invocate spre a repune în discuția lingviștilor problema originii limbii dintr-o perspectivă strict lingvistică.

POUR UN POINT DE VUE LINGUISTIQUE SUR L'ORIGINE DU LANGAGE

(RÉSUMÉ)

On n'a pas encore formulé, en ce qui concerne l'origine du langage, un point de vue strictement linguistique. L'auteur pense que cela n'est possible que si la linguistique s'intéresse à l'origine de la langue en tant que *système*, en se proposant d'étudier comment on est passé du *processus* de communication au *système* linguistique. Pour cela on établit la distinction entre les règles d'existence et les règles de coexistence des signes linguistiques. L'apparition des règles d'*existence* intéresse les physiologistes,

les psychologues, etc. De l'apparition des règles de *coexistence* va s'intéresser la linguistique.

Dans la tentative d'établir une perspective linguistique ayant trait à l'apparition du langage, l'auteur propose également l'inclusion de ce phénomène dans la catégorie des changements linguistiques. Une connaissance plus approfondie de la *manière* dont les changements linguistiques se produisent peut être utile à l'investigation concernant l'apparition du langage. Procédant en conséquence, l'auteur souligne le rôle décisif (sic) du récepteur du message dans la production des changements linguistiques et, mutatis mutandis, celui du *récepteur* dans l'apparition du langage, du signe linguistique.

Loïn de donner une solution, le présent article ne fait qu'essayer de ressusciter l'intérêt des linguistes quant au problème de l'apparition du langage.

ECONOMIA LINGVISTICĂ DIN PERSPECTIVA CONCEPTELOR STRUCTURĂ DE SUPRAFAȚĂ ȘI STRUCTURĂ DE ADÎNCIME

DE

IOANA PRIOTEASA

Un factor important la care lingviștii fac deseori apel, fie pentru a determina forțele care regizează funcționarea limbii la un moment dat, fie pentru a stabili cauzele și direcția modificărilor în evoluția limbii, este *economia lingvistică*.

Istoria conceptului de economie lingvistică se împletește strâns cu însăși istoria lingvisticii ; pe măsură ce evoluează concepțiile despre limbă și se aprofundează analiza faptelor înregistrate, conceptul de economie lingvistică se modifică în două direcții principale : o direcție orizontală și alta verticală.

Dezvoltarea pe orizontală a conceptului de economie lingvistică este reprezentată de evoluția de la înțelegerea economiei ca fenomen care acționează doar în activitatea lingvistică a vorbitorului, la conceperea ei ca aspect care caracterizează munca lingvistică pe care actul comunicării o presupune atât de partea vorbitorului, cât și de partea ascultătorului¹.

Analiza economiei lingvistice din perspectiva vorbitorului și a ascultătorului presupune că actul comunicării nu este redus pur și simplu la producerea de semne articulate, dotate cu sens și prezentate într-o anumită succesiune, ci cuprinde și momentul percepției și al înțelegerii acestor semne de către ascultător. Același lucru formulat în termenii de *cod* și *mesaj* poate fi redat astfel : Actul comunicării presupune codificarea mesajului, transmiterea și decodificarea lui la nivelul receptorului. Întrucât tendința spre economie este în general un corolar al oricărei activități umane, iar în producerea unui act de comunicare fiecare moment presupune un consum de energie umană și efectuarea unei munci lingvistice,

---

¹ Vezi de exemplu conceptul de economie lingvistică la Whitney în : *La vie du langage*, Paris, 1890, în special capitolele IV—VIII.

e normal ca analiza conceptului de economie lingvistică să țină seama nu numai de activitatea vorbitorului, ci și de activitatea ascultătorului ².

Dezvoltarea conceptului de economie lingvistică pe direcție verticală include mai multe aspecte :

1. Trecerea de la analiza economiei lingvistice în planul activității fizice la analiza ei în planul activității psihice a vorbitorului și a interlocutorului ³.

2. Lărgirea cadrului lingvistic în care e plasată analiza acțiunii economiei lingvistice. Această lărgire s-a produs prin extinderea cîmpului de observație în două sensuri :

a) Pe de o parte se observă trecerea de la analiza formelor de manifestare a economiei lingvistice în diacronie la analiza formelor de manifestare a tendinței de economie lingvistică în sincronie.

b) Pe de altă parte și în strînsă legătură cu extinderea cercetării la aspectul sincronic al limbii, se observă trecerea de la analiza caracterului economic al unor forme izolate ⁴ (sunete sau complexe sonore) la analiza caracterului economic al unor sintagme ale enunțului ⁵ sau al enunțului în întregime ⁶. De această evoluție în analiza conceptului de economie lingvistică se leagă trecerea de la înțelegerea ei ca tendință spre „simplificarea articulației sunetelor” la accepția de „comunicare cu efort mai mic”.

Dezvoltarea conceptului de economie în cele 2 direcții — orizontală și verticală — a permis pe de o parte evidențierea caracterului complex al procesului de economie lingvistică, ceea ce derivă din însăși complexitatea limbajului, iar pe de altă parte, a ajutat la înțelegerea mai completă a rolului economiei în dezvoltarea limbii. S-a ajuns astfel ca economia lingvistică să fie considerată nu numai cauză a schimbărilor lingvistice, care pentru majoritatea neogramaticilor din sec. al XIX-lea se reduceau în general la schimbări de ordin fonetic, ci mai ales ca formă de satisfacere a nevoilor comunicării cu ajutorul limbajului articulat. Încercînd să dea o definiție conceptului de economie lingvistică Martinet afirmă că „ceea ce putem numi economia unei limbi este tocmai această căutare permanentă a echilibrului între nevoile contradictorii pe care trebuie să le satisfacă” ⁷.

Caracterul economic sau noneconomic al unui fapt de limbă poate fi determinat prin raportarea la nevoile comunicării. Așadar punctul de plecare în aprecierea economiei lingvistice se află nu în limbă ci în afara ei și el este dat de volumul nevoilor de comunicare cărora trebuie să facă față materialul lingvistic pus la un moment dat la dispoziția vorbitorului.

² O. Jespersen, *Language*, Londra, 1922.

³ Vezi Whitney, *op. cit.*, și Baudouin de Courtenay, în studiul: *Об общих причинах языковых изменений*, din vol. *Избранные труды по общему языкознанию*, tom I, Moscova, 1963, p. 222—254.

⁴ Cazul foneticienilor din sec. al XIX-lea.

⁵ H. Frei, *La Grammaire des fautes*, Genève, 1949, în special p. 107—130.

⁶ A. Martinet, *Éléments de linguistique générale*, Paris, 1967.

⁷ A. Martinet, *Elemente de lingvistică generală* (variantă românească), București, 1970, p. 228.

Criteriul raportării la nevoile comunicării pentru a determina caracterul economic al unui fapt lingvistic își găsește în adevăr o formulă convenabilă de aplicare în cadrul concepției generativ-transformaționale.

Se știe că gramaticile generativ-transformaționale distingînd între un plan „al înțelesului” și un plan „al enunțului concret” deosebesc structura de adîncime de structura de suprafață și se interesează de raportul dintre aceste două structuri. În ultimă analiză însă, raportul dintre structura de adîncime și structura de suprafață nu exprimă altceva decît raportul dintre ideile de comunicare și materialul lingvistic folosit în acest scop.

Din analizele care s-au făcut și care se referă în general la stadiul actual al unor limbi evolute, s-a ajuns la concluzia că structura de suprafață și structura de adîncime se manifestă ca structuri diferite atît de frecvent încît coincidența dintre ele devine în cadrul funcționării limbilor excepție și nu regulă. „Cazul în care structura de adîncime și structura de suprafață coincid... rămîne un fenomen particular”⁸. Concret, diferența dintre cele două structuri se manifestă, pentru unele cazuri de neconcordanță, prin prezența în structura de suprafață a unui număr de semne mai mare decît ar fi necesar în raport cu înțelesul general al enunțului. În astfel de cazuri spunem că structura de suprafață are caracter redundant. În alte cazuri neconcordanța dintre cele două structuri se manifestă printr-un surplus de înțeles existent în structura de adîncime care ar presupune în structura de suprafață un plus de material lingvistic față de cel existent. Absența acestui „plus” de material în structura de suprafață face ca ea să aibă, în raport cu structura de adîncime, un caracter economic.

Se știe că noțiunile *structură de adîncime*, *structură de suprafață* constituie concepte de bază pentru înțelegerea mecanismului de funcționare a limbajului așa cum e reprezentat de gramaticile generativ-transformaționale dar, după cît știu, aceste concepte nu au fost puse la baza unei interpretări a caracterului economic al limbii. Cel mult s-ar putea spune că în legătură cu ele s-au făcut unele observații cu privire la redundanța limbilor, dar caracterul economic al structurii de suprafață nu a făcut, pînă în prezent, obiectul unei cercetări dedicate cunoașterii economiei lingvistice.

Scopul articolului de față este tocmai încercarea de a atrage atenția asupra unei modalități de înțelegere și analiză a economiei lingvistice pornind de la raportul dintre structura de adîncime și structura de suprafață.

Dacă structura de adîncime constituie structura ideii de comunicat, iar structura de suprafață este structura comunicării așa cum apare formulată lingvistic, înseamnă că distanța de la structura de adîncime și pînă la structura de suprafață reprezintă ceea ce s-a economisit. Cu alte cuvinte *economia unui anumit enunț este dată de ceea ce există explicit în structura de adîncime, dar apare doar implicit în structura de suprafață*.

⁸ S. Golopenția-Eretescu, *Structura de suprafață și structura de adîncime în analiza sintactică*, în PLG, V, p. 154.

Cînd structura de suprafață și structura de adîncime coincid, economia realizată pe baza structurării sintactice este zero. În acest caz cel mult s-ar putea vorbi de economie care se manifestă doar în aspectul fonetic al semnelor lingvistice: reducerea corpului fonetic, simplificarea pronunțării etc.

Caracterul economic al structurii de suprafață decurge din capacitatea spiritului uman de a deduce, din prezența anumitor sensuri și relații, înțelesuri care nu sînt marcate explicit. Această constatare e cu mult mai veche decît conceptele de structură de suprafață și structură de adîncime. Încă din secolul al XIX-lea Whitney făcea următoarea observație: „Cele mai bogate limbi cunoscute nu exprimă niciodată în mod distinct toate relațiile care există între obiectele gîndirii umane, relații pe care spiritul le înțelege implicit chiar cînd lor nu li se dă un corp printr-o formă sonoră. Raporturile neexprimate nu sînt decît raporturi subînțelese absolut necesare în discurs”⁹.

Gramaticile transformaționale au teoretizat o astfel de constatare și au făcut din structura de adîncime un suport al *universalilor lingvistice*.

După cum se știe convertirea structurii de adîncime în structură de suprafață presupune anumite operații numite transformări. Numărul de transformări necesare pentru o construcție dată poate fi luat drept criteriu pentru aprecierea gradului de economie al structurii de suprafață date; cu cît e mai mare numărul de transformări, cu atît structura de suprafață a enunțului dat e mai economică. Cunoscînd economia enunțurilor, mai precis a tipurilor de enunțuri, dintr-o limbă dată ne-am putea face o idee despre economia acelei limbi în ansamblu. Pe de altă parte, acceptînd părerea transformaționaliștilor cu privire la caracterul universal¹⁰ al structurii de adîncime, cred că prin comparație între structurile de suprafață ale mai multor limbi s-ar putea face aprecieri globale privind caracterul mai mult sau mai puțin economic al limbilor comparate.

Nevoia de economie manifestată în structura de suprafață face ca uneori unuia și aceluiași enunț să-i corespundă mai multe structuri de adîncime. Este cazul structurilor de suprafață numite *structuri ambigue*. Între ambiguitate și economie se poate stabili aparent o relație direct proporțională în sensul că ambiguitatea poate fi cu atît mai mare cu cît structura de suprafață are un caracter economic mai pronunțat. Dar atîta timp cît structura de suprafață este economică în raport cu structura de adîncime, însă rămîne ambiguă în raport cu intenția vorbitorului, încă nu putem considera că acea comunicare are caracter economic. Putem spune că este neclară, confuză și deci nesatisfăcătoare. De aceea aprecierea caracterului economic al unui enunț prin raportare la structura lui de adîncime devine criteriul necesar în analiza conceptului de economie lingvistică, a cărui manifestare trebuie considerată în cadrul unei comunicări lipsite de ambiguitate. Altfel spus, aprecierile asupra caracterului economic al unui

⁹ Whitney, *La vie du langage*, p. 90.

¹⁰ Notă: consider necesară observația că, dacă structura de adîncime este în adevăr universală, problema nu se poate pune decît pentru popoare cu o gîndire ajunsă la același nivel de dezvoltare.

enuț trebuie să înceapă de acolo de unde a luat sfârșit ambiguitatea. Dacă ținem însă seama de faptul că, în procesul comunicării, un anumit enuț nu este niciodată rupt de un anumit context (lingvistic sau extralingvistic) adică de anumite circumstanțe în care se produce actul comunicării, trebuie să avem în vedere rolul acestor circumstanțe în eliminarea ambiguității.

„Numărul de mesaje diferite admise de un semnal — spune Prieto¹¹ — este practic infinit. Dar orice mesaj e produs în anumite circumstanțe care la rândul lor furnizează receptorului o informație suplimentară”.

Se poate observa că în uzul obișnuit al limbii una și aceeași structură de suprafață apare în raport cu diverși ascultători lipsită de ambiguitate sau cu ambiguitate de grade diferite¹². Aceasta înseamnă că ambiguitatea unui enuț depinde nu numai de structura propriu-zisă a enuțului, ci și de cunoștințele anterioare ale auditorului, de datele la care ascultătorul raportează enuțul dat.

Considerând enuțul în cadrul contextului din care a fost scos pentru a-i analiza caracterul economic vom observa că operația lingvistică de dezambiguizare presupune fie adăugare de material lingvistic, deci efort mai mare din partea vorbitorului, fie obligarea ascultătorului de a nu aprecia enuțul în sine, ci prin raportare la contextul din care face parte, deci efort mai mare din partea ascultătorului. „Circumstanțele favorizează diferit mesajele admise de semnal iar receptorul, pe baza logicii, concludă că mesajul pe care i-l transmite emițătorul este acel mesaj admis de semnal care este cel mai bine favorizat de circumstanțe”¹³.

Un enuț cum ar fi *Critica lui Ion*, văzut în sine, este economic, dar ambiguu. Pentru dezambiguizare e nevoie fie ca vorbitorul să spună mai mult, adică : *Critica (care a fost) adusă lui Ion*, sau *Critica pe care a făcut-o Ion*, fie ca interlocutorul să cunoască ce s-a spus (contextul lingvistic) sau ce s-a întâmplat (contextul extralingvistic) mai înainte.

De asemenea enuțul : *Am adus cartea lui Ion* considerat în sine poate fi înțeles în două feluri, deci are două structuri de adîncime :

Am adus cartea care este (cartea) lui Ion sau

Am adus cartea pentru Ion.

Dacă în desfășurarea procesului de comunicare dezambiguizarea este posibilă nu numai prin precizări făcute de către vorbitor, ci și printr-o mai mare solicitare a ascultătorului, înseamnă că, pentru o comunicare dată, economia lingvistică este condiționată și de cunoștințele ascultătorului și de capacitatea lui de a integra datele noi în șirul celor stocate în memorie. De aceea, opoziția cunoscut / necunoscut joacă un rol important în determinarea gradului de economie pe care și-l poate permite un vorbitor în transmiterea unei anumite informații. Astfel conversația dintre doi prieteni care discută despre un subiect cu care amîndoi sînt familiarizați se poate desfășura într-un mod atît de laconic încît, un ascultător,

¹¹ *Messages et signaux*, Paris, 1966, p. 13.

¹² Notă: prin grade diferite de ambiguitate înțeleg interpretarea enuțului în chipuri diferite care se îndepărtează mai mult sau mai puțin de ceea ce a avut în vedere vorbitorul.

¹³ L. Prieto, *op. cit.*, p. 14.

interesat s-o urmărească, ar rămâne nesatisfăcut, în ciuda faptului că nu a lăsat să-i scape nici un cuvânt din dialog. Din acest punct de vedere ar fi interesantă o cercetare a limbii pe stiluri, ceea ce ar putea să evidențieze că, în anumite stiluri, comunicarea lingvistică are un caracter economic mai pronunțat decît în altele.

În procesul comunicării lingvistice vorbitorul nu este totdeauna interesat să sacrifice caracterul economic al unei structuri de suprafață de dragul eliminării ambiguității. Uneori ambiguitatea structurii de suprafață este căutată și echivocul devine un procedeu cu importante efecte stilistice. Așa-zisele propoziții cu dublu înțeles au o putere de sugerare mai pronunțată și îl obligă pe interlocutor la o participare mai activă în realizarea actului de receptare a mesajului.

Din încadrarea structurii de suprafață într-un anumit context, ceea ce presupune depășirea cadrului unei structuri în sine a unui anumit enunț, și din raportarea în același timp la structura de adîncime se desprinde concluzia că economia lingvistică depinde de trei factori :

1. Structura propriu-zisă a unei anumite limbi, adică diferitele tipuri de enunțuri corecte într-o limbă dată.

2. Capacitatea vorbitorului de a face din contextul enunțului un mijloc de dezambiguizare a structurilor economice.

3. Capacitatea ascultătorului de a profita de utilizarea contextului pentru eliminarea ambiguității unei structuri economice.

Dintre acești trei factori, primul e de natură lingvistică (e dat de relații între semne lingvistice) și are caracter obiectiv, căci e reprezentat de structuri considerate corecte de către toți vorbitorii unei comunități lingvistice. Ceilalți doi sînt factori de natură psihică și au caracter mai mult sau mai puțin subiectiv, pentru că în ultimă analiză țin de capacitatea de a gîndi și înțelege, care pentru aceeași perioadă diferă pînă la un anumit punct de la un individ la altul.

Privită în perspectiva istorică însă, capacitatea de a gîndi a unei colectivități lingvistice, considerată ca o medie a cărei valoare diferă de la o epocă la alta, capătă caracter obiectiv. Întrucît diferențele dintre epoci se înregistrează sub forma unui progres continuu al capacității de gîndire a indivizilor umani, trebuie să admitem că această capacitate constituie rezerva de bază care permite principiului economiei lingvistice să-și sporească formele de manifestare pe măsură ce cresc nevoile de comunicare.

Pe baza unei capacități de gîndire care se dezvoltă mereu, acțiunea principiului economiei lingvistice face ca elementele limbii să capete o folosire intensivă, în sensul că vechiul material lingvistic ajunge să satisfacă nevoi noi de comunicare sau să exprime mai clar vechile nevoi ale comunicării.

Privind raportul dintre structura de adîncime și structura de suprafață prin prisma economiei lingvistice care se degajă din diferența lor, s-ar putea afirma *a priori* că, în evoluția limbii, ceea ce la un moment dat este structură de suprafață redundantă devine într-o fază mai evoluată a limbii o structură neredundantă, adică ajunge să concorde cu structura de adîncime. Acest fapt reprezintă dezvoltarea caracterului economic al sistemului lingvistic dat.

S-a făcut, dealtfel, afirmația că : „...structura de adâncime degajată prin cercetări sincrone pare a fi constituit o structură de suprafață într-o fază anterioară de evoluție, sincronia reflectă diacronia...”¹⁴.

Asemenea cercetări menite să plaseze raportul dintre structura de adâncime și structura de suprafață într-o perspectivă istorică au, cum e și firesc, mai mult o importanță teoretică și se poate spune că ele nu intră, sau cel puțin că nu intră direct, în preocupările transformaționaliștilor care se interesează doar de aspectul sincron al limbii. Economia lingvistică văzută prin prisma raportului dintre structura de suprafață și structura de adâncime plasate într-un context lingvistic și extralingvistic este o chestiune care intră în obiectul psiholingvisticii și analiza ei contribuie la o mai bună înțelegere a raportului dintre limbă și gândire.

L'ÉCONOMIE LINGUISTIQUE DE LA PERSPECTIVE DES CONCEPTS STRUCTURE DE SURFACE ET STRUCTURE DE PROFONDEUR

(RÉSUMÉ)

Malgre le rôle important que la linguistique attribue au facteur économique dans le fonctionnement et dans l'évolution de la langue, le concept d'économie linguistique n'a encore acquis un contour suffisamment clair et unanimement accepté.

L'article présent souligne le sens dans lequel le concept d'économie linguistique a évolué; en même temps le présent article propose une nouvelle modalité de déterminer le matériel économisé dans le cadre d'une communication donnée.

En partant de l'observation que l'économie linguistique peut être déterminée seulement en rapportant l'énoncé concret aux besoins de la communication, on démontre que le rapport entre la structure de profondeur et la structure de surface peut constituer le critère d'appréciation du degré de l'économie d'un énoncé donné.

L'analyse de la relation entre l'économie et l'ambiguïté montre le rôle du contexte (linguistique et extralinguistique) dans la manifestation du degré de l'économie.

Les facteurs objectifs et subjectifs, qui concourent au développement du caractère économique de la langue, prouvent que le principe de l'économie constitue non seulement la cause des changements linguistiques mais aussi une forme pour satisfaire les besoins de communication à l'aide du langage articulé.

---

¹⁴ S. Golopenția-Eretescu, *art. cit.*, în PLG, V, p. 156.

SITUAȚII LINGVISTICE ȘI METODE DE CERCETARE

DE

NADIA ANGHELESCU

Metodele de cercetare specifice lingvisticii pornesc, în general, de la presupunerea unei anumite uniformități pentru realitatea cercetată, și pentru că orice fapte lingvistice pot fi introduse în anumite scheme prestabilite, aplicarea unor metode la limbi din cele mai diverse familii poate să dea iluzia unor asemănări mult mai mari decât există în realitate. Este vorba atât de asemănări privind materialul lingvistic, categoriile gramaticale prezente în limbi înrudite genetic sau tipologic, cât și de asemănări privind modul de funcționare a limbilor respective. Dincolo de convenția de la care pleacă orice demers metodologic, avem a face uneori și cu teoretizări care pleacă de la generalizări pripite, de la deducții fundamentate pe un prea mic număr de cazuri particulare.

Este meritul antropologiei lingvistice și al sociolingvisticii de a fi stabilit o tipologie a limbilor nu din punctul de vedere al prezenței sau absenței unor categorii, ci din punctul de vedere al rolului social și cultural pe care acestea îl dețin sau care le este atribuit. În vreme ce tipologia structurală clasifică limbile pe baza asemănării trăsăturilor structurale, tipologia sociolingvistică pornește în clasificare de la unii indici sociolingvistici, cum ar fi statutul limbilor, sfera folosirii lor, funcțiile sociale etc.¹.

Stabilirea statutului unei limbi trebuie să premerge cercetării faptelor pur lingvistice, pentru că cercetarea unei limbi în sine nu poate explica modul specific în care aceasta își exercită funcția comunicativă, atâta vreme cât se pornește de la o metodă unică, deci de la un model operațional unic. Dacă aplicarea convențiilor pe care le presupun diversele metode lingvistice (spre exemplu distincțiile de „planuri” sau „nivele”

¹ Au fost propuse mai multe criterii pentru o tipologie sociolingvistică a limbilor. Printre cele mai cunoscute lucrări care urmăresc stabilirea unor scheme tipologice notăm: J. H. Greenberg, *The measurement of linguistic diversity*, în „Language”, 32 (1956), C. F. Ferguson, *The language factor in national development*, în „Anthropological Linguistics”, 4 (1962), W. A. Stewart, *An outline of linguistic typology for describing multilingualism*, în *Study of the role of second language in Asia, Africa*, Washington, 1962.

cu care operează metodele structurale, sau distincția dintre structura de suprafață și structura de adâncime din gramatica transformațională) are o utilitate practică evidentă tocmai pentru că pornește de la ceea ce se presupune a fi universal în limbile naturale, operația inversă, de stabilire a metodei adecvate în funcție de contextul socio-cultural în care funcționează o anumită limbă, se poate solda cu câștiguri teoretice importante pentru că are în vedere distincții reale în cadrul esenței sociale a limbajului uman.

În cadrul diverselor orientări structurale s-a dat din ce în ce mai mare importanță în ultimii ani cerinței metodologice de descriere a unui corpus unitar. Aceasta a dus, în practică, la proliferarea unor descrieri minuțioase ale idiolectului propriu lingvistului respectiv sau unui anumit informator. Asemenea descrieri care simplifică intenționat realitatea lingvistică nu pot servi pentru explicarea diferențierilor determinate social în structura limbii. Pe măsură ce s-au conturat mai clar limitele acestor metode, necesitatea studierii limbilor pornindu-se de la contextul socio-cultural în care acestea funcționează a devenit și ea mai evidentă.

Legarea limbii de tipul de cultură este o încercare veche în lingvistică. Ea pornește de la constatarea importanței evidente a limbajului pentru definirea, exprimarea și transmiterea culturii. De aici a apărut și tentația legării directe a formelor culturii de formele lingvistice, tentație care s-a manifestat în diverse direcții.

Din perspectiva antropologului și a sociologului, posibilitatea unui paralelism între formele de cultură și formele limbii poate avea implicații în metodologia cercetării, în sensul că sugerează o justificare pentru transferarea unor metode ale lingvisticii la alte științe legate de om.

Pe de altă parte, din perspectiva lingvistului, tendința de a privi categoriile lingvistice drept expresie directă a tipului de cultură poate duce la o anumită viziune asupra evoluției formelor: prezența unor categorii lingvistice în limbi care servesc drept instrument unor culturi evoluate este privită ca indiciu pentru caracterul evoluat al limbii respective și invers. Este cunoscută, de exemplu, tendința de a lega genurile gramaticale de anumite tipuri de cultură sau considerarea prezenței articolului drept semn al unei limbi avansate și al unei civilizații avansate². Tendința generală către abstractizarea categoriilor este comună tuturor limbilor. Ea se realizează, însă, în moduri diferite și în ritmuri diferite, ținând seama de condițiile de funcționare ale fiecărei limbi în parte. Progresul în morfo-

---

² După părerea lui V. Brøndal, articolele sint cuvinte care nu se găsesc decît în limbi în care facultatea de abstractizare a atins dezvoltarea cea mai înaltă. Ele ar prezenta un interes cu totul special pentru caracterizarea limbilor: „existența sau absența lor constituie un important criteriu de civilizație” (*Les parties du discours*, Copenhaga, 1928, p. 43—44). Aceași idee la G. Guillaume: articolul, creație tîrzie a limbilor, rezumă întreaga tehnică a construcției acestora. Utilizările sale într-o limbă ca franceza sint de natură s-o caracterizeze pe aceasta drept una din limbile cele mai evolute (*Particularisation et généralisation dans le système des articles français*, în G. Guillaume, *Langage et science du langage*, Paris — Québec, 1969, p. 155).

logie poate fi demonstrat — arată L. Wald — mai ales prin compararea a două faze din istoria aceleiași limbi „căci nu e posibil ca în istoria a două limbi — chiar înrudite — să se repete condițiile interne și externe care, într-o formă sau alta, își pun pecetea asupra evoluției acestui sector lingvistic”³.

Pentru a ilustra evoluția către abstractizare a categoriilor gramaticale în limbi din familii diferite, se utilizează adesea exemple din cadrul categoriei numărului. Operații presupuse pentru ontogeneză în cadrul categoriei gramaticale a numărului sint transpuse și în filogeneză pentru a justifica unele fapte comune mai multor tipuri de limbi. Succesiunea dual, singular, plural din ontogeneză ar fi perfect paralelă succesiunii dual, singular, plural din filogeneză⁴. Dispariția dualului, constatată în istoria mai multor limbi, este legată direct — se spune — de evoluția mentalității, corespunzând evoluției civilizației. În concepția unor lingviști, prezența dualului este incompatibilă cu o civilizație avansată. Situația dualului din araba modernă dezmente însă această observație. Dualul pare să fie menținut cu grijă de către deținătorii limbii arabe și în prezent, considerat fiind, spune V. Monteil, drept o caracteristică importantă, drept o raritate, drept un semn distinctiv al limbii. Monteil opune, în această privință, judecății schematice a lui Vendryes — pentru care dispariția dualului este o probă de civilizație și pentru care, în decursul istoriei arabe, gradul de civilizație determină gradul de conservare a dualului — judecata mai nuanțată a lui Trubetzkoy, exprimată într-o scrisoare adresată lui Jakobson: „Din punctul de vedere al istoricilor, nu se pot constata în evoluția unei limbi decât legi ca aceasta: «progresul civilizației distruge dualul» (Meillet). Or, la drept vorbind, aceste legi nu sînt nici foarte sigure, și nici pur lingvistice. Diversele aspecte ale civilizației și ale vieții popoarelor evoluează de asemenea urmînd logica lor internă (. . .)”⁵. Se poate constata, deci, că, chiar pentru categorii lingvistice a căror evoluție este mai ușor de urmărit, nu se poate vorbi despre legi universale, valabile pentru orice tip de limbă. O tipologie a transformărilor lingvistice în diacronie trebuie să aibă la bază o tipologie a limbilor care să pornească de la criteriile de ordin social-cultural.

S-a observat mai de mult că nu există o corelație generală între tipul cultural și structura lingvistică. Tipurile de limbi izolant, aglutinant sau flexionar sînt posibile la orice nivel de civilizație. În ceea ce privește evoluția formelor, aceasta este mult mai rapidă în cultură decât în limbă pentru că limbajul tinde spre stabilitate prin însăși natura sa⁶.

Dacă nu se poate constata o suprapunere perfectă între structurile lingvistice și cele de ordin socio-cultural, nu este mai puțin adevărat că lingvistica se interesează în cel mai înalt grad de tipul de cultură în cadrul căruia funcționează o limbă sau mai multe limbi. S-a observat, de exemplu, că atunci cînd o cultură dominată de păstorit și agricultură este pusă în

³ Lucia Wald, *Progresul în limbă*, București, 1969, p. 152.

⁴ Charles Fontinoy, *Le duel dans les langues sémitiques*, Paris, 1969, p. 29.

⁵ Apud V. Monteil, *L'arabe moderne*, Paris, 1960, p. 130.

⁶ Cf. și E. Sapir, *Culture, Language and Personality*, Berkeley and Los Angeles, 1964, p. 34—35.

relație cu un alt tip de cultură în care s-au cristalizat meșteșugurile sau tehnica urbană, apar în mod necesar unele schimbări de structură în una dintre cele două limbi. Modificările nu sînt previzibile și nici nu privesc toate elementele sistemului. Este suficient ca echilibrul sistemului să se modifice într-un anumit punct, pentru ca aceasta să stabilească o linie de evoluție care ar fi fost greu de conceput fără acest impuls.

Cercetarea unor limbi aparținînd unor culturi care s-au dezvoltat izolat de cele cu care savanții erau familiarizați în secolele trecute, ca și examinarea trecutului îndepărtat al limbilor și al civilizațiilor apropiate nouă a scos în evidență faptul că nici o comunitate lingvistică nu cunoaște un limbaj absolut uniform, utilizat de către oricine, în orice condiții și indiferent în ce scopuri. Însăși definirea unei comunități lingvistice nu se poate realiza altfel decît în termenii relațiilor sociale. Orice tip de comunicare lingvistică, începînd de la comunicarea simplă, directă, și pînă la tipul special de comunicare pe care îl prezintă limbajul în situații rituale, presupune relații sociale de o anumită frecvență⁷. Caracterizarea unui instrument lingvistic, atît în sincronie cît și în diacronie, nu se poate face fără referire la comunitatea lingvistică în cadrul căreia funcționează⁸. Orice limbaj acceptă în sînul său un număr de diferențieri, de opoziții, care sînt cel mai adesea legate de vocabular, dar pot să nu se limiteze la aceasta, și orice limbă se încadrează, la rîndul ei, într-un sistem de relații care variază de-a lungul istoriei și care îi stabilesc statutul. Categoriile gramaticale ale unei limbi pot să nu varieze sau să varieze foarte puțin în cursul unor perioade îndelungate: *poziția* limbii va varia inevitabil.

Analizînd situația lingvistică prezentă din Magreb, Zavadovski observă că aceasta prezintă o structură complexă în cadrul căreia se manifestă, cel puțin ca supraviețuiri, opoziții de limbaj prezente în epocile anterioare, pînă la cele mai îndepărtate în istorie: limbajul femeilor și al bărbaților, limbajul nomazilor și al sedentarelor, limbile triburilor și limba comună supratribală, limbi depinzînd de religii (musulmani, creștini, evrei), limba autohtonilor și cea a colonizatorilor, limba vorbită și limba scrisă etc.⁹. În toate epocile, o prezență permanentă: limba arabă literară, ale cărei structuri lingvistice sînt, în linii mari, identice cu cele ale limbii comune din perioada preislamică. În fiecare perioadă însă, relațiile în care se încadrează sînt diferite, rolul care i se atribuie și cel pe care efectiv îl are, diferă și ele. O analiză lingvistică formală a acestei limbi în cursul istoriei sale, ca și a altor limbi în această situație, va scoate în evidență caracterul imuabil al unor structuri. Studiarea utilizării ei în cadrul unui anumit univers social care este comunitatea lingvistică, variabilă de-a lungul epocilor, studiarea formei speciale în care se manifestă relația dintre

⁷ John J. Gumperz, *Types of Linguistic Communities*, in *Language in Social Groups*, Stanford, 1971, p. 101—105.

⁸ Utilizarea termenilor de „dialectal” și „suprapus” se leagă de tipul de relații sociale în cadrul cărora o formă de limbaj își exercită funcția comunicativă (cf. Gumperz, *op. cit.*, p. 121).

⁹ И. Н. Заводовский, *Опыт анализа сложной языковой ситуации в Магрибе как некоей структуры*, in *Проблемы изучения языковой ситуации и языковой вопрое в странах Азии и Северной Африки*, Moscova, 1970, p. 58—78.

uzajul lingvistic și structura socială, este de natură să dea informații despre comportamentul lingvistic și să situeze formele limbii în perspectiva funcției lor reale, dincolo de datele superficiale comunicate chiar de statistici.

★

Cercetarea funcționării limbii în cadrul unor situații lingvistice, diversitatea lingvistică, variațiile corelative ale structurii lingvistice și ale structurii sociale sînt probleme care s-au situat în centrul interesului sociolingvistic din perioada în care aceasta încearcă să-și definească statutul¹⁰. Problemele nu sînt însă noi, și unele dintre ele s-au bucurat de atenție specială cu mult înaintea constituirii unui domeniu diferențiat de preocupări care și-a luat numele de sociolingvistică. Bilingvismul de pildă, temă predilectă a sociolingvisticii, a atras de multă vreme atenția cercetătorilor. S-a remarcat însă că o lungă perioadă de vreme bilingvismul, manifestat atît la individ cît și în cadrul unor comunități lingvistice, era privit ca un fenomen excepțional, „ca o realitate paradoxală a cărei esență nu înseamnă, în primul rînd, altceva decît dualitatea a ceea ce este în mod preponderent un agent unificator: Limbajul”¹¹. Știm astăzi că situațiile de bilingvism și plurilingvism nu reprezintă deloc o excepție, și că „milioane de indivizi, probabil majoritatea oamenilor de pe pămînt, capătă în cursul vieții controlul asupra a mai mult decît un singur sistem lingvistic, și că utilizează într-un mod mai mult sau mai puțin independent fiecare sistem după necesitățile de moment”¹². Interferențele între cele două sisteme în cazul bilingvismului nu reprezintă singura soluție posibilă, deși aceasta este cea care a atras mai ales atenția cercetătorilor. Posibilității de amalgamare a celor două sisteme (nu numai decît la nivelul limbilor în întregul lor, ci numai la nivelul vocabularului, sau gramaticii, sau fonologiei) i se alătură posibilitatea substituirii unei limbi prin alta (shift) și posibilitatea comutării (to switch) între limbile în contact¹³. Această posibilitate de utilizare alternativă a două sau mai multe limbi este cu deosebire importantă pentru sociolingvistică pentru că pune problema alegerii domeniului de utilizare și a împrejurărilor de utilizare a fiecărei limbi în parte, alegere justificată în primul rînd de considerente de ordin social¹⁴.

În unele țări arabe, în care bilingvismul este răspîndit pe scară largă, cum ar fi de pildă Libanul, vorbitorii sînt, în general, conștienți de contextele sociale și de împrejurările în care utilizează araba dialectală sau franceza, sau în care sînt nevoiți să utilizeze araba literară pe care o mînuiesc, în general, cu multă dificultate¹⁵. Alături de factori ca „efica-

¹⁰ Vezi și Einar Haugen, *Quelques problèmes de la sociolinguistique* (Université de Bucarest. Cours d'été et colloques scientifiques. Sinaia 25 juillet—25 août 1971), p. 6—14.

¹¹ Sélîm Abou, *Le bilinguisme arabe français au Liban*, Paris, 1962, p. 7.

¹² Uriel Weinreich, *Unilinguisme et multilinguisme*, în vol. *Le langage* (Encyclopédie de la Pléiade), Paris, 1968, p. 648.

¹³ *Ibidem*, p. 650.

¹⁴ Vezi Chester L. Hunt, *Language Choice in a Multilingual Society*, în vol. *Explorations in Sociolinguistics*, Bloomington, 1967.

¹⁵ Vezi Sélîm Abou, *op. cit.*; același, *Enquêtes sur le bilinguisme arabe-français au Liban*, Beyrouth, 1961.

citatie" sau „uşurinţă în mînuire" intervin şi factori ca „prestigiu", „loialitate lingvistică". Pe de altă parte, cum s-a observat, în condiţiile bilingvismului, sistemele pot să coexiste şi să se interfereze doar în mod ocazional în vorbire. În aceeaşi frază chiar, unele segmente pot să apară într-o limbă iar altele în altă limbă. Fenomenul favorizează menţinerea în izolare a sistemelor lingvistice în contact, într-un raport de complementaritate care nu favorizează împrumutul.

În ce măsură statutul unei Limbi, într-un context de plurilingvism, poate interesa analiza lingvistică propriu-zisă? În comunităţile multilingve situaţiile limbilor diferă în funcţie de un număr de condiţii, printre care statutul legal al limbii respective, numărul de vorbitori, prestigiul etc.¹⁶. O limbă poate să aibă, din anumite motive, funcţia de limbă vehiculară sau *lingua franca*, funcţiune ce se poate exercita atît pe planul unei comunităţi lingvistice multilingve, cît şi în relaţiile dintre comunităţile lingvistice unilingve sau plurilingve. O limbă vehiculară este, în general, o limbă care se bucură de un anumit prestigiu. S-a observat, de exemplu, că situaţiile de bilingvism din Africa existente în perioada precolonială se datorau gravitării unor comunităţi diversificate din punct de vedere dialectal în jurul unor comunităţi omogene sau în jurul unor centre importante¹⁷. Avem a face, în aceste cazuri, cu limbi depline cărora li se conferă o funcţie vehiculară. Unele dintre limbile vehiculare însă nu sînt, sau nu mai sînt, limbi materne pentru nimeni, şi funcţia vehiculară este singura care le asigură vitalitatea. Se poate vorbi deci, despre o scară spre artificial care duce de la dialecte la limbile standard de orice tip, spre limbi vehiculare de tipul arabei, care nu sînt limbi materne pentru nimeni şi, în sfîrşit, la limbile artificiale de tipul esperanto. Un loc aparte îl ocupă aşa-numitele pidgin şi creolele : prima, o formă lingvistică hibridă, o îmbinare între structura gramaticală a unei limbi şi vocabularul alteia, deci artificială, ca formă lingvistică, dar care poate deveni limbă maternă pentru o colectivitate lingvistică sub forma creolei¹⁸. Atitudinea lingvistului nu poate fi aceeaşi în cazul tuturor acestor idiomuri pentru că nici comportamentul vorbitorilor nu este acelaşi. Distanţa care separă virtualul de actual, competenţa de performanţă, nu este aceeaşi în cazul tuturor acestor tipuri de limbi. Deplin semnificativă pentru modelarea gîndirii în limbă, ca şi pentru posibilităţile reale ale limbajului este numai cercetarea limbilor „materne". Aceasta ar putea explica, de pildă, importanţa care se atribuie dialectelor în cadrul psiholingvisticii care se ocupă mai ales de comunicarea reală, de preferinţă orală, dintre parteneri reali. Există însă şi alte aspecte care interesează cercetarea lingvistică şi care

¹⁶ Heinz Kloos, *Types of Multilingual Communities: A discussion of Ten Variables*, în *Explorations in Sociolinguistics*, vol. cit.

¹⁷ Maurice Houis, *Anthropologie linguistique de l'Afrique Noire*, Paris, 1971, p. 108—109.

¹⁸ Vezi şi alte criterii pentru distingerea tipurilor fundamentale de limbi în W. Stewart, *A Sociolinguistic Typology for describing National Multilingualism*, în *Readings in the Sociology of Language*, The Hague, 1968, p. 531—545.

pot fi cercetate în alte tipuri de limbi. Pentru sintaxă, stil, semantică, arată Jespersen, limbile literare prezintă mai mare interes pentru cercetători decît orice dialect ¹⁹.

*

Unui tip special de bilingvism privind relația particulară care se stabilește în cadrul unei comunități lingvistice între două idiomuri înrudite genetic, cu utilizări complementare, sau între o limbă și dialectele sale, lingviștii i-au rezervat termenul de diglosie²⁰. Termenul se pretează la mai multe interpretări, în primul rînd pentru că este legat adesea de etimonul său. Diglosie este, de pildă, pentru Maurice Houis, faptul utilizării unor segmente din două limbi diferite în cadrul unui singur act de comunicare²¹, sau diglosie poate fi utilizarea a două limbi diferite și atunci termenul se suprapune peste cel de bilingvism. Termenul a fost reluat și mult discutat în ultimii ani pornindu-se, în genere, de la critica criteriilor de diferențiere propuse de Ferguson. Einar Haugen considera prea restrîns sensul în care utilizează Ferguson termenul: raportul dintre o formă de limbaj de mare prestigiu și una de mai mic prestigiu există între limba literară și dialectele teritoriale sau sociale pretutindeni²². Dacă semnificația termenului s-ar lărgi în sensul propus de Haugen, el ar deveni, practic, inutil. Din punctul de vedere al lui A. de Vincenz, principalul lucru care trebuie remarcat este că nu există o gramatică comună a celor două limbi și că nu se poate vorbi, deci, de două varietăți ale aceleiași limbi, ci de două limbi diferite, legate între ele, dar nimic mai mult. Specificitatea este nu gramaticală, ci de ordin sociolingvistic²³. Ceea ce atrage, însă, atenția este faptul că în cadrul diglosiei limba nenormată poate avea drept normă, mai mult sau mai puțin conștientă, limba normată prin excelență (limba de prestigiu) în pofida diferențelor mari de ordin gramatical care o separă de aceasta. Într-o accepțiune pe care o adoptăm, diglosia presupune limbi suficient de asemănătoare pentru ca vorbitorii să aibă sentimentul că vorbesc aceeași limbă și suficient de îndepărtate pentru ca însușirea limbii literare să presupună eforturi îndelungate și să nu se realizeze niciodată pe deplin.

Situația limbii arabe prezintă un caz tipic de diglosie și constituie, în același timp o justificare pentru necesitatea termenului. Coexistă în lumea arabă două forme de comunicare diferite care reprezintă, în fapt, două stadii diferite ale aceleiași limbi. Nu avem a face cu raportul dintre

¹⁹ Otto Jespersen, *Mankind, Nation and Individual. From a linguistic Point of View* London, 1954, p. 72.

²⁰ Pentru definirea termenului și pentru situațiile în care se aplică, vezi Charles A. Ferguson, *Diglosia*, în „Word”, 15 (1959) și Paul Wexler, *Diglosia, Language Standardization and Purism*, în „Lingua”, 27 (1971).

²¹ Maurice Houis, *op. cit.*, p. 172.

²² E. Haugen, *op. cit.*, p. 30—31.

²³ A. de Vincenz, *Towards a Definition of Diglossia* (Forschungsprojekt Kontrastive Analyse Deutsch-Russisch, KADR, Universität Heidelberg, Slawisches Institut), Arbeitspapier No. 3, p. 7—13.

o limbă literară și dialectele sale, căci limba arabă literară are un caracter specific extradialectal. Opoziția se stabilește, în principiu, între o limbă esențialmente scrisă și o limbă vorbită. Această limbă vorbită este postulată uneori drept unică, în pofida deosebirilor importante dintre diversele ei unități și așa se poate vorbi, de pildă, despre cei cca 90 000 000 de vorbitori de limbă arabă (aprecierea nu se referă la limba literară, care nu este limbă maternă pentru nimeni), iar alteori este subîmpărțită în formațiuni denumite limbi, dialecte sau idiomuri vorbite (ultimul termen are avantajul că evită discuțiile sterile pe marginea distincției limbă — dialect). Este semnificativ faptul că numai arabei literare i se acordă în limba arabă titlul de *'arabyya* „arabă”, denumirea idiomurilor vorbite fiind locală, indiferent dacă se referă la țări sau la grupări dialectale (dialectul tunisian, dialectul magrebit).

Limba arabă literară este o limbă dificilă în concepția propriilor ei deținători. Este o limbă de rădăcini care utilizează o scriere apropiată : numai scheletul consonantic apare notat grafic, în vreme ce vocalele care, după o metaforă devenită tradițională, dau viață acestui schelet, nu apar notate ci sînt presupuse de către cel care citește. Există un mare număr de omografe și o polisemie redutabilă. Flexiunea morfologică, în cea mai mare parte, și raporturile sintactice, în totalitatea lor, sînt marcate prin alternanțe vocalice, pe care scrierea nu le notează în mod obișnuit și astfel arabofonul este obligat să se învîrte mereu într-un cerc vicios : obligat să restituie vocalele nescrise pentru a înțelege un text și obligat să-l fi înțeles înainte pentru a le putea restitui. Această citire a textului și, implicit, înțelegerea lui, este destul de relativă și mărturiile abundă în această direcție. „În fapt, un musulman instruit nu citește niciodată foarte curent o pagină de arabă. El o descifrează întotdeauna, cu mai mică sau mai mare ușurință, după gradul de cunoștințe pe care le posedă : el nu este niciodată sigur că l-a înțeles perfect”²⁴. La lectură, greșelile abundă, așa cum au arătat-o, de pildă, testele efectuate de Alan S. Kaye²⁵. Gramatica limbii literare nu există decît sub forma de normă. Nu există o competență a vorbitorului pentru că nu există vorbitor pentru care limba arabă literară să fie limbă maternă. Nu există grade de gramaticalitate pentru că nu uzajul stabilește acceptabilitatea unei propoziții, ci norma. Nu se poate concepe, deci, o gramatică a limbii literare în sensul generativ transformațional. Se pot stabili unele corespondențe între limba literară, și o limbă vorbită, dar și aceste corespondențe sînt limitate și relative pentru că situațiile în care se utilizează una sau alta dintre limbi nu sînt aceleași.

Din punctul de vedere al lui Alan S. Kaye, limba literară este un sistem *ill-defined* în comparație cu orice idiom vorbit, care este un sistem *well-defined*. Limba arabă literară nu poate fi definită printr-o sumă de trăsături pozitive și aceasta mai ales pentru că nu se poate testa o gramatică a acestei limbi. Dificultățile definirii arabei literare îl fac pe acest

²⁴ W. Marçais, *La langue arabe*, în *Articles et conférences*, Paris, 1961, p. 85.

²⁵ Alan S. Kaye, *Modern Standard Arabic and the Colloquials*, în „Lingua”, 24 (1970), p. 388.

autor să se întrebe în ce măsură este *limbă* acest idiom artificial și să conchidă că el nu numai că nu este stăpinit, dar nici nu poate fi stăpinit. În loc să li se ceară arabofonilor să-și însușească un sistem *ill-defined*, ar fi mai bine să se recurgă la un sistem *well-defined*, la dialectul sirian de pildă, cel mai compatibil cu toate celelalte²⁶. De altfel, pledoariile și previziunile în această direcție nu lipsesc: Ferguson prevedea pentru următorii 2 000 de ani formarea mai multor limbi arabe standard în jurul marilor centre de cultură²⁷.

O nouă gramatică a limbii arabe literare ar fi implicit o stilistică, pentru că posibilitățile limbii se pot urmări numai la adevărații ei deținători: scriitorii, marii scriitori, stăpîni pe limba lor.

În unele puncte, situația limbii arabe literare este asemănătoare cu cea a altor limbi literare, a limbilor supralocale, în genere. O limbă supralocală are, prin definiție, o normă unică, valabilă pretutindeni: „Dacă se observă în utilizarea unei asemenea limbi variații regionale, aceste variații pot fi descrise ca stări de *fapt*, dar în principiu ele nu au valoare de *drept*: ele vor fi considerate ca realizări aproximative ale unor norme unice prin definiție, în timp ce în cazul variantelor dialectale observatorul admite că există tot atâtea norme, egale în demnitate, cîte graiuri locale în interiorul unei familii dialectale”²⁸. Ceea ce diferențiază araba de alte limbi literare este faptul că ea este nu numai normată de gramatici, ci și creată, în bună măsură, de către aceștia, și faptul că nu este vorbită în mod spontan de către nimeni. În epoca modernă, radioul, teatrul, cinematograful, au dus la lărgirea cadrului de utilizare orală a acestei limbi în așa măsură încît limba arabă literară poate fi caracterizată și drept o limbă pe care deținătorii ei sînt capabili s-o vorbească în anumite împrejurări. Descrierea formei orale a acestei limbi ridică, însă, unele probleme diricile.

Pronunțarea arabei literare este vădit influențată de pronunția dialectală, în așa măsură încît este posibil întotdeauna să se recunoască din ce țară arabă emite un post de radio. Accentul, care nu este un element al sistemului limbii literare, este cel al idiomului vorbit și, cum acesta este mai degrabă un accent al frazei decît un accent al cuvîntului, ritmul frazei din araba literară diferă sensibil de la o țară la alta. Interdentalele, considerate ca aparținînd sistemului arabei clasice, au dispărut din majoritatea dialectelor urbane și speakerii pot pronunța *t*, *d*, *ḏ*, în locul interdentalelor *ṭ*, *ḍ*, *ḏ̣*, fără ca aceasta să jeneze inteligibilitatea. Radio Cairo pronunță *g* fonemul *ǧ* considerat a aparține sistemului limbii literare ș.a.m.d.

Se poate vorbi, în aceste condiții, despre un sistem fonologic propriu arabei literare? Ceea ce numim de obicei sistemul fonologic al arabei moderne este, de fapt, o sumă de convenții susținute de o abstracție care

²⁶ Alan S. Kaye, *op. cit.*, p. 390.

²⁷ Charles A. Ferguson, *The Arabic Koiné*, în „Language”, 35 (1959), nr. 4.

²⁸ Jean Fourquet, *Langue—dialecte—patois*, în *Le langage*, vol. cit., p. 580.

se cheamă tradiție, un model care, în prezent, își are singura bază de susținere în grafie. Un cuvânt evocă o rădăcină în araba literară, litere și nu sunete. Forma grafică a cuvântului este atit de prezentă în minte, încit nu este de mirare că unele nume arabe circulă în Europa așa cum se scriu : Harun al-Rașid, de pildă (în pronunție arabă Harun ar-Rașid, cu asimilarea consoanei *l* din articol de către prima consoană a cuvântului).

Pare greu de conceput, în aceste condiții, o cercetare fonologică a limbii arabe literare, ca și a altor limbi de acest tip. Pare, de asemenea, greu de conceput o gramatică generativ-transformațională, cind aceasta pleacă de la o competență și o performanță într-o limbă maternă.

Problema care se pune este în ce măsură se poate accepta caracterul convențional al modelelor pe care le propun diversele metode lingvistice. Dacă se pornește de la o comunicare reală între vorbitori reali, modul specific în care un instrument lingvistic își exercită funcția socială capătă importanță primordială. Caracterul social al limbii este un *dat*, singurul de la care se poate porni. Faptul că limba este o structură, mecanismul funcționării sale în sincronie și transformarea sa în diacronie sint *obiective* ale cercetării lingvistice, indiferent de natura ei. Este tiresc, așadar, ca cercetarea să pornească de la stabilirea *statutului* limbii, de la cunoașterea modului specific în care contextul socio-cultural își pune amprenta asupra acesteia. Stabilirea metodei adecvate urmează să se facă în funcție de acest statut, ca și în funcție de obiectivul practicat urmărit. În felul acesta caracterul complementar al metodelor își găsește justificarea nu numai în diversitatea aspectelor limbajului care intră în atenția diferitelor metode, ci și în diversitatea tipologică a limbilor din punctul de vedere al rolului socio-cultural pe care îl îndeplinesc.

SITUATIONS LINGUISTIQUES ET MÉTHODES DE RECHERCHE

(RÉSUMÉ)

On peut remarquer, pendant la dernière période du développement de la science du langage, une certaine uniformité dans l'application des différents modèles proposés par les méthodes de la linguistique moderne à des langues de divers types. Une telle tendance risque parfois (surtout lorsqu'on généralise en partant d'un nombre trop restreint de faits), d'aboutir à une perspective uniformisante sur le fonctionnement des langues en synchronie et sur leur évolution en diachronie. Il est important, dans ce contexte, d'avoir en vue la typologie des langues que la socio-linguistique a établie selon des critères tels que : fonction sociale, sphère d'utilisation, etc. et de commencer par définir le statut de la langue dans une certaine situation linguistique. L'article examine quelques types de

situations linguistiques liés à la relation langue — culture, au bilinguisme, à la diglossie. On s'arrête surtout sur la situation de l'arabe littéraire et on estime qu'il est difficile d'appliquer à une langue de ce type des méthodes comme l'analyse phonologique ou la grammaire générative.

Le caractère complémentaire des méthodes de la linguistique se voit justifié non seulement par la diversité des aspects du langage, mais aussi par la diversité typologique des langues du point de vue de leur rôle socio-culturel.

1. Dacă latura sintagmatică, adică desfășurarea linear-segmentală, succesivă și continuă a comunicării lingvistice, constituie obiectul predilect de studiu al lingvisticii din toate timpurile, de toate școlile și orientările tradiționaliste, descriptive mai vechi ori mai noi, structuralist-distributive, transformaționale sau generative actuale, *latura ei suprasegmentală* este un domeniu mai puțin cercetat, fiind pusă sub semnul întrebării natura ei lingvistică ori este categoric declarată ca o suită de entități extralingvistice ce nu se pot supune unei operații de descriere, analiză și sistematizare la nivelul codului limbii.

Această înlăturare a elementului suprasegmental din preocupările specialiștilor, ca și incursiunile mai mult întâmplătoare în componența limbajului, care depășește criteriile sintagmatico-segmentale ale structurii actului de comunicare lingvistică, își au sursa într-o contradicție greu de împăcat: oricât s-ar strădui să pună sub observație limbajul *la nivelul textelor vorbite*, lingvistul rămîne, într-un fel sau altul, dependent de textul scris, iar generalizările poartă, oricât s-ar sili el să le înlătore, caracteristicile *codului scris*. Cu alte cuvinte, limbajul de observație este privit *a posteriori*, cînd nu mai este *vorbire*, deci nu în timpul emisiei lui orale, *in praesentia*, așa cum se manifestă în mod natural, ca o comunicare vorbită care circulă de la destinator la destinatar.

Nu ne propunem să discutăm aici și acum natura total diferită a celor două coduri prin care limba devine mesaj. Totuși este necesar să precizăm o seamă de trăsături distinctive care vin în sprijinul aserțiunii

---

¹ Termenul SINTONEMATICĂ a fost folosit de noi pentru prima dată în lucrarea *Sintaxa și stilistica enunțurilor cu inserțiuni incidente în limba română* (lucrare de doctorat în mss.). În articolul de față vom încerca trecerea, în unele cazuri, de la investigația empirico-pragmatică cu care am operat atunci asupra laturii suprasegmentale a limbii române, la o seamă de constructe teoretice introduse prin postulate și ipoteze de definire și de lucru legate cu limbajul supus observației printr-o seamă de reguli de corespondență.

noastre. Un enunț oral este însăși limba vie, codificată într-un enunț care transmite un mesaj de la destinatar la destinatar, aflați într-o situație de contactare comunicativă caracterizată prin corelatele *ego, tu, hic, nunc*; enunțul emis este sonor și audibil, iar în operația de receptare a lui intră în funcțiune, în primul rând, *analizatorii auditivi* care înregistrează și decodează concomitent atât latura sonoră și suprasegmentală, cât și succesiunea lineară a structurii segmentale și semnificative. Prin urmare, enunțul vorbit este decodat pe măsură ce se consumă ca act concret de comunicare și transformarea lui într-un fapt de observație, descriere și analiză este dificilă și incomodă, dacă nu chiar imposibilă.

Dacă însă enunțul este transpus din codul vorbit în codul scris al limbii, prin fixare grafematică exclusiv lineară și succesivă, el devine un eveniment lingvistic consumat, fix și inert și poate fi abordat fără dificultăți ca obiect de studiu *a posteriori*, metodic și îndelungat, deoarece i se înlătură — și nici nu se poate proceda altfel — tocmai calitatea lui de *semn lingvistic vorbit* și, concomitent, *dublu-articulat* sonor, i se suprimă *latura melodică suprasegmentală*, care nu se poate simboliza decît prin cele câteva paragrafeme de care dispune sistemul semnelor de punctuație, cu totul insuficient pentru a codifica marea varietate a faptelor de natură sintonematică.

Dar, în această situație, operația de descriere, analiză, modelare, transformare etc., nu mai dispune de *analizatorii auditivi*, singurele instrumente empirico-pragmatice cu care pot fi reperate aspectele lingvistice suprasegmentale ale enunțului *in praesentia*, și intră în funcțiune, în primul rând, *analizatorii vizuali*, pentru care faptele de audição sînt nereperabile.

Pe de altă parte, nu este mai puțin adevărat că, odată transpus în forma scrisă a codului grafematic al limbii, un enunț oarecare poate fi obligat să se manifeste în condițiile pe care i le impune — după cerințe — cercetătorul, adică se poate simula retranspunerea și repetarea lui *orală* ori de cîte ori este necesar, conform normelor codului limbii vorbite, situație în care un eveniment lingvistic linear și consumat *illuc, tunc* și căruia îi lipsește aspectul vorbit, se reconstituie în emisia ce se desfășoară *bilinear* (adică și grafematic, și sonor), *hic, nunc*, iar latura lui suprasegmentală poate fi din nou reperată prin *analizatorii auditivi*, poate fi supusă unor observații directe succesive, descrisă, analizată și chiar modelată. Prin urmare, lingvistul are oricînd posibilitatea de a repune textul scris al enunțului în structură lineară sintagmatică, în situația lui naturală ca act concret de comunicare vorbită, deci ca o structură concomitent sintonematică și sintagmatică, deci bilineară.

2. Discuția de mai sus ne permite formularea următoarelor ipoteze :

a) emisia unui enunț transpus în codul scris al limbii se transformă într-un eveniment lingvistic pe corelatele situaționale *illuc, tunc* și poate fi studiată exclusiv *a posteriori și segmental*, ca o structură sintagmatică lineară, o succesiune de unități analizabile în C. I. (eventual, și în C.M.) prin diferite metode (de exemplu, prin segmentare de diferite trepte, de la prima spre a doua articulare);

b) emisia orală a unui enunț aflându-se pe corelatele situaționale *hic, nunc* poate și trebuie studiată *in praesentia*, ca o structură concomitent bilineară a cărei desfășurare sintagmatică este ineluctabil însoțită și marcată de latura sintonematică; în această situație, enunțul poate fi supus unei analize complexe în C.I. (eventual și în C.M.) mai ales în latura lui semnificată; mai mult, în această situație, pe lângă valorile informaționale, se pot identifica și valori expresive, conotative etc., marcate prin *emfrasături* puse în evidență de componentele sintonematicii;

c) enunțul transpus în codul scris al limbii, pierzându-și latura sintonematică, se transformă — într-un mare număr de cazuri — dintr-un mesaj *riguros* într-un mesaj *nonriguros*, nu numai în privința semnificației, ci și a structurii sintagmatice, cu o entropie mai mult ori mai puțin crescută; aceasta înseamnă că ne putem afla în fața unui caz de plurisemantism, de omonimie structural-sintagmatică ce nu poate fi descifrată decât prin reluarea enunțului în emisie vorbită, așa cum am precizat în b².

În cele ce urmează, ne propunem să definim sintonematica și componentele ei, să stabilim sistemul de integrare de la unitățile cele mai simple spre cele mai complexe, în limitele unei încercări de a opera nu numai asupra cazurilor reale, ci și asupra celor posibile. Adoptarea unei terminologii noționale adecvate genului de unități integrate în sintonematică ne obligă oarecum să procedăm inductiv, mai ales în prima articulare a limbii; vom adopta însă, în mod intenționat, o tratare simplificată la nivelul unei *ipoteze de lucru*, nu numai pentru a înlătura urmările, de altfel posibile, ale unor imprecizii, ci și pentru a atenua erorile factuale ale martorului-vorbitor (autorul V.R.) la a cărui competență de locutor — colocutor nativ al limbii române (și, într-o oarecare măsură, de vorbitor mai mult ori mai puțin fluent al rusei și francezei) vom apela pentru observația empirico-pragmatică a sintonematicii enunțului.

Scopul nostru este să demonstrăm că metodologia descrierii și analizei empirice a semnificației unei limbi naturale, operate numai prin investigația asupra laturii sintagmatice, rămâne incompletă, dacă avem în vedere aspectul ei vorbit, și că definirea, descrierea și analiza sintonematică pot fi ridicate la nivelul unei proceduri lingvistice științifice; vom încerca, de asemenea, să răspundem la întrebarea dacă sintonematica este sau nu unul dintre codurile limbii.

² Cf. în această privință, mai ales GLEASON (1969), din care cităm: „Nous ne pouvons pas présenter par écrit des données nécessaires, car une phrase citée peut être lue de toutes sortes de manières (...). Ces différences d'intonation sont étroitement liées à des différences de contenu; il est donc visible qu'elles font partie du domaine de la linguistique (subl. n). La difficulté de la présentation réside dans le fait que nous n'avons pas à notre disposition de moyen pour informer le lecteur de la prononciation dont nous voulons parler; ce que nous appelons „phrase” en langue écrite peut symboliser plusieurs énoncés parlés différents et la distinction entre ces énoncés ne peut être représentée de manière à ce que le lecteur sache laquelle des phrases parlées est donné en exemple” (*op. cit.*, p. 39—40). Nu este însă exclus ca, măcar parțial, decodajul enunțurilor să nu parcurgă exact aceeași cale ca ancodajul, adică destinatarul să nu înțeleagă exact același lucru pe care-l urmărește destinatarul în actul comunicat, dar acestea sint evenimente lingvistice întâmplătoare care nu schimbă datele problemei.

Exemple care demonstrează funcționalitatea semnificantă a elementelor suprasegmentale ale enunțului nu lipsesc din bibliografia de referință care ne stă la dispoziție, dar nu le vom folosi aici, deoarece nu sînt analizate în sensul spre care orientăm discuția noastră, chiar dacă pun în evidență unele diferențe semantice între textul scris și lectura lui orală deschisă spre interpretări variate. Din enunțul scris — *I'm going home* — GLEASON (1969, p. 43) obține trei diferențe de sens, prin marcarea lui cu trei contururi intonaționale diferite după criteriul *înălțimii*; autorul stabilește patru nivele fonologice de înălțime a vocii, patru *constante*, deși diferențele pot prezenta variații de la vorbitor la vorbitor: *mijlocie* (2), *joasă* (1), *ridicată* (3), *foarte ridicată* (4) :

- a) ${}^2I'm^+ \text{ going}^{+3} \text{ home}^1$
- b) ${}^2I'm^{+3} \text{ going}^+ \text{ home}^1$
- c) ${}^3I'm^+ \text{ going}^+ \text{ home}^{1,3}$

ROGERIC — COPCEAG (1966), afirmînd că analiza unui enunț nu poate fi făcută pînă nu se arată prin anumiți indici și elementele proso-dice, găsesc șapte valori semnificative ale enunțului *Ce a fost greu a trecut*.

Pe noi ne interesează însă și faptul că modificările în structura sintonematică produc modificări corespunzătoare nu numai în latura semnificației, ci și în structura sintagmatică a enunțului și viceversa, fapt care se poate demonstra prin analiza concomitentă în C.I. (eventual, și în C.M.) și în unități componente corespunzătoare ale structurii sintonematice.

Astfel, dacă luăm în considerație numai două din cele șapte actualizări semantice consemnate pentru exemplul de mai sus, și simplificăm analiza numai la două trepte necesare, vom avea următoarele reprezentări schematice ⁴:

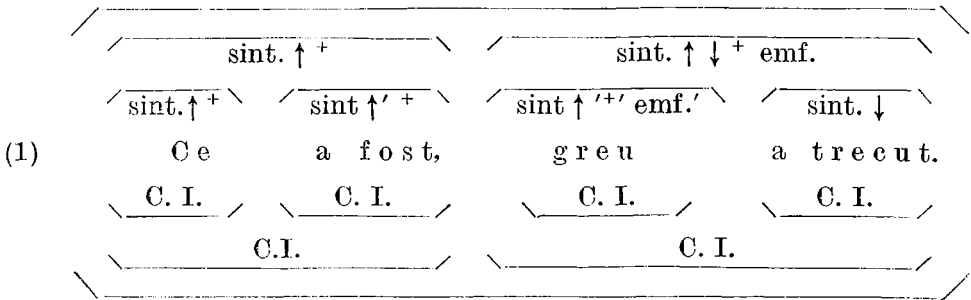
³ MOUNIN (1971), în legătură cu expresia în limba franceză /vuldit/ „vous le dites”, spune : „Mais cet énoncé véhicule une cinquième information, suivant qu'il est prononcé comme une affirmation brutale, autoritaire, sèche, neutre, persuasive, insistante, ennuyée, impatiente, irritée, dubitative, indécise, ou indifférente, ou comme une interrogation amicale, pressante ou énervée, etc.” (*op. cit.*, p. 69—70).

Ne este, de asemenea, cunoscut experimentul efectuat de un actor rus al teatrului Stanislavski, care, prin sintagma *Сегодня вечером* era în stare, prin deosebita lui artă interpretativă, să emită nu mai puțin de cincizeci de mesaje diferite semantic, ceea ce pune în evidență excepționalul potențial semnificant al faptelor sintonematice.

⁴ Pentru interpretarea simbolurilor cu care vom marca unitățile structurii sintonematice vezi *Lista de simboluri, sigle și abrevieri*, de la sfîrșitul lucrării.

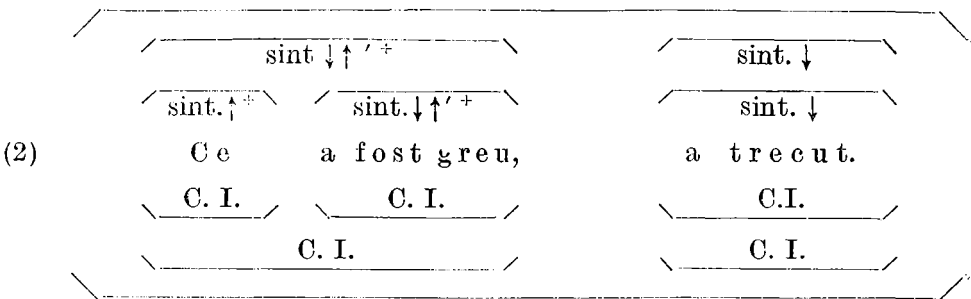

structura sintonematică

structura sintagmatică

structura sintonematică

structura sintagmatică

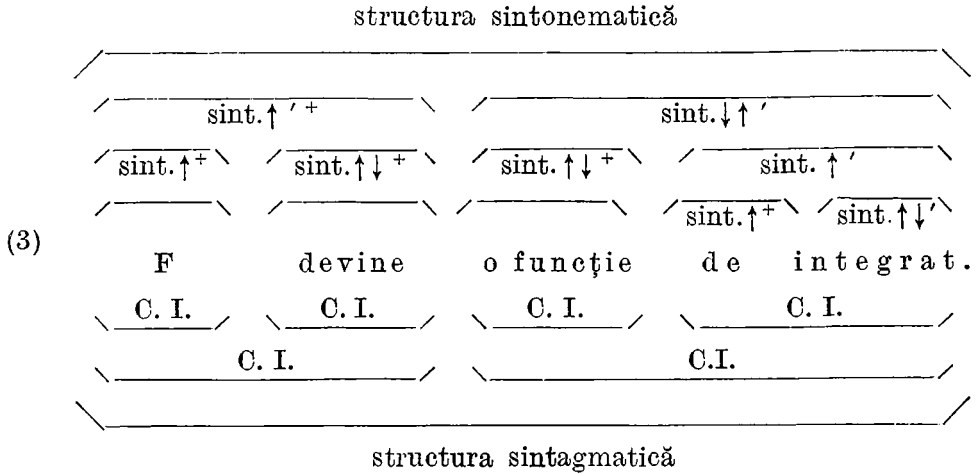
Diferența dintre (1) și (2) este evidentă, atât în privința grupării C. I. în structura sintagmatică, cât și a unităților componente ale structurii sintonematice. Subliniem, de asemenea, că (1) este marcat cu o *emf-trăsătură* care decurge — pe de o parte — din faptul că adverbialul / *greu* /, din sintagma / *greu a trecut* /, este intensiv pus în evidență sintactico-semantică printr-o intonație specifică, iar pe de altă parte, datorită permutării topice față de regentul său / *a trecut* / (care este rezultatul unei Tinv. + emf.).

Chiar și limbajul matematic — prin excelență riguros — poate prezenta, în unele cazuri, aspecte de felul celor arătate mai sus.

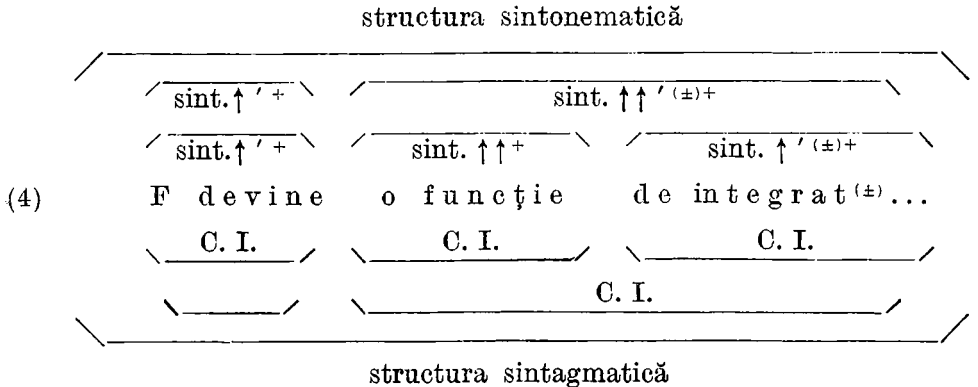
Astfel enunțul

F devine o funcție de integrat, dacă este transpus în emisie vorbită, este expresia a două formule matematice a căror dife-

rențiere depinde de variațiile laturii sintonematice, ceea ce determină două moduri de analiză în C.I. a structurii sintagmatică :

Această interpretare sintagmatico-sintonematică corespunde formulei matematice $G = F(x)dx$ (în care pe dx l-am menționat în virtutea tradiției), și care rămîne închisă, adică nu mai permite expansiuni ale verbului la modul supin / de integrat/.

Interpretarea sintagmatico-sintonematică (4) corespunde formulei matematice $G = \int_a^b F(x)dx$, care prin indicele $\int_a^b$ admite expansiunea /prin intermediul (a, b)/ a verbului la modul supin / de integrat/. Operațiile de reprezentare simbolică a exemplelor (1), (2), (3), (4), deși rudimentar simplificate, confirmă concluziile noastre din a), b), c).

3. Încheierea de mai sus presupune că sîntem obligați să construim un limbaj de comunicare științifică adecvat genului nou de entități ce se incorporează în sintonematică, precum și interpretarea, clarificarea, eventual, clasarea lor într-un sistem. Experiența arată însă că aceste entități nu este nevoie să fie numai decît inventate; limbajul științei lingvistice dispune de numeroase *cuvinte -eme* (sau *-iteme*) chiar și pentru latura suprasedgmentală, cum este cazul cu *intonajia, intonematica, prosodia, prosodemă, tonalitate, debit, cadență, pauză* etc.; terminologia există, de obicei, cu mai mult ori mai puțin timp înainte ca diferite orientări și școli lingvistice să le fi încadrat pe unele din ele, în mod riguros, în anumite genuri de entități, cu anumite proprietăți pertinent-funcționale, înainte de a le defini ca pe niște constante, ori de a le considera ca pe niște concepte logice-deductive sau variabile ⁵.

4. În legătură cu terminologia amintită mai sus, și care se întilnește în lucrările privitoare la latura suprasedgmentală, constatăm că aceasta se referă la o seamă de fapte eterogene ca expresie și conținut, cuprinse în termenul general — *prosodia vorbirii* — și în unul mai restrîns — *intonajia vorbirii*.

Amîndoi termenii ne conduc la ideea că latura suprasedgmentală, în toate aspectele ei, este considerată *un fapt de vorbire, nu de limbă*, adică nu se încadrează între codurile limbii, dominate de sistemul paradigmatic.

Într-adevăr, majoritatea specialiștilor care și-au spus părerea în această problemă nu numai că nu văd posibilitatea includerii parametrelor prosodice între codurile limbii, dar nici măcar nu recunosc natura lor lingvistică, sau o recunosc numai în legătură cu vorbirea ⁶.

Există însă cîteva lucrări în care se recunoaște apartenența unităților suprasedgmentale la codul limbii. Astfel, RUDNEV (1959) include intonajia

⁵ Cf., în privința unor laturi ale discuției din 4., CARNAP (1972), p. 267—277 și *passim*.

⁶ De exemplu, SAUSSURE (1971) nu pomenește nimic despre domeniul suprasedgmental; la fel ca Hjelmslev, el consideră că domeniul sunetelor nu aparține limbii. VENDRYES (1921), recunoaște că intonajia este expresia afectivității, dar subliniază că studiul intonației, debitului, inflexiunilor vocii, accentul de punere în evidență a unuia ori a altuia dintre cuvinte, revine mai mult psihologului decît lingvistului: „c'est comme une vapeur légère qui flotte au dessus de l'expression de la pensée sans en altérer la forme grammaticale” (subl. ns., *op. cit.*, p. 163). HARRIS (1951) menționează, pe prima treaptă de analiză, raportul C. J. ca o relație între clasa N și clasa V, în structura NVX, X reprezentînd conturul intonațional, componentă ineluctabilă a unui enunț în limba engleză. SAPIR (1968) vorbește despre chinestezia direcției latente și intonajia concomitentă care poartă încărcătura afectivă a unui cuvînt, folosind termenul „l'intonation montante qui traduit le sentiment de direction ascendente” (*op. cit.*, p. 228); GUIRAUD (1962) afirmă că enunțul este constituit dintr-o suită de segmente prosodice care delimitează sintagmele, ordinea termenilor, relațiilor în interiorul fiecărei sintagme și între sintagme; „Toute la variation de cette norme, prosodique ou séquentielle, constitue un déplacement de la relation syntaxique normale, qui fait qu'un signe normalement secondaire peut prendre valeur de terme principal” spune el (*op. cit.*, p. 67). FRANÇOIS (1968) caracterizează intonajia ca o curbă melodică generală a enunțului (*op. cit.*, p. 226—227). GARDE (1968) afirmă că intonajia este un fapt de natură lingvistică numai dacă devine obiectul unei selecții; recunoaștem aici teza lui MARTINET (1963) că faptele prosodice nu sînt obligatorii pentru orice limbă. Totuși Garde afirmă că trăsăturile intonaționale nu se disting de alte trăsături prezente în vorbire prin caracterele lor fizice, ci prin funcție (*op. cit.*, p. 42—43).

printre mijloacele gramaticale distinctive la nivelul sintactic al limbii (*op. cit.*, p. 27); MOUNIN afirmă că „Les problèmes de l'intonation nous montrent qu'il faut certainement dire que, dans un simple énoncé des langues naturelles humaines, sont à l'œuvre plusieurs codes assez différents, qu'il ne faut pas vouloir réduire à l'unité prématurément, ni *a priori*: le code intonational, si code il y a, serait l'un d'eux (subl. ns.), marginal et contingent, mais communicationnellement toujours actif et présent” (*op. cit.*, p. 75). În 2. am amintit de Gleason; în capitolul 4 (*op. cit.*, p. 37–44), autorul —identificînd— pentru limba engleză patru feluri de accent în cuvinte constituite din mai mult decît o silabă, afirmă că *accentul primar* /' / și *accentul terțiar* /[^] / pot fi considerate ca o suită de *opozitii fonologice* și toate patru formează *un sistem* în structura fonologică a limbii (p. 40). De asemenea, el consideră că *tranziția deschisă* (de deschidere) /⁺ / nu trebuie asimilată tradiționalei separări a cuvintelor printr-o pauză (deși nu sînt puține cazurile cînd ea se suprapune unei pauze), ci este *un fonem* (p. 38). În sfîrșit, Gleason introduce termenul *bornă propozițională* pentru tăietura care marchează finalul unei propoziții și care nu coincide totdeauna cu o pauză după ultima silabă a enunțului: „Il y a trois types de bornes propositionnelles: /↘ / *tombante*: la voix se perd rapidement et disparaît; à la fois le volume et la hauteur diminuent rapidement; /↗ / *montante*: montée soudaine, rapide mais courte, de la hauteur; le volume ne diminue pas sensiblement, mais donne plutôt l'impression d'être coupé assez brutalement; /→ / *soutenue*: la hauteur est maintenue, ce qui s'accompagne d'un allongement de la dernière voyelle de la proposition, avec une certaine diminution du volume” (*op. cit.*, p. 41). Mai departe, Gleason afirmă că cele trei borne propoziționale și cele patru nivele de înălțime fonologică a vocii, care constituie elementele conturului intonațional în limba engleză, sînt *morfeme*.

Ne-am oprit mai mult asupra aserțiunilor lui Gleason, deoarece reiese clar că el consideră faptele de intonație ca unul din subsistemele limbii.

5. Materialul bibliografic comentat în 4. ușurează sarcina noastră și singurii pași noi pe care îi facem în acest domeniu constau în introducerea termenului general, de nivel superior, incorporantul maximal al unităților genului — SINTONEMATICA. Acest lucru ne va permite să spunem despre orice entitate determinată — mai veche sau mai nouă — că aparține unui nivel integrat sintonematicii ca o componentă funcțională a ei, dacă vom demonstra că întrunește anumite proprietăți. Ținînd seamă de sistemul *-emelor* cu care se operează în latura sintagmatică, vom denumi și defini și noi aceste unități tot *-eme*, mai ales că însuși termenul genului l-am formulat prin analogie cu *sintagmatica*.

6. Sintonematica unui enunț este integrantă pentru un număr de unități eterogene în planul expresiei și al conținutului funcțional, dar integrate în genul suprasedgmental sintonematic printr-o *particularitate comună negativă*: nu sînt reperabile și nu funcționează în cea de-a doua *articulare fonematică* în care se disting unitățile minimale invariante — sistemul fonologic — a căror succesiune lineară segmentală formează uni-

tăți în prima articulare a limbii⁷; acestea sînt *in eren te*, în accepțiunea distincției trăsăturilor esențiale de cele prosodice, formulată de MALMBERG (1968). Situîndu-ne pe poziția colocutorului care receptează enunțul în primul rînd prin analizatorii auditivi, nu ne interesează diferențierea acustică în planul expresiei, analizat discret, ca cea de-a doua articulare a limbii, în care unitățile se află și se definesc prin relații homosilabice.

În acest caz, studiul fiziologic al auditiiei implică sensibilitatea organului auditiv la aspectele *frecvenței* măsurate în unități de înălțime sonoră, de *amplitudine* măsurată în decibeli și de *periodicitate* a stimulului acustic — emisia orală a destinatarului. Această receptare prin percepție fiziologică este însă completată prin înțelegerea ei, prin posibilitatea de a segmenta domeniul continuu în unități discrete, avînd fiecare locul său, potrivit indicelui de ordine ierarhică în sistemul fonologic funcțional al limbii date, implicînd o prelucrare psiholingvistică, o categorizare și selecție a trăsăturilor pertinente, ceea ce determină ca unda sonoră să fie percepută ca o suită de foneme⁸.

Entitățile sintonematice nu se încadrează în această categorie de unități, deși ele nu pot avea altă bază materială a melodiei, decît tot unda sonoră. Sintonematica unui enunț este ineluctabil legată de prima articulare a limbii, iar unitățile pe care și le integrează sînt corespondente suprasedimentale ale C.I. (eventual, ale C.M.) ai structurii sintagmatice segmentale.

7. Această constatare ridică, în mod necesar, problema dacă o structură silabică dublu articulată, dar în care unitățile fonologice componente nu se pot afla decît în relații homosilabice, poate constitui un enunț, adică o suită concomitent sintagmatică și sintonematică. Răspunsul nostru este afirmativ, cu condiția ca acea silabă fonologică să constituie o unitate a primei articulări a limbii, adică să fie un C. I. cel puțin de nivelul cuvîntului într-un enunț ori să constituie ea însăși un enunț. Astfel, sintagma minimală fonologică /nu/ — care este evident o silabă (deoarece componentele ei minimale se află în relații homosilabice) — poate constitui un enunț (ori o bază omonimică pentru mai multe enunțuri) sau C. I. într-un enunț: Nu.; Nu! /↓ nu /; Nu este bine? /↑ nu este bine/; Nu este bine. /↓ nu este bine/. Diferența între unitatea /nu/ — sintagmă fonologică — și unitatea semnificativ-comunicativă — /n u / — constă în următoarele: prima aparține celei de-a doua articulări, fiind o silabă de tipul C₁ V, (adică în ordinea închis-non-inchis)⁹, deoarece în poziția C₁ este selectată o oclisivă velară nonsonoră, iar în V — o posterioară închisă rotunjită; a doua unitate este un enunț marcat *sintonematic*, de fiecare dată, cu unități minimale combinate ale acestui gen, legate ineluctabil de locul, funcția și semnificația cuvîntului în planul sintagmatic. Mai mult, am putea susține că locul, funcția și

⁷ În discuția noastră folosim accepțiunea pe care o dă dublei articulări a limbajului MARTINET (1963).

⁸ Cf. MALMBERG (1968), p. 65—78.

⁹ Cf. ROBU (1970), p. 529 — 543; vezi și VASILIU (1965), p. 40—41 și p. 58.

semnificația unității în planul sintagmatic sînt dependente de valorile mărcilor sintonematice și viceversa.

Discuția din 6. și 7. ne-ar putea sugera ipoteza că *relația sintonemico-sintagmatică* ce caracterizează orice enunț vorbit reprezintă în forma (sau în substanța) expresiei un caz de *polifonie*, o relație *contrapunctică*, în care valorilor expresiv-sonore ale structurii sintagmaticice li se suprapun contrapunctic valorile expresiv-sonore ale structurii sintonematice¹⁰.

8. Am spus în 4. că unitățile componente ale genului integrant al sintonematicii pot fi considerate *-eme*; din aceasta decurge că unitatea sintonematică maximală, corespunzătoare planului sintagmatic al unui enunț-frază, poate fi denumită *sintonematem*. La rîndul său, sintonematemul este constituit dintr-o seamă de *-eme* pe care le integrează și pe care le-am putea denumi *sintoneme* funcționînd în structura unui enunț-propoziție; menționăm că, în unele cazuri, o unitate sintonematică superioară se poate exprima printr-o singură unitate a nivelului inferior; un sintonematem presupune deci fie o suită de sintoneme, fie un singur sintonem.

În același mod putem stabili încă două nivele inferioare sintonemului, adică *intonemul* și *tonemul*.

Dar toate aceste *-eme* trebuie să se caracterizeze prin anumite trăsături distinctive, care să legitimeze încadrarea lor într-un sistem sintonematic.

În lucrarea noastră (V.R.) amintită în nota 9, am folosit, în vederea stabilirii indicelui de ordine ierarhică în structura silabică, *factorii de deschidere și de închidere*, pe care i-am grupat în trei tipuri funcționale pentru toate modelele de structuri silabice din limba română: *tipul închis—nonînchis* ($\uparrow$), *tipul deschis—nondeschis* ($\downarrow$) și *tipul mixt închis—nonînchis~deschis—nondeschis* ($\uparrow\downarrow$). Teza și metodologia noastră de atunci se dovedește riguros funcțională, lucru demonstrat prin simbolizarea matematică a tuturor cazurilor reale și posibile de structuri sintactice în limba română. Aceasta înseamnă că la nivelul celei de-a doua articulare a limbii putem distinge următoarele unități elementare unilaterale în suite dihotomice: *închis~nonînchis*, *deschis~nondeschis*, *tranzitiv~nontranzitiv* etc.¹¹. Ansamblul lor ar constitui primul nivel integrat în planul

¹⁰ Am folosit aici o terminologie aparținînd domeniului structurii frazelor muzicale; este însă o considerabilă deosebire între linia melodică a sintonematicii unui enunț rostit cu înălțimile ei repede schimbătoare, dar situate — după vorbitor — pe un ambitus nu mai întins de 3—4 tonuri, și o melodie muzicală cu înălțimile ei fixe și intervalele ei precise, prestabilite printr-o anumită măsură și cheie constantă. Sintonematica nu prezintă aspecte de izocronism decît în cadrul unor devieri elaborate, cum sînt versurile poeziilor cu metrică și prosodie regulată, cu ritm stereotip sau opulent etc. Nu este exclus ca și un enunț care nu e vers să prezinte aspecte de izocronism, ca mărci ale unor emftrăsături specifice, și care să ridice în primul plan funcția expresivă a limbajului.

¹¹ Prin *tranzitiv/nontranzitiv* înțelegem ceea ce Gleason denuște *borna propozițională*; dacă borna propozițională nu coincide cu o pauză, ci marchează doar ultimul intonem al sintonematicii unui enunț ce rămîne deschis spre coordonare cu un alt enunț ori ca regent pentru alt enunț subordonat, considerăm că se încheie printr-o marcă *tranzitiv*; dacă borna propozițională coincide cu o pauză care închide enunțul, vom considera că se încheie printr-o marcă *nontranzitiv*.

expresiei și în planul conținutului, dar nu îl vom înregistra decât în măsura în care trăsăturile distinctive adiționale și combinate sînt definitorii pentru nivelul imediat superior — sintagma fonologică minimală — care poate fi și unitate în prima articulare, adică se constituie ca E sau C.I., deci ca o structură bilineară¹².

9. Al doilea nivel de integrare poate fi constituit din ansambluri de unități elementare unilaterale combinate succesiv și care definesc unitățile unui sistem paradigmatic; în planul expresiei aceste ansambluri le vom numi *intoneme* (eventual — *toneme*), cărora le corespund cuvintele monosilabice ori combinații de cuvinte într-o suită monosilabică, funcționînd ca E sau ca un C.I. în structura sintagmatică. Intonemele marcate intensiv ori tonic sau nemarcate determină modificări corespunzătoare în planul sintagmatic, operînd o schimbare a semnificației. (Potrivit principiului prestabilit al integrării unităților de nivel inferior în structura unităților de nivel superior, *intonemul* poate fi constituit — în unele cazuri — dintr-o unitate a nivelului anterior, după cum, la rîndul său, poate funcționa cu valoarea unei unități a nivelului integrant superior, și nu vom mai reveni asupra acestei probleme.)

10. Al treilea nivel integrant pentru cele anterioare este constituit din combinații de intoneme; în planul expresiei vom avea *sintonemul*, iar în planul conținutului C. I. la o treaptă superioară de analiză; și în acest caz, natura intonemelor componente, accentul de punere în evidență, schimbarea registrului de înălțime intonativă, producînd disocierea sintonemului, au urmări corespunzătoare în planul conținutului, în forma structurii sintagmatice și în semnificația ei.

11. Ultimul nivel integrant pentru toate celelalte este al unităților *sintonemateme*, combinații de sintoneme, care, în planul conținutului, acoperă întreaga structură sintagmatică a enunțului frază; și pentru acest nivel maximal al sintonematicii sînt valabile comentariile pe care le-am făcut în 8. 9. și 10.

12. Caracterul aplicativ al acestei discuții teoretice ar putea fi demonstrat prin operații empirice de analiză a domeniului suprasegmental al unei categorii de enunțuri, ceea ce ar duce — cu siguranță — atît la o mai limpede precizare a definițiilor formulate, la aprofundarea valorilor unităților integrante ale sintonematicii, mai ales în planul conținutului, ar determina înlăturarea eventualelor erori în modul nostru de a vedea și discuta, ar constitui un mijloc de optimizare, substanțială poate, a acestei încercări.

13. Dăm, în continuare, cîteva exemple de analiză sintonematică schematică, așa cum am procedat și în 2. — cu enunțurile (1), (2), (3), (4) —, dar operînd, în unele cazuri, și asupra structurii sintonematico-sin-

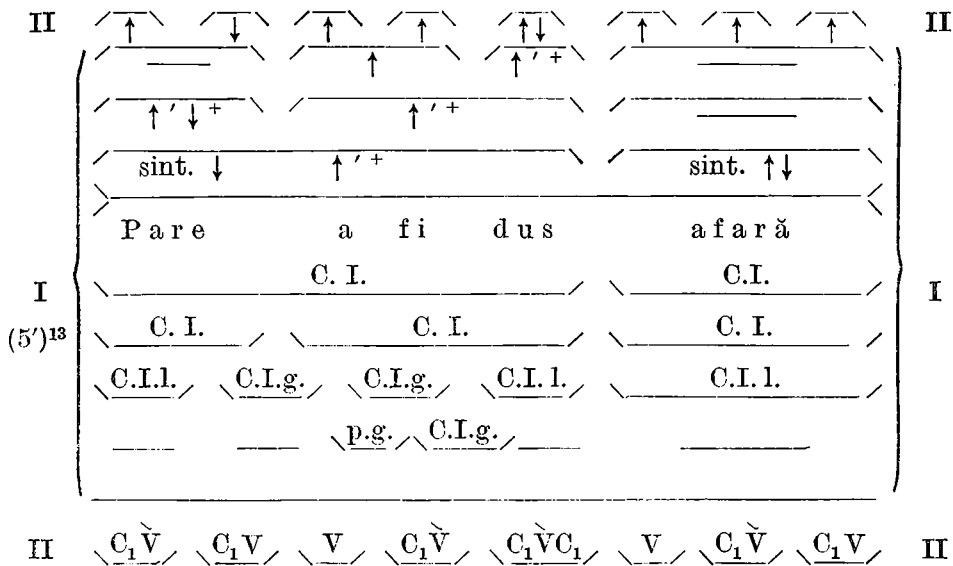
¹² S-ar putea discuta aici situația unor interjecționale de tipul A | O I, care pot fi interpretate ca enunțuri brahilogice ori locutive, marcate cu emfrazături sintonematice greu de integrat în sistemul propus de noi, deși interpretarea lor nu este imposibilă, dacă nu ne-am fi propus de la început o expunere intenționat simplificată.

tagmatice în a doua articulare, adică la nivelul intonemelor (tonemelor) și al silabelor.

Fie enunțul

(5) P a r e a f i d u s a f a r ă.

Nu este greu de observat ambiguitatea structural-semantică a acestui enunț, generată de sintagma primară (la nivelul structurii morfologice) / a fi dus /, care admite două moduri de analiză segmentală în C.I., în dependență de structura sintonematică, deoarece și latura suprasedimentală a enunțului admite mai multe variante de intonație, dintre care vom analiza numai două :

Structura sintonematică (5') este reprezentată schematic în unitățile componente (sintoneme și intoneme) până la nivelul structurilor de intoneme corespunzătoare silabelor, ca sintagme minimale fonologice (în care fonemele sînt în relații homosilabice și unde am notat cu /' / pe cele aflate sub accent).

Marcînd C.I./a fi dus/ cu /'+ /, adică cu un intonem în ordinea *închis* ~ *nonînchis*, *intensiv sintactico-semantic* și /' / tranzitiv, l-am actualizat contextul (în amîndouă laturile structurale) ca *perfectul modului infinitiv* al verbului *a duce*. Fiind o formă paradigmatică a diatezei active, subiectul acestei forme verbale (persoana a III-a, sg.) este și *agentul*

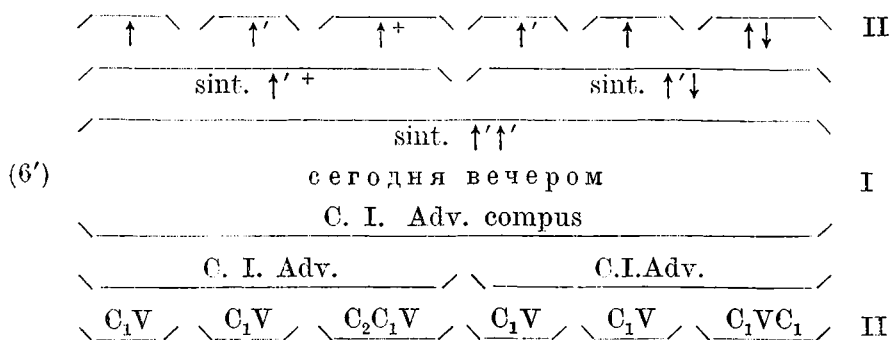
¹³ Pentru simplificarea inscrierii în schemă, folosim abrevierile simbolice: C.I.l. = *constituent imediat lexem*; g. = *constituent imediat gramem*; I = prima articulare; II = a doua articulare; p. = prefix moda.

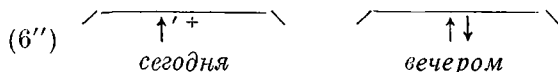
(6) *Сегодня вечером* « *sivodnia vecerom* » (= *astăzi seara*), care poate fi considerată un enunț într-un context dialogat ori o expansiune cu valoare de circumstanțial temporal al unui verb regent¹⁴.

Procedînd ca în (5'), obținem :

Cu această structură sintonematică, sintagma este enunțativă, selectată din suita *вчера вечером, завтра вечером* etc., adică componentele adverbialului sînt *solidar coordonate* (*și сегодня, și вечером*).

Dacă înlocuim /sint. ↑'↓/ marcat intensiv, cu un /sint. ↑↓/, structura sintonematică se schimbă în :

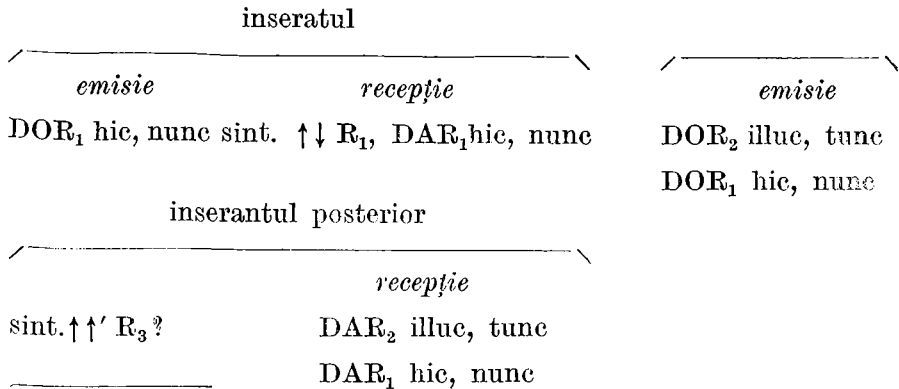
Această schimbare în structura sintonematică determină o schimbare atît în relațiile sintagmatice dintre cele două componente adverbiale, cît și în semantica expresiei; în timp ce /*вечером*/ rămîne constanta sintagmei, /*сегодня*/ este selectat din clasa /*завтра*/, /*вчера*/ etc.; aceasta înseamnă că expresia devine selectivă numai cu prima ei componentă /*сегодня*/, adică semnifică numai « /*сегодня* / *вечером* », nu și /*завтра*/, /*вчера*/ etc.

Dacă facem aceeași operație în latura suprasegmentală a adverbialului /*сегодня*/ din (6'), obținem un rezultat opus; /*сегодня*/ rămîne constanta expresiei, iar /*вечером*/ este selectat din clasa /*утром*/, /*днем*/, /*ночью*/ etc.; cu această structură sintonematică, expresia (6'') semnifică « *сегодня* (numai) / *вечером* », nu și /*утром*/, /*днем*/, /*ночью*/ etc.

Am analizat numai trei dintre cele cincizeci de mesaje diferite (pe care le-a obținut actorul rus (amintit în 2, nota 3) ce se pot degaja și izola din potențialul plurisemantic și plurifuncțional al structurii sintagmatice supuse observației. Intervenind, în felul arătat, în struc-

¹⁴ Nu ne interesează aici aspectul diacronic, faptul că *сегодня* este adverbializarea genitivului de la *сей день*, iar *вечером* adverbializarea instrumentalului de la *вечер*.

Reprezentarea acestui enunț în proiecție grafică are următorul aspect :

(8'') *Ce, domnilor?* $\widehat{+}$ -----> *credeți că n-aveți să plătiți*

↑↑ipă băiatul $\widehat{+}$ ↑ *infamia?*

Detalierea analizei sintonematice a unor asemenea enunțuri complexe, presupunând mari dificultăți de simbolizare, ar fi o strategie nepotrivită; este însă evident că structura sintonematică este marcată de diferențierea registrelor / R₃ /, / R₁ / de înălțime, ceea ce corespunde împletirii în structura sintagmatică a două planuri de vorbire; coborârea sintonemului inserat pe / R₁ / este determinată de semantica verbului de declarație / *strigă* /, ceea ce presupune o mai mare diferență de înălțime între inserat și inserant.

16. În (8'') am marcat două sintoneme cu / $\widehat{+}$ / — borna propozițională de tranziție spre o relație cu o altă propoziție. Pentru a demonstra că și / $\widehat{+}$ / funcționează în opoziție cu un intonem nemarcat, să luăm propoziția

(9) Cine nu muncește

care poate fi o interogativă, dacă are structura sintonematică

(9') $\widehat{+}$ / Cine nu muncește ?

și poate fi o subiectivă (noninterogativă) în relație contextuală de dreapta cu un predicat :

(9'') Cine nu muncește nu mănincă.

În această situație însă, structura sintonematică are alt aspect :

(9''') Cine nu muncește $\widehat{+}$ / nu mănincă.

Marca $/\uparrow\uparrow'\widehat{+}/$ a sintonemului primei propoziții o deschide în mod necesar spre un context de dreapta, deoarece $/\widehat{+}/$ neutralizează marca de intensitate sintactico-semantică a sint. substitutului $/cine/$ și îl transformă dintr-un partitiv neseparativ într-un totalitar generalizant, în serie sinonimică cu $/oricine/$, încadrându-se într-un context de explicitare selectivă a părții în aceeași frază, condiționat de $/nu\ muncеște/$.

17. În concluzie, apreciem că scopul pe care ni l-am propus în acest articol a fost atins în bună măsură prin alinierea într-un sistem, oarecum conturat, între codurile limbii, a unora dintre multiplele și labilele fapte de natură suprasegmentală, ceea ce ar putea constitui actul de naștere al sintonematicii.

Problema rămâne încă larg deschisă; este necesar să se studieze comportamentul distribuțional și transformațional al unităților suprasegmentale, scindarea ocurențelor, testarea prin eliminare, adăugire, permutare etc. (metodologie pe care noi doar am tatonat-o fără sistem), pentru a legitima caracterul științific al studiului lingvistic al sintonematicii.

L I S T A

de simboluri, sigle și abrevieri
care se pot folosi în analiza sintonematică

1. int. $\uparrow$ = intonem în ordinea închis — nonînchis.
2. int. $\downarrow$ = „ „ „ deschis — nondeschis.
3. int. $\uparrow\downarrow$ = „ „ „ închis — nonînchis — deschis — nondeschis.
4. sint. $\uparrow$ = sintonem în ordinea închis — nonînchis.
5. sint. $\downarrow$ = „ „ „ deschis — nondeschis.
6. sint. $\uparrow\downarrow$ = „ „ „ închis — nonînchis — deschis — nondeschis.
7. sint. $\uparrow\uparrow$ = „ „ „ închis — nonînchis — închis — nonînchis.
8. sint. $\downarrow\downarrow$ = „ „ „ deschis — nondeschis — deschis — nondeschis.
9. sint. $\downarrow\uparrow$ = „ „ „ deschis — nondeschis — închis — nonînchis.
10. $/^+/,$ plasat în dreapta uneia dintre abrevierile simbolice de mai sus, se citește: „...marcat tranzitiv, sau marcat a tranziției deschise spre int. (sint.) următor”; absența $/^+/$ se citește: „...nemarkat...”.
11. $/'/,$ plasat în dreapta uneia dintre abrevierile simbolice de mai sus, se citește: „...intensiv sintactico-semantice”.
12. $/\widehat{+}/,$ plasat în dreapta uneia dintre abrevierile simbolice de mai sus, care încheie un enunț, se citește: enunț marcat cu bornă propozițională tranzitivă (deschisă) spre o relație de coordonare (subordonare) cu enunțul următor; absența $/\widehat{+}/$ se citește: enunț nontranzitiv (pauză).
13. Tinv. se citește: transformare prin inversiune pozițională.
14. emf. se citește: marcat enfatic.
15. C. I. se citește: constituent imediat.
16. C. M. se citește: constituent mediat.
17. R (1, 2, 3, 4) se citește: registru de înălțime sintonematică.
18. DOR (1, 2) se citește: destinatar (1, 2).
19. DAR (1, 2) se citește: destinatar (1, 2).

BIBLIOGRAFIE SUMARĂ

1. CARNAP (1972) Rudolf Carnap, *Semnificație și necesitate* [trad. rom.], Dacia, Cluj, 1972.
2. FRANÇOIS (1968) Frédéric François, *La description linguistique*, în *Le langage*, Gallimard, Paris, 1968.
3. GARDE (1968) Paul Garde, *L'accent*, Presses universitaires de France, Paris, 1968.
4. GLEASON (1969) H. A. Gleason, *Introduction à la linguistique* (traduction de F. Dubois-Charlier), Larousse, Paris, 1969.
5. GUIRAUD (1962) Pierre Guiraud, *La syntaxe du français*, Presses universitaires de France, Paris, 1962.
6. HARRIS (1951) Z. S. Harris, *Structural Linguistics*, Chicago, 1951.
7. MALMBERG (1968) Bertil Malmberg, *Le circuit de la parole*, în *Le langage*, Gallimard, Paris, 1968.
8. MARTINET (1963) André Martinet, *Éléments de linguistique générale*, Armand Colin, Paris, 1963.
9. MOUNIN (1971) Georges Mounin, *Clefs pour la linguistique*, Seghers, Paris, 1968–1971.
10. ROBU (1970) Vladimir Robu, *Indicele de ordine ierarhică în structura silabei*, în SCL XXI, 1970, nr. 5.
11. ROCERIC—COPCEAG (1966) Alexandra Roceric-Alexandrescu și D. Copceag, *Sugestii pentru cercetarea structurală a intonației*, în SCL XVII, 1966, nr. 3.
12. RUDNEV (1959) A. Г. Руднев, *Синтаксис осложненного предложения*, Москва, 1959.
13. SAPIR (1968) Edward Sapir, *Linguistique* [présentation de Jean Elie-Boltanski], Edition de Minuit, Paris, 1968.
14. SAUSSURE (1971) Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris, 1971.
15. VASILIU (1965) Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, E.S., București, 1965.
16. VENDRYES (1921) J. Vendryes, *Le langage, La renaissance du livre*, Paris, 1921.

SYNTONEMATICS

(ABSTRACT)

In this paper we intend to define the conditions of a systematic study of supersegmental elements which accompany the oral emission of any utterance.

The basic premises of our working hypothesis contradict the usual conception on *the linearity of the linguistic sign* and of *any oral linguistic communication*. We assert that the oral emission of the enunciation found on situational indices *ego, tu, hic, nunc* must be studied as a concomitant bilinear structure, whose syntagmatical unfolding is accompanied and marked by a supersegmental structural unfolding.

In this respect we have deductively drawn up and defined a limited terminological lexicon as well as a series of concepts symbolically marked that we use as a methodological and epistemologically operational meta-language in our empirical demonstrations.

Accordingly, by analogy with the syntagmatical structure we have put the general term of superior level, maximal incorporation of the units of the genre — the **syntonematical structure**. This one enables us to assert that any element belongs to a level incorporated to **syntonematics**, that is a functional component of it if we can prove it includes certain distinctive features within an **oppositional system**.

Taking into account the *-emes* system one operates at **syntagmatic level** with, we named these elements *-emes* as well, supersegmental correspondences of *I.C.* (maybe *M.C.*) of segmental **syntagmatic structure**.

The maximal **syntonematic unit**, corresponding to a **syntagmatic structure** of an enunciation-sentence is called *syntonematem*; the **syntonematem**, in its turn, is constituted and can be segmented within a series of *-emes* which the former incorporates and which are called *syntonems*, corresponding to **syntagmatic structures** of *I.C.* of sentence-enunciation; the same way we named the units of two more incorporated levels that is the *intonems* and *tonems*.

Any of these units can work as a unit of the immediately superior level, too — as the integrant units of the **syntagmatic structure** do — and can be marked with an *opening transition*, *strengthening semantic accent*, *transitive sentence marking-stone*, etc.

The applicability of this theoretical discussion is demonstrated by some empirical operations of analysis of the **syntonematical structures** of some utterances in Romanian and Russian. Means of analysis and graphs are also tried on certain more complex **syntonematic structures**, as in cases when two speaking levels are joined or whose *I.C.* are associated by *M.C.* — incidental insertions.

Having demonstrated through operations of commuting, substituting and permutation that the integrant elements of the **syntonematic structure** systematically organized constitute one of the codes of any natural tongue, we have opened a way to refining stylistical analysis, too, for utterances marked with — *emph-features*, especially at supersegmental level, usually thought of as a bordering domain if not as having an extralinguistic nature.

CONOTAȚIA

DE

ELENA SLAVE

În stilistica și semantica actuală se folosește din ce în ce mai frecvent termenul de *conotație*, căruia i se atribuie o anumită valoare mai mult printr-un acord tacit al autorilor, decît prin precizările necesare. Din această largă folosire a termenului rezultă o accepție uneori destul de vagă, creîndu-se impresia că termenul de conotație devine un fel de concept general, care ia locul altora mai bine conturate înainte. Poate că la succesul lui contribuie și această semnificație largă, cuprinzînd în mare categoriile de afectivitate, de expresivitate, la care se adaugă tot ceea ce sugerează o anumită atmosferă.

Termenul conotație e împrumutat din logică unde se opune celui de denotație; în logică această opoziție este privită și sub alte unghiuri: „*compréhension et extension, intension et extension, sens et référence*”¹. Lingvistica a preluat din acest domeniu mai ales noțiunile de denotație și conotație, sens și referință.

Interpretînd această relație prin prisma funcțiilor limbii, A. Martinet² arată că deosebirea între funcția referențială și cea emoțională a semnelor, care stă la baza cercetărilor stilistice recente, se leagă tocmai de opoziția denotație — conotație. Același autor, separînd conotațiile lingvistice de cele literare, subliniază ideea foarte prețioasă că pentru studiul conotațiilor lingvistice trebuie găsite mijloace de analiză obiective³. Aceeași idee este comentată marginal de Ch. Morris⁴, pe care îl preocupă măsura în care funcțiile limbajului constituie o problemă lingvistică. Dacă vrem să rămînem în cadrul problemelor de limbă trebuie găsite criterii lingvistice pentru analiza funcției expresive (care implică și conotațiile).

¹ Tzvetan Todorov, *Littérature et signification*, Paris, 1967, p. 29.

² *La linguistique*, Paris, 1969, p. 342.

³ *Connotation, poésie et culture*, în *To honor Roman Jakobson*, The Hague — Paris, vol. II, 1967, p. 1294.

⁴ *Signs, Language and Behaviour*, New-York, 1946, p. 95—96.

Raportul între conotațiile lingvistice și cele literare este discutat mai pe larg de W. Busse⁵, după care există diferențe fundamentale între cele două feluri de conotații. Limba literară este totdeauna conotativă, pe cînd în limba curentă conotațiile sînt sporadice. Pe de altă parte, conotațiile lingvistice (glosematice, cum le spune autorul) sînt limitate la cuvinte, cele literare pot cuprinde pasaje, capitole sau opera în întregime. De fapt, W. Busse are meritul de a pune problema conotației în termeni glosematici, folosind bine cunoscutele categorii de formă și substanță, conținut și expresie. Structura de ansamblu este redată de schema:

$$\begin{array}{ccc} \text{Cd} & & \\ \updownarrow & \text{Ec} \iff \text{Ce} & \text{C} = \text{conținut}; \text{E} = \text{expresie}; \\ \text{Ed} & & \text{d} = \text{denotativ}; \text{c} = \text{conotativ}. \end{array}$$

Fiind definite în general ca valori suplimentare, secundare ale sensului, foarte adesea conotațiile au fost identificate cu elementele expresive, afective. De pildă, P. Guiraud subliniază că lingvistica modernă desemnează cu numele de conotație studiul valorilor secundare care constituie pentru Ch. Bally⁶ obiectul stilisticii. Bally a observat dubla natură a conotațiilor: naturale și prin evocare (numite de el efecte naturale și prin evocare). Conotațiile naturale sînt bazate pe o relație de similitudine între semnificat și semnificat; cele prin evocare pe contiguitate, fie între semn și cei care îl folosesc, fie între semn și întrebunțările sale (tipuri de mesaje etc.). Tot la Bally (*Traité de stylistique*, p. 155) face referințe J. M. Klinkenberg⁷ care arată că orice fapt lingvistic e caracterizat de dualitatea denotație / conotație care la Bally este cuprinsă în raportul dintre elementul intelectual și cel afectiv. În acest paralelism se vede limpede identificarea conotațiilor cu elementele afective.

Această identificare este de așa largă circulație, încît mulți cercetători, fără nici un fel de discuție teoretică, folosesc termenul de conotație ca substitut al lui afectiv, emoțional, expresiv. De exemplu, A. Gleason⁸ vorbind despre grupurile de sinonime, arată că prin conotație se transmite „tonul emoțional”. Tot de conotații emotive vorbește E. Stankiewicz⁹ în legătură cu semnificația expresivă a sunetelor. Mai circumspect în folosirea terminologiei semantice, J. Lyons¹⁰ subliniază că în general se face deosebirea între conotațiile afective ale cuvintelor și sensul lor intelectual, denotativ.

⁵ Vezi *Connotation et denotation*, in *La stylistique. Lectures*, Paris, 1970, p. 116–120.

⁶ *Essais de stylistique. Problèmes et méthodes*, Paris, 1969, p. 72.

⁷ *L'archaïsme et les fonctions stylistiques*, in *Le Français moderne*, 1970, 1, p. 17.

⁸ H. A. Gleason, *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, 1966, p. 436 (trad. franceză, *Introduction à la linguistique*, Paris, 1969, p. 340).

⁹ *La stylistique. Lectures*, p. 116. Vezi și *Points de vue sur le langage*, Paris, 1969, p. 191, 598.

¹⁰ *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge, 1969, p. 449 (trad. franceză, *Linguistique générale. Introduction à la linguistique théorique*, Paris, 1970, p. 343).

Un punct de vedere teoretic mai larg întâlnim la L. Bloomfield¹¹, pentru care cele mai importante conotații reies din mediul social al vorbitorului. Există astfel conotații proprii arhaismelor, termenilor tehnici, elementelor livrești, neologismelor. Există și conotații improprii create de interdicția de vocabular, ca în cazul termenilor obsceni, al termenilor prohibiți. În general, autorul acordă cea mai mare atenție conotațiilor realizate printr-o anumită trăsătură de intensitate: exclamații, interjecții, cuvinte imitative, onomatopeice, infantile, hipocoristice, cuvinte inventate, adică tot celor expresive în concepția altora.

Dacă pentru L. Bloomfield conotațiile au în primul rând caracter social, pentru alți autori însă ele au un vădit caracter individual. În articolul citat (*Connotations, poésie et culture*), A. Martinet precizează că există o lume a conotațiilor fiecărui vorbitor. Alți specialiști adoptă o poziție de compromis: alături de conotațiile sociale care țin de convenția colectivă, există și conotații individuale¹².

Dacă admitem că există ambele categorii, cred că putem stabili mai multe tipuri de conotații, după gradul de generalitate de la simplu la complex, de la individual la foarte general. Însă nu această latură cantitativă a sferei de cuprindere a conotației interesează în primul rând. Este necesară mai întâi o analiză structurală, menită să surprindă latura calitativă, prin descoperirea trăsăturilor invariante în ansamblul infinit al variantelor. De aceea vom lua în considerare mai întâi structura conotațiilor după aspectul lor calitativ, urmînd ca apoi să fie ilustrată și clasificarea lor din punct de vedere cantitativ.

Trebuie subliniat că nu există conotații fără denotații; raportul dintre cele două noțiuni este analizat recent de Ion Coteanu, care insistă asupra condiționării lor dialectice¹³. Arătînd că de cele mai multe ori conotațiile se reduc la valoarea afectivă a cuvintelor, autorul conchide:

1. Denotația este, ca și conotația, o valoare semantică.
2. Conotația nu există independent de denotație.
3. Conotația rezultă ca un adaos semantic din asocierile de idei produse de un cuvînt în diverse contexte.
4. Conotațiile pot fi alese spre a figura într-un mesaj numai în funcție de principiile de la 1—3. Alegerea lor este determinată însă și de tipul și de destinația mesajului.
5. În funcție de tipul și destinația mesajului (poetic, uzual, științific etc.) unele conotații se neutralizează, altele se metamorfozează.
6. Mesajul transformă caracterul difuz al conotației dîndu-i acesteia sau cel puțin tinzînd să-i dea un contur adecvat contextului.
7. Ipoteza existenței unui limbaj pur conotativ și a unui limbaj denotativ pur nu este valabilă pentru limbile naturale” (*art. cit.*, p. 308).

¹¹ *Language*. New York, 1963, p. 151—157.

¹² Vezi Denise et Frédéric François, *L'Ambiguité linguistique*, în „Word” 1 (1967), 2,3.

¹³ I. Coteanu, *Raportul dintre conotație și denotație*, în *Limbă și literatură*, București, 1972, p. 301—308.

Cercetarea conotației trebuie făcută cu ajutorul mijloacelor oferite de semantica actuală. Am prezentat cu alt prilej direcțiile principale ale acesteia¹⁴. În analiza semnificației există trei trepte de analiză: 1. Raportarea la realitate, la obiectul desemnat, care se cuprinde în ceea ce se numește în mod curent sensul referențial. 2. Analiza în trăsături semantice distinctive, în seme, care se grupează în unități semantice, numite sememe. 3. Descoperirea trăsăturilor conotative, asupra cărora mă voi opri în cele ce urmează.

Ipoteza metodologică de plecare este că și conotația, ca toate faptele de limbă, nu se prezintă ca ceva amorf sau vag, așa cum rezultă din considerațiile unor cercetători. Ea trebuie să aibă un caracter organizat, în strinsă legătură cu aspectul referențial și denotativ al semnificației. Cum însă nici în domeniul fizic al expresiei lingvistice faptele nu se prezintă discontinuu decât la nivelul analizei, cu atât mai mult în cazul conotației nu putem vorbi de fenomene strict delimitate, segmentabile precis.

Trebuie arătat de asemenea că nu putem stabili încă dacă trăsăturile conotative constituie un sector aparte în cadrul semnificației sau dacă ele se grezează pe latura referențială și cea denotativă. Este o problemă care urmează să fie lămurită de cercetări de psiholingvistică.

Putem admite că apar nuanțe conotative la fiecare nivel, dar că există și un nivel de sine stătător al conotației, organizat după principii general lingvistice, dar și după reguli proprii.

Conotația este deci implicată în trăsăturile semantice distinctive, în seme, prin reunirea cărora se obține unitatea semantică numită de obicei *semem*. În cunoscutul exemplu al lui B. Pottier de analiză în seme a sememelor din sfera obiectelor pe care se stă (*scaun, fotoliu, taburet, canapea* etc.)¹⁵, putem considera că cel puțin unele seme trezesc anumite trăsături conotative. Astfel în unitatea *fotoliu* semele „cu spate” și „cu brațe” evocă trăsătura de comoditate, de confort care de fapt reprezintă conotații ale termenului respectiv; la fel *canapea* implică o anumită conotație de relaxare, odihnă. Se vede că aici conotația este de natură afectivă, dar merge mai departe, sugerind unele senzații, unele stări fiziologice, determinate de însăși funcționalitatea referentului. Dacă referentul este o pernă pe care se stă pe jos, atunci vom avea conotații care sugerează atmosfera proprie confortului și mijloacelor de destindere orientală.

Conotațiile legate de o trăsătură semică sau alta impregnează întregul semem cu o anumită coloratură adăugată la denotație. Cum însă trăsăturile conotative sînt legate strîns de seme, înseamnă că nu putem separa conotația de denotație. Această separare nu poate fi decât o operație făcută de cercetător. Putem spune despre conotație că este ceea ce rămîne dintr-un semem după ce extragem trăsăturile denotative. Fiecare trăsătură conotativă poate fi numită *conotem*, iar ansamblul de trăsături conotative

¹⁴ Cf. *Tratat de lingvistică generală*, sub redacția acad. Al. Graur, S. Stati, Lucia Wald, București, 1972, p. 265 și urm. Vezi și *Metodologia semantică*, in „Analele Universității din București”, seria Filologie, 1973.

¹⁵ *Vers une sémantique moderne*, in *Travaux de Linguistique et de Littérature*. II, Strasbourg, 1964, 1, p. 110.

alcătuiește conotația unui cuvânt. Unii cercetători folosesc și termenul de conotator.

Însă structura semantică care se leagă de conotație nu se limitează doar la analiza semică și la relația cu referentul, cu obiectul. Trebuie luat în considerare întregul ansamblu de raporturi în care se realizează structura semantică a unui cuvânt sau a unui grup de cuvinte.

Mai întâi este interesant de urmărit procesul prin care o anumită semnificație este supusă unor modificări dinamice, determinate de factori din afara simplei structuri a sememului. Se produce adesea o schimbare a grupării de seme, prin intervenția unui mecanism numit *metasemem*¹⁶. Acest mecanism intervine în schimbări de sens obținute prin „figuri” ca metafora, metonimia, sinecdoca etc. Când o femeie certărează e numită *gaiță* se produce o regrupare a semelor într-o entitate nouă: la sememul „femeie” se adaugă seme ale adjectivului „certărează” precum și unele trăsături concrete evocate de sememul „gaiță”. Înseamnă că și la nivelul conotației, numărul de conoteme sporește considerabil prin adăugarea la conotația proprie termenului *femeie* și a adjectivului *certărează*, și a substantivului *gaiță*. Se produce și o nouă ierarhizare a conotemelor: cele mai importante sint cele provenite din termenul figurat, apoi cele ale adjectivului subiacent și, în sfârșit, cele ale termenului propriu. Sinteza lor este produsă de un proces semantic, caracterizat printr-un dinamism evident, care poate fi denumit cu termenul de *metaconotem*.

Conotația devine și mai complexă când cuprinde mai mulți termeni solidari într-un enunț. Este vorba de conotația proprie îmbinărilor fixe ca locuțiunile și expresiile. De pildă, în expresia *a visa cai verzi pe pereți* se îmbină conotațiile termenilor componenți într-o sinteză originală; fiecare termen poate fi analizat ca în cazul lui *gaiță* de mai sus; *a visa* pentru „a aspira”, *cai verzi* pentru ceva imposibil, iar *pe pereți* ca o complinire a semnificației de imposibil. Aici este mai clar că conotația se suprapune unei imagini extrem de plastice, de expresive. Semnificația globală a enunțului depășește limitele unui singur termen, fiind dată de ceea ce se numește uneori *episemem*¹⁷. În mod analog putem numi sinteza conotativă a îmbinărilor fixe cu termenul de *epiconotem*.

★

Am văzut pînă aici diferitele păreri privitoare la conotație, după care am încercat o analiză structurală a ei în cadrul organizării semantice.

În funcție de aceasta, urmează să vedem care este tipologia conotațiilor după (I) natura și (II) după gradul ei de generalitate.

I.1. Tipul de conotație, cel mai apropiat de denotație, este cel determinat direct de referent. O putem numi conotație existențială sau, mai precis, *referențială*. E conotația resimțită cel mai puternic cînd se compară

¹⁶ J. Dubois, F. Edeline, J. M. Klinkenberg, P. Minguet, F. Pire, H. Trinon, *Rhétorique générale*, Paris, 1970, p. 34.

¹⁷ J. Greimas, *Du sens*, Paris, 1970, p. 309.

între ele diverse structuri lingvistice. Pentru Georges Mounin¹⁸ ea este unul din principalele obstacole în traducere; ar fi imposibil să faci pe un negru care n-a văzut niciodată zăpadă să înțeleagă ce rezonanță are ea la cineva care o cunoaște.

Acest tip de conotație trebuie însă cercetat obiectiv chiar la nivelul analizei structurale clasice, prin trăsături distinctive, pe baza comutării. De exemplu, dacă comuțăm pe „fotoliu” cu „scaun” facem să apară la primul o trăsătură de confort, de destindere agreabilă care nu există la celălalt termen, folosit neutru. În acest caz avem o conotație consacrată de sistem și tipul acesta e foarte bine reprezentat. Date fiind condițiile de existență a vorbitorului în anumite împrejurări se poate întâmpla ca și la cuvinte neutre să se actualizeze o conotație latentă. Când cineva vede cum cad primii fulgi de zăpadă și exclamă: *ninge!* aceasta trezește o conotație ocazională, determinată de presupuziția că zăpada era așteptată, dorită.

2. Un alt tip e conotația *socială*, realizată ca trăsătura semantică constituită în scopul exprimării unei anumite atitudini, aprecieri. De exemplu, cercetînd structurile elementare ale înrudirii, Claude-Lévi Strauss a arătat că termenii de înrudire se definesc, pe lângă trăsăturile distinctive și prin atitudine¹⁹, care sînt de fapt conotații alcătuite într-un sistem. Într-o societate patriarhală, termenul „tată” cuprinde conotația de autoritate, respect, în timp ce termenul de mamă o conține pe aceea de afecțiune, duioșie; unchiul din partea mamei are aceeași conotație de afecțiune. Într-un sistem matriarhal, relațiile se inversează.

Iată un pasaj din *Craii de Curtea-Veche*²⁰ care reflectă conotația socială: „...sînt grec, urmă el, și nobil, mediteranean; cei mai vechi străbuni ce-mi cunosc erau, în suta a șaisprezecea, tilhari de apă, oameni liberi și cutezători, vînturînd după pradă mărire în lung și-n larg, de la Iaffa la Baleare, de la Ragusa la Tripoli”. Se vede aici atmosfera socială evocată de autor; personajul se pretinde nobil grec, de obîrșie străbună, ceea ce sugerează o conotație de respect și admirație, îmbinată însă și cu cea de farmec exotic, care reiese din preocupările pirateresti ale neamului.

3. Un alt tip îl constituie conotația *morală* în care apare atitudinea determinată de codul etic dintr-o anumită epocă. Ea reiese foarte clar în anumite situații dramatice, cînd îndatoriri morale opuse se întîlnesc în cadrul unei dileme. Astfel, în povestirea *Haralambie* din culegerea *Hanu-Ancuței* de Mihail Sadoveanu, Tufecci-bașa Gheorghie este sfișiat de îndatorirea față de Vodă și dragostea față de fratele său Haralambie, devenit hoț de drumul mare. Iată pasajul cheie: „Atuncea s-a arătat un om mare, cu mustața neagră. Maică mea a suspinat: — Aista-i frate-său; samănă cu el! A strigat amenințînd cu hamgerul: — Dă-te rob! Haralambie a întins un pistol ș-a tras. Cînd l-a lepădat ș-a prins din stînga pe celălalt, să tragă iar, tufecci-bașa l-a pălit cu hamgerul și l-a doborât.

¹⁸ *Les problèmes théoriques de la traduction*. Paris, 1963.

¹⁹ *Anthropologie structurale*, Paris, 1958, p. 43.

²⁰ Matei Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*. București, ed. din 1965, p. 136.

Maică-mea a țipat cu groază. Hoții s-au așternut la pământ și s-au supus. Neferii au năvălit din toate părțile. După năvală și zvoană, unul dintre slujitorii Domniei a ridicat și-a ținut sus capul celui ucis. Chiar atunci răsărea soarele și scînteia bruma-n livadă. Și capul se uita cu ochi neclintîți la mine și-mi zîmbea cu mîhnire. Tufecci-bașa Gheorghie s-a întors la Domnie cu capul tatălui meu”. Gheorghie își sacrifică fratele dînd ascultare poruncii domnești, dar se retrage la „pămînturile lui” și clădește o biserică la Iași unde merge să se închine fiul ucisului, devenit între timp monah. Sînt vehiculate în această scurtă povestire toate conotațiile impuse de codul etic al societății și al familiei timpului.

4. Strîns legată de conotația morală este cea *afectivă* prin care se exprimă atitudini mai subiective. Cum am arătat mai sus, mulți autori reduc conotația la afectivitate, fapt explicabil prin preponderența conotației afective în cadrul fenomenului în ansamblu. În următorul pasaj din *Craii de Curtea-Vechi* este redată o întregă gamă de conotații legate de profilul moral al personajului copil : „Am fost copil unic. Asupra capului meu se resfrîngea via lor iubire, ei priveau cu duioșie ogîndindu-se în ființa mea contopite, sufletele lor gemene, mă împresurau de mii de îngrijiri. Nici laptele ce l-am supt n-a fost străin. Binecuvîntat fie cerul că mi-a hărăzit o pruncie fericită. La ea de cîte ori mă gîndesc mi se înfățișează, filfiind în văzduhul senin al unei dimineți de primăvară zboruri albe de porumbel. E cea mai îndepărtată din amintirile mele. Și e totdeauna un simbol.

Dar copilul atît de alintat nu era vesel ; sufletul meu a fost întotdeauna împăienjnat de cea ușoară melancolie a firilor prea simțitoare, așa simțitoare că pină și mîngîierile le fac să sufere, pină și plăcerea le răneste. Cu cit înainte de a-l citi pe Lucrețiu îmi dasem seama că din izvorîrea voluptății răzbate ceva amar care se ascunde innăbușitor în însăși mireasma florilor.

Nu-mi închipui să se afle mulți oameni pe cari viața și vîrsta să-i fi schimbat atît de pușin cît pe mine. Pină la moarte voi rămîne același ; un visător nepocăit, pururi atras de ce e îndepărtat și tainic. Eram foarte mic cînd, uitînd de joacă, mă furișam în grădină să ascult de după uluci cum o femeie peltică îngina cu glas slab, alături, un cîntec, același, parcă o aud : «O pasăre-n arbor, rîu de plăcere, eu vin a plînge a mea durere ». . . și apoi suspina cu caturi, îndelung. De la un timp nu s-a mai auzit cîntecul. . . Pe înserate, îmi plăcea să mă așez cu Osman, dulăul, pe prispă și să privesc cum răsar stelele” (p. 137—138). Este inutil să se insiste asupra tuturor conotațiilor afective din text, implicate de dragostea exagerată a părinților pentru copil, aureola de fericire, sensibilitatea maladivă, visarea și misterul, participarea la sentimentele altora și la vraja cosmică.

Am enumerat cîteva categorii de conotații consacrate ca atare de existența umană și fixate în structura semantică a unor întregi serii de cuvinte. Conotația se manifestă însă în procesul enunțării, determinată de context, de presupuziții ; aceste împrejurări fac ca fenomenele de conotație să nu se realizeze în stare pură, în funcție de un tip sau altul. Există

un mare număr de unități lingvistice, care pe lângă denotație cuprind trăsături expresive, iar conotația se adaugă ca un aspect suplimentar. Cele mai curențe sînt cuvintele folosite figurat. Acestea au un sens denotativ, cuprind o imagine expresivă, la care se adaugă trăsături conotative. Imaginea poate fi o metaforă simplă, sau chiar un simbol ca zborul de porumbel din textul de mai sus al lui Matei Caragiale. Ipotetic, trebuie presupus că orice imagine implică o anumită conotație. Imaginea fiind concretă, plastică, duce automat la o anumită apreciere sau atitudine. Tocmai pentru că această îmbinare între imagine și conotație e foarte normală, s-a identificat de multe ori expresivitatea obținută prin imagine cu conotația. Există foarte multe cuvinte expresive care au aceeași conotație, dar se bazează pe alte imagini. Dacă pentru „gură” se folosește seria de termeni *muzicută, flașnetă, cioc, plisc* etc., de fiecare dată ele cuprind o altă imagine, dar prezintă aceeași conotație argotică. Expresivitatea se realizează prin imagini foarte variate, pe cînd conotația se prezintă de multe ori ca o constantă semantică. Rezultă de aici un fel de asimetrie între expresivitate și conotație. Așa cum obținem clase semantice pe baza unui clasm ca „animat”, de pildă, obținem și clase conotative pe baza unui „conotem” — peiorativ, meliorativ etc.

În alți termeni, acest tip de clasificare e discutat sumar de A. J. Greimas, care vorbește de *conotație euforică* și *conotație disforică*²¹; prima este legată de sugerarea unor stări agreabile, cealaltă se întilnește la cuvinte care implică stări neplăcute. Greimas folosește aceste categorii în legătură cu limbajul poetic, dar este evident că ele sînt valabile și pentru limba curentă, așa cum a rezultat chiar din exemplele date mai sus, ca *fotoliu* pe de o parte, *gaiță* pe de alta.

Între tipurile discutate mai sus nu există deci limite absolute, ci ele se întrepătrund. În procesul enunțării, e pus în lumină un tip sau altul de conotație care poate fi realizat la același cuvînt; *mamă* poate avea pe lângă conotația socială o conotație morală, de exemplu, de sacrificiu în anumite enunțuri, precum și o altă conotație mai generală, de afectivitate, de duioșie.

II. Din punctul de vedere al gradului lor de generalitate, există o gamă întreagă de conotații, de la cele individuale pînă la cele cu o sferă foarte vastă de cuprindere.

1. Primul grad este deci acela al conotațiilor individuale despre care vorbește, de pildă, A. Martinet (vezi p. 67). Se poate întîmpla ca un cuvînt, chiar banal, să fie înconjurat pentru un vorbitor oarecare de o anumită atmosferă, deoarece de el se leagă o amintire plăcută sau neplăcută, o întîmplare fericită sau nefericită. Iată în acest sens un pasaj din aceeași lucrare, *Craii de Curtea-Veche*, în care principalele efecte se bazează tocmai pe jocul conotațiilor: „Urăsc scrisorile. Nu știu să fi primit de cînd sînt decît una, de la bunul meu amic Uhry, care să-mi fi adus o veste fericită. Am groază de scrisori. Pe atunci le ardeam fără să le deschid” (p. 69).

²¹ *Du sens*, Paris, 1970, p. 283; vezi și trad. rom. în *Poetică și Stilistică. Orientări moderne*, București, 1972, p. 255.

2. Alte conotații sînt proprii unui grup restrîns cum este familia, determinate de experiența comună a indivizilor care aparțin grupului respectiv. Dacă un membru dintr-o familie a avut un accident de avion, pentru aceasta cuvîntul *avion* implică conotații disforice, în timp ce pentru altă familie, același cuvînt poate trezi o atmosferă euforică.

3. Urmărind gradul de cuprindere al conotațiilor, putem vorbi în continuare de conotațiile determinate de grupuri mai largi, cum sînt cele proprii anumitor profesii. De exemplu, pentru specialiștii în protocol care se ocupă de organizarea întîlnirilor oficiale, termenul de „recepție” e încărcat cu alte valori (grijă, teamă) decît pentru cei invitați.

4. Există conotații ale cuvintelor la nivelul întregii comunități lingvistice care aparține aceleiași națiuni. Termenul „iatagan”, pur denotativ pentru alte popoare, pentru noi evocă vremurile triste de ocupație turcească.

5. Uneori se depășește planul național, un cuvînt putînd evoca aceeași atmosferă pe plan internațional. Este vorba mai ales de termeni care caracterizează o întreagă civilizație, proprie mai multor popoare. Termeni ca „cinema”, „televiziune”, „autostradă”, „tenis” etc., trezesc pentru milioane de oameni o conotație pozitivă.

Din cele arătate mai sus, rezultă că problema conotației trebuie abordată în cadrul cercetărilor actuale de semantică. Acestea dispun de procedee de analiză care permit lămurirea atît a încadrării conotației în structura semantică de ansamblu, cît și a organizării ei propriu-zise. În explicarea completă a semnificației trebuie să se țină seama de cele trei nivele : denotația care reprezintă invarianța semantică, latura referențială care face posibilă raportarea la realitatea înconjurătoare și conotația care introduce anumiți indici de valoare, de atmosferă.

În ce privește structura internă a conotației ea se prezintă în cele din urmă tot ca o trăsătură distinctivă a cărei pertinență se relevă prin comutare : *babă* și *bătrînă* pot însemna, se pot referi la același lucru, dar primul termen are o conotație defavorabilă față de al doilea.

Părerile divergente asupra conotației provin atît din faptul că nu s-a ținut seama în suficientă măsură de structura ei internă, cît și din acela că nu s-a luat în considerare organizarea sistemului de ansamblu pe care îl alcătuiesc conotațiile. În această direcție se deschide un orizont larg de cercetare care va putea fi completat numai dacă se va face apel și la datele sociolingvisticii, psiholingvisticii etc.

Categoriile de conotații trebuie să reflecte aceste implicații, atît în ce privește clasarea lor calitativă cît și gruparea cantitativă. În același timp, trebuie subliniat că în acest domeniu mai mult decît în altele nu există granițe precise între fenomene ; dimpotrivă, ele se întrepătrund : o conotație socială prezentă într-un termen ca *bunic* are și nuanțe afective, morale.

De asemenea, mai mult decît în alte fenomene, pentru conotație este foarte important gradul lor de intensitate : o apreciere, o atitudine, o

atmosferă poate fi mai mult sau mai puțin accentuată de la un individ la altul, de la o împrejurare la alta.

*

Am discutat pînă aici structura internă a conotației, relațiile ei cu alte categorii lingvistice, precum și diversele tipuri conotative, care privesc unitățile limbii luate ca atare.

În cele ce urmează, voi încerca să schițez un tablou al conotațiilor organizate în sisteme de ansamblu. Trebuie subliniat încă de la început că conotația este un fenomen a cărui sursă poate fi foarte variată, dar care în cele din urmă capătă o organizare lingvistică. Două perspective structurale interesează din acest punct de vedere : aceea a nivelelor limbii și a reparti-zării pe stiluri funcționale. În cele din urmă, interesează și modul de funcționare a conotațiilor în vorbire, în text, în ceea ce se numește din ce în ce mai curent „discurs”.

1. S-a remarcat deja că unele fapte de limbă, altele decît cele lexicale, pot fi purtătoare de conotații²². Așa cum am analizat mai sus structura unităților conotative, s-a văzut mai ales manifestarea ei pe planul conținutului, ca fenomen de semnificație.

Însă nu trebuie neglijat planul expresiei, care este adesea destul de sugestiv, mai ales pentru unele tipuri de conotații. Astfel, conotația afectivă poate fi adesea redată prin variații fonetice ale cuvintelor, studiate de stilistica întemeiată de Ch. Bally și ilustrată la noi de acad. Iorgu Iordan²³. Această conotație este în același timp și de natură socială, ilustrînd acele medii sociale, acele împrejurări în care se recurge în mod obișnuit la o exprimare familiară, populară. Există astfel, variații de genul *com* ? pentru *cum* ?, *sireacu* ! pentru *săracul* !, fenomene de prozodie ca intonația, accentul, ritmul, care caracterizează vorbirea afectivă, spontană.

Se poate întîmpla însă ca un anumit fenomen de acest gen să fie afectiv fără să aibă o conotație deosebită. De pildă, accelerarea ritmului vorbirii poate fi doar un indiciu al unei stări sufletești sau chiar fiziologice deosebite, fără ca prin aceasta să se evoce o anumită atmosferă ; cînd însă actorul Amza Pelea povestește într-un ritm aparte întîmplări olte-nești, el aduce în vorbire o nuanță care caracterizează nu numai graiul ca atare, ci și un anumit mediu social, rural, în opoziție cu civilizația. Putem conchide că faptele fonetice devin conotative cînd au un oarecare grad de generalitate, cînd ele sugerează grupuri sau situații deosebite.

Pe lîngă aceste variații aduse unor unități invariante, trebuie luate în considerare și unități de sine stătătoare cu statut conotativ evident. Așa sînt de pildă cuvintele cu simbolism fonetic, care conțin anumite sunete, menite a trezi trăsături ale obiectelor și fenomenelor. Sînt de eli-

²² S. Ullmann, *The Reconstruction of Stylistic Values*, in vol. *Language and Style*, 1964, p. 154—173 ; vezi și trad. rom. in vol. *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, p. 113.

²³ *Stilistica limbii române*, București, 1944.

minat mai întâi cele care au un simbolism, să zicem obiectiv, de tipul lui *a scîrîi*. Acesta este sugestiv, dar nu trezește automat o anumită atmosferă. În schimb, cuvinte ca *mîrlan*, *močírlan*²⁴ sînt clar conotative; se poate spune chiar că în asemenea cazuri funcția grupului simbolic *-rl-* este de a marca explicit conotația disforică.

În ceea ce privește gramatica, stilistica expresiei a semnalat chiar în morfologie fenomene ca variantele pronumelor (*ăsta*, *ăla*), ale verbelor (cf. *oi face* etc.) etc. care au ca scop tocmai să stabilească o coloratură aparte, în general familiară. În sintaxă sînt de menționat fenomene ca repetiția (*a face fețe-fețe*), inversiunea etc. Unele fapte ca dezacordul de tipul *ei face* sînt clar conotative, întrucît ele caracterizează anumite medii, în special pe oamenii incuți. Invocînd și alte exemple ca pluralul *picere*, perfectul compus de tipul *venitără*, acad. Al. Graur²⁵ a arătat că astfel de elemente sînt proprii dialectului din jurul capitalei, care se degradează mai repede decît celelalte dialecte. Într-adevăr, dacă trăsăturile dialectului moldovean, ardelean, bănățean, oltenesc sînt încă tolerate, ele putînd avea chiar un anume farmec, particularitățile dialectului care stă la baza limbii literare se diferențiază net: pe de o parte majoritatea elementelor capătă statut de limbă standard, nuanțată de conotații favorabile, în timp ce un număr restrîns de elemente sînt marcate negativ prin conotații care trădează lipsa de cultură.

În lexic trebuie menționată mai întâi formarea cuvintelor. Un sufix ca *-aș* în *copilaș* este încărcat cu o conotație euforică de afectivitate; în schimb *-oi* din *băiețoi* are o conotație disforică. Și alte sufixe ca *-așune*, din *considerașune*, are o nuanță pretențioasă față de varianta în *-așie*.

Am discutat mai sus structura semantică a conotației, de unde a reieșit că aceasta este înainte de toate un fenomen de lexic. S-a văzut cît de complexă este organizarea structurală chiar în cuvinte simple. Este de subliniat aici doar gradul superior de încărcare conotativă în cuvinte sau îmbinări lexicale în care se acumulează mai multe surse. Astfel, în *îngerăș*, cu înțelesul de „copil”, se concentrează mai multe conotații: cea latentă din sensul „copil”, cea afectivă din sufixul *-aș* și cea care provine din metafora folosită. La fel, în *zgîrie-brînză* se concentrează conotația de origine din *brînză*, care prin aspectul referențial și socio-cultural evocă o anumită atmosferă; trebuie subliniată apoi conotația potențială din *a zgîria*. Însă aici conotația este inedită, obținută nu printr-o adăugare, ca la *îngerăș*, ci printr-o sinteză superioară.

Rezultă de aici un fel de stratificare în domeniul conotației, nu însă în accepția clasică a termenului²⁶, ci doar în sensul că din elemente de un anumit rang se pot obține altele de un rang superior. Acest lucru este și mai limpede în cazul expresiilor ca unități fixe, alcătuite din elemente lexicale: în *a-și vărsa focul* cu înțelesul de „a-și destăinui durerea”, verbul

²⁴ Al. Graur, *Sur le symbolisme phonétique*, în *Recueil d'études romanes*, București, 1959.

²⁵ *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 323.

²⁶ Vezi pentru aceasta *Tratat de lingvistică generală*, p. 197.

și complementul contribuie la formarea unei imagini globale foarte sugestive, care încarcă cu conotație puternică întreaga îmbinare.

Din prezentarea structurii interne a conotației și din analiza acesteia pe compartimente și nivele s-a văzut că adesea ea se leagă de două categorii fundamentale: afectivitatea și expresivitatea. Am discutat cu alte prilejuri relațiile dintre acestea ²⁷, așa că nu e cazul să insist aici asupra lor. Esențial este doar să vedem organizarea structurală a procedeelor folosite, pe baza principiului opoziției; sufixul *-aș* din *covoraș* nu este expresiv, el avînd doar valoarea obiectivă de a arăta ceva mai mic; în *copilaș* însă el devine expresiv, întrucît *copil* arată de la început că e vorba de ființa umană de vîrstă fragedă. Expresivitatea cea mai clară este cea care se bazează pe figuri de stil ca metafora, comparația etc.: în *ieftin ca braga*, ultimul termen introduce o imagine plastică și foarte evocatoare din punctul de vedere al conotației.

Pînă cînd vom avea o analiză detaliată a raporturilor dintre cele trei categorii, presupunem că ele pot fi imaginat în felul următor: tot ce este expresiv este implicit și conotativ; în schimb, cum am văzut, nu tot ce e afectiv este și conotativ, între aceste două sfere existînd un raport de intersecție. În plus, conotația marchează și unele fapte de limbă care nu sînt nici expresive, nici afective, mai ales în domeniul etic, social.

Putem schița relațiile dintre categoriile analizate prin figura de mai jos:

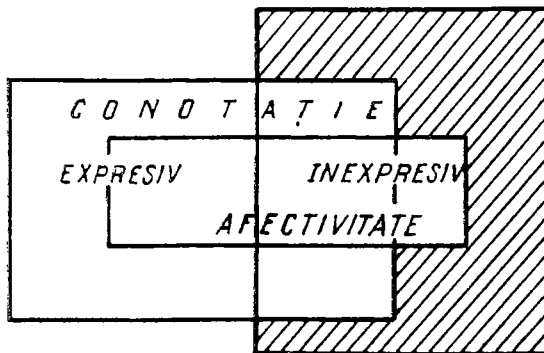

Fig. 1

Un termen ca *gaiță* este expresiv și implicit conotativ; *copilaș* este și afectiv și expresiv; într-un grad mai mare intră aici și termenii mai bine marcați din ambele puncte de vedere, ca *îngerăș* „copil”. Schimbarea accentului în cuvinte ca *împertinent* este afectivă; fără a fi înzestrată cu valoare expresivă, are însă o nuanță conotativă de un oarecare grad etic, de condamnare. Există și fenomene afective fără valoare

²⁷ Vezi *Delimitarea argoului*, în P. L. G. I. București, 1959, și *Expresiv și afectiv în aceeași culegere*, 1960, vol. II, 1960.

conotativă, cum este, de pildă, accelerarea ritmului vorbirii (vezi mai sus, p. 74). În fine, unele fapte de limbă nu sînt nici expresive, nici afective, nici conotative, adică partea hașurată din figura de mai sus. Este vorba de termeni așa-zîși neutri, care în mod normal au doar o semnificație obiectivă, de pildă : *perete, a veni, ieri* etc., unele clase mai abstracte ca prepozițiile, conjuncțiile, articolul, care numai în cazuri deosebite au o anumită conotație.

2. Conotația este organizată, deci pe anumite nivele în strînsă legătură cu alte categorii și în funcție de clasele de cuvinte, numite tradițional părți de vorbire. Se poate spune că, deși tangențial, aceste aspecte au fost tratate în lucrările de specialitate în care se vorbește de conotații. Există însă o direcție de structurare a conotației, care este neglijată, în special în cercetările occidentale. Este vorba de ceea ce se numește la noi stilistica funcțională. Sînt bine cunoscute problemele ridicate de acest domeniu, intrucît ele au fost dezbătute în urmă cu aproximativ zece ani. Un oarecare bilanț al lor a fost făcut recent în *Tratatul de lingvistică generală*, unde se fac și unele sugestii privitoare la conotație, fără ca aceasta să fie clar lămurită²⁸.

Am atins chestiunea stilurilor funcționale, dar numai în raport cu afectivitatea și expresivitatea, cu care ocazie am încercat să explic cum trebuie înțelese cele două categorii de efecte stabilite încă de Ch. Bally : efectele naturale și efectele prin evocare²⁹.

Există numeroase clasificări ale stilurilor funcționale, poate tot atîtea cît și autorii care s-au ocupat mai pe larg de problema delimitării lor. Pentru discuția de față cred că putem simplifica analiza, luînd în considerare trei stiluri funcționale, a căror coloratură conotativă este evidentă ; ele mai sînt numite și limbaje : cel familiar, cel intelectual și cel literar (artistic).

Fiecare din aceste stiluri (sau limbaje) cuprinde într-o anumită măsură categoriile de conotații stabilite mai sus. Caracterizînd limbaje cu o sferă întinsă de cuprindere, ele au un mare grad de generalitate ; chiar dacă apar conotații individuale, ele interesează aici numai în măsura în care reflectă tipul propriu unui anume limbaj.

În limbajul familiar domină, cum e și normal, conotațiile afective, el fiind cel mai natural, spontan. Multe dintre ele au și o valoare expresivă clară, ilustrînd toate compartimentele limbii : fonetică, gramatică, lexic. Desigur, se adaugă și conotații referențiale, sociale, morale. Limbajul familiar, mai ales în formele sale populare, vulgare, este încărcat cu conotații sociale pregnante.

O poziție aparte o ocupă o ramificație extremă, și anume argoul care sintetizează concentrat toate tipurile de conotații. Adesea s-a insistat asupra caracterului afectiv și expresiv al argoului ; trebuie însă subliniată mai ales valoarea socială a procedeele sale, conotația care provine din evocarea atmosferei cu totul deosebită, proprie mediului celor certați

²⁸ *Tratat de lingvistică generală*, p. 369—391.

²⁹ Vezi P L G, II, 1960.

cu justiția, cu legile și regulamentele, mai ales delincvenților. Aceștia recurg la un cod special, alcătuit din procedee caracteristice, care duc adesea la formarea unor elemente neînțelese de restul vorbitorilor, secrete. Trecînd uneori în limba comună, astfel de termeni poartă mult timp conotația mediului care le-a creat: *a mangli*, *a hali*, *a soili* etc. Există chiar o oarecare modă a folosirii unor cuvinte cu o asemenea coloratură și într-un limbaj care, în mod normal, ar trebui să fie îngrijit; așa s-au răspîndit printre elevi și studenți cuvinte ca *haios*, *gagiu* gustate pentru conotația lor.

Există chiar o literatură lirică al cărei efect se trage tocmai din cultivarea atmosferei și a unor termeni argotici. Trebuie citat aici Tudor Arghezi cu unele poezii din *Flori de mucigai*, dar mai ales Miron Radu Paraschivescu. Iată în acest sens un fragment din poemul *Rică* din culegerea intitulată *Balade*: „Poci tu vîntule, să treci/că focul lor n-o să-l seci, / și nici lacrămile lor / după Rică din Obor ! / Îl făceau toți zurbagiu, / dar altul ca el nu știu : / ăl mai prima barbugiu, / cuțitar, caramangiu, / ca un fante de spatiu”. Cuvintele caracteristice sînt foarte elocvente și nu mai necesită comentariu. Trebuie numai subliniat că avem a face cu ceea ce Bally numea efect prin evocare, al cărui mecanism permite tocmai o transplantare dintr-un stil în altul; un element propriu unui stil este introdus în altul unde contrastează cu contextul, trezînd o puternică conotație. Pentru cei care folosesc în mod curent argoul, cuvinte ca *barbugiu*, *caramangiu* nu sînt conotative pentru că aparțin mediului lor caracteristic. În mediul lor propriu, elementele unui stil sînt conotative numai dacă aduc o atmosferă prin alte căi cum este mai ales, expresivitatea; dacă guriile se spune *muzicuță*, termenul este marcat printr-o conotație referențială și oarecum afectivă.

Devin conotativi în limbajul familiar, termeni care sînt proprii altor limbaje, ca în următorul pasaj din *Moromeții* de Marin Preda: „Fă, n-azi? Pune fă, mîncare și mai trage-te pe fâlcile alea că te-or fi durînd de cînd vorbești ! Altă treabă n-avem noi acum. Ne apucăm să studiem”³⁰. Aici nu sînt conotative pentru personajele populare elemente ca *fă*, *fâlcii*, ci un termen ca *să studiem*.

Limbajul intelectual e marcat de conotații referențiale, sociale și mai puțin afective și morale. Pentru cei care îl folosesc în mod curent, elementele limbajului intelectual nu sînt conotative decît dacă capătă o organizare deosebită, pregnantă, expresivă. Se recurge astfel uneori la figuri de stil, ca repetiția, realizată în fraze ample și cadențate. Am arătat însă cum poate deveni conotativ limbajul intelectual într-un context familiar. Iată însă o transplantare conotativă în cadrul limbajului poetic: „Cruntă ca o vînație / Cauzată-n match de box, / Ca un bulgăre de coks / Care-a stat o noapte-n ploaie (din poezia *Cioara*, G. Topîrceanu, din ciclul *Migdale amare*).

Și aici conotația este foarte evidentă, ea producîndu-se prin evocarea atmosferei intelectuale, tehnice, care contrastează cu contextul cerut de o poezie.

³⁰ M. Preda, *Moromeții*, 1956, p. 26.

Cel mai mult a fost discutată conotația literară; de fapt sugestiile menționate mai sus vin din partea acelor care s-au ocupat de trăsăturile conotației prezente în textul artistic. De exemplu, conotația euforică e socotită ca atribut al poeziei. Însă unul din scopurile lucrării de față este să lămurească succint tocmai natura și structura conotației neartistice, care a fost mai puțin abordată. De aceea nu discut aici problemele complexe puse de conotația literară. Pentru a ilustra diferite categorii și relații am recurs la unele texte din autori, care n-au fost luate decît ca exemplificări ale diverselor fenomene. Pentru ilustrarea conotației literare în ansamblu, iată binecunoscutul poem al lui Bacovia *Amurg violet* în care efectul principal se bazează pe conotații: „Amurg de toamnă violet. . . / Doi plopi în fund, apar în siluete /—Apostol în odăjdii violete—/ Orașul tot e violet. / Amurg de toamnă violet. . . / Pe drum e-o lume leneșă, cochetă; / Mulțimea toată pare violetă, / Orașul tot e violet / Amurg de toamnă violet. . . / Din turn, pe cîmp, văd voievozi cu plete; / Străbunii trec în pîlcuri violete, / Orașul tot e violet”.

Atmosfera obsedantă de toamnă este evocată prin procedee conotative ca: repetarea adjectivului *violet*, a substantivului *amurg* care dau cadrul referențial general. Tabloul își lărgeste dimensiunile și în perspectiva timpului, care aduce o conotație de trecut istoric: „voievozi cu plete”; „străbunii trec în pîlcuri violete”. Prin sinteza poetică tot ansamblul capătă coerență și produce o conotație unică — aceea a orașului în amurg.

3. Cum s-a văzut există diferite categorii de conotații stabilite după criterii calitative structurale, după gradul lor de generalitate. Ele sînt organizate lingvistic la diferite nivele și în cadrul stilurilor funcționale, manifestîndu-se ca atare sau în combinație cu alte fenomene lingvistice apropiate ca specific semantic. În analiza de mai sus s-a ținut seama deci de structura conotației mai mult pe axa paradigmatică.

Trebuie însă precizate și unele probleme legate de folosirea conotației în vorbire, pe axa sintagmatică.

Conotația este cuprinsă în unitățile proprii sistemului limbii. Din acestea se aleg cele necesare transmiterii unui anumit mesaj; cum însă unitățile sînt în general foarte complexe, pentru transmiterea mesajului respectiv se actualizează o latură sau alta. Lăsăm la o parte cuvintele polisemantice, la care actualizarea înseamnă de fapt selecția unui semem la fel de cuprinzător ca și altul obișnuit, neîncadrat în polisemie. Dar cînd spunem un enunț ca „Anii studenției sînt cei mai frumoși ani din viață” actualizăm o trăsătură diferită de cea din enunțul: „Perioada studenției este hotărîtoare pentru formarea viitorului specialist”. Este clar că în primul caz scoatem în evidență „studenția” ca perioadă plăcută din viața unui om, legată de tinerețe și entuziasm, iar în al doilea subliniem obligațiile profesionale ale studentului. Dacă semantic cele două trăsături sînt strîns legate într-un singur semem, în schimb, în planul conotației ele diferă substanțial; în primul caz se actualizează o conotație euforică, în al doilea alta, care pentru unii este disforică.

În vorbire, jocul cel mai subtil este cel al conotațiilor referențiale și individuale, determinate de o realitate concretă, de o experiență individuală. Într-o familie cu copii mici un cuvânt ca *scăunel* are conotațiile orientate spre atmosfera de joacă, în timp ce în alta cu bătrâni, același cuvânt poate evoca conotația greutăților virstei înaintate.

În plus, în vorbire pot apărea conotații care în mod curent nu sînt consacrate ca atare; dacă pentru majoritatea vorbitorilor limbii noastre, cuvîntul *lămîi* evocă o atmosferă exotică, pentru cineva care a depus eforturi îndelungate de îngrijire a unui lămîi, cuvîntul va evoca conotația strădaniei, a succeselor și insucceselor obținute (vezi și mai sus citatul din „Craii de Curtea-Veche”, p. 72).

Mai interesant este să vedem cum se prezintă vorbirea pe ansambluri mai largi. Din acest punct de vedere este foarte folositoare noțiunea de „izotopie” a discursului, stabilită de A. J. Greimas³¹. Prin izotopie semantică se înțelege unitatea semantică a unui text (fragment de vorbire), care cuprinde cuvînte cu sensuri apropiate. Este cunoscută anecdota povestită de Greimas pentru a ilustra izotopia unui text în care unitatea semantică se vede la cuvînte aparținînd de fapt aceluiași cîmp semantic: *serată mondenă, invitați, comeseși, terasă, masă magnifică, toalete drăguțe*.

Există variații de izotopii, suprapuneri în același text, diferite combinații posibile. Conceptul de izotopie este deci fundamental pentru analiza unor enunțuri mai vaste decît propoziția sau fraza și el s-a dovedit de o mare utilitate mai ales în semantica stilistică.

Izotopia semantică n-a fost însă explicit pusă în legătură cu conotația.

În principiu putem spune că un text care prezintă o izotopie semantică unitară se caracterizează și printr-o unitate implicită la nivelul conotației, cum este seria de termeni de mai sus. Dacă un termen este decodat în discordanță cu ceilalți, cum e cazul lui *toalete* în seria citată, atunci se schimbă și conotația. Am putea spune că discordanța conotativă e mai importantă decît cea semantică, care este de fapt obiectivă, referențială.

De aceea este foarte important să se lămurească ceea ce am putea numi izotopia conotativă a vorbirii. Teoretic, ea are o sferă mai largă decît izotopia semantică. Iată în acest sens un fragment luat tot din „Craii de Curtea-Veche” de Matei Caragiale: „Astăzi, după atîția ani, îmi pare că-l mai aud. Vorbea măsurat și rar, împrumutînd spuselor cît de neînsemnate farmecul glasului său grav și cald pe care știa să-l mlădieze și să-l învâluie, să-l urce sau să-l coboare cu o fericită măiestrie. L-am însoțit ascultîndu-l cu o plăcere crescîndă în umbra acelei seri aproape mistice căreia el îi resfrîngea în ochi albastrul adînc și în întreagă făptura sa liniștea nesfîrșită, nu m-am săturat să-l ascult toată noaptea. Dar, pentru cite avea de povestit, o singură noapte nu era de ajuns așa că, despărțindu-ne, spre dimineață, am luat întîlnire pentru seara următoare cînd s-a petrecut la fel, și apoi iarăși și iar, fără întrerupere, în sir, aproape trei luni. . .”.

³¹ *Sémantique structurale*, Paris, 1966, p. 70 și urm.

Se vede din text că principala conotație este aceea a farmecului molipsitor al povestitorului, marcat în termeni ca : *măsurat, rar, farmec, glas grav și cald, a mlădia, a învălui, fericită măiestrie, plăcere* etc. Această conotație se suprapune unei izotopii semantice evidente. Urmează în text o altă izotopie, aceea a serii, exprimată în cuvintele : *umbră, seară mistică, liniște*. Însă conotația din prima izotopie se extinde oarecum și asupra celei de-a doua, ele fiind reunite prin atmosfera de farmec.

Mai interesantă este întreruperea făcută de autorul însuși în text : sfârșitul textului de mai sus e redat prin puncte de suspensie : „aproape trei luni. . .”. După un spațiu alb textul continuă : „. . . din rarele plăcute ale vieții mele”; astfel, se schimbă brusc registrul de izotopie, dar mai ales de conotație : atmosfera din textul citat este reîncărcată retroactiv cu nostalgie, părere de rău.

La fel procedează autorul în continuarea textului. Paragraful despre Orient evocă la sfârșit „jalea pustietăților sterpe”, care este ocolită pentru întoarcerea cât mai rapidă „la mare”. Aici se reia cuvântul, dar tot cu suspensie : „Marea. . .”. Urmează tot spațiu alb, după care autorul continuă : „Lucie ca o baltă” etc. Este clar că se pune în relief o tehnică deosebită de schimbare a izotopiei, dar mai ales a conotației. La fel se procedează la sfârșitul paragrafului despre mare : „într-însa, care fusese patima întregii lui vieți, dorea să-și afle și mormîntul . . . (spațiu alb) . . . tăcea acum cu privirea pierdută în gol”.

Din aceste exemple reiese complexitatea folosirii conotațiilor în vorbire, mai ales în enunțuri evocatoare ca cele citate mai sus. Dar în asemenea cazuri folosirea conotației se face în scopuri artistice superioare ; într-adevăr textele citate sînt aproape niște poeme în proză. Ele sugerează cît de complexă este conotația în textele poetice.

Peste tot însă, funcționează aceleași principii de structurare a conotației : evocarea unei atmosfere, realitate sesizată de mult prin intuiție, empiric, dar explicată recent pe baza mijloacelor moderne de analiză lingvistică. Lucrarea de față nu a putut lămuri toate aspectele ei, dar a încercat să arate principalele direcții de cercetare și poate a oferit unele soluții.

LA CONNOTATION

(RÉSUMÉ)

Bien que souvent employé dans la sémantique et la stylistique actuelles, le terme de connotation n'a pas pour autant une acception nettement définie. C'est que l'on n'a pas toujours tenu compte de sa structure interne, ni du système qu'elle constitue.

L'analyse structurale de la connotation doit être fondée sur les sèmes ; la connotation représente ce qu'il reste du sémème après avoir supprimé les traits dénотatifs.

On peut établir une typologie de la connotation selon sa nature (référentielle, sociale, morale, affective) et selon le degré de généralité (à partir des connotations individuelles jusqu'aux connotations qui embrassent une très vaste sphère d'emploi).

Pour ce qui est de l'organisation du système d'ensemble, il y a à considérer les niveaux de la langue (phonétique, grammair, vocabulaire) et les styles fonctionnels ; il faut y ajouter l'emploi que l'on en fait dans le discours.

SEMANTICA, O TEORIE A LIMBAJULUI

DE

MARIANA TUȚESCU

0.1. Într-o definiție modernă, datorită lui Wallace L. Chafe, limbajul este „un sistem care mediază, într-un mod extrem de complex, între universul semnificației și cel al sunetului [...]. Limbajul autorizează pe vorbitor să transforme configurațiile de idei în configurații de sunete și pe auditor să transforme din nou aceste sunete într-un facsimil rațional al ideilor cu care a început vorbitorul”¹.

Această definiție are — credem — meritul de a completa cu datele teoriei semnificației și cu acelea ale teoriei comunicării o definiție formalizată a limbajului, ca aceea datorată lui N. Chomsky și G. A. Miller: „un limbaj este o mulțime (finită sau infinită) de fraze, fiecare finită ca lungime și construită prin concatenare dintr-o mulțime finită de elemente”².

0.2. Ca și celelalte ramuri ale lingvisticii, semantica, știință a semnificației, își desfășoară domeniul pe fundalul general al comunicării. Procesul de comunicare „constă în faptul că cel care produce semne sonore (de un anumit fel) și cel care recepționează aceste semne le înțeleg în același fel, adică le acordă aceeași semnificație”³.

0.3. Creată în anul 1883 de Michel Bréal, neîncetat diversificată de atunci și constituită în diferite școli cu statut metodologic precis, semantica actuală depășește granițele unei discipline lingvistice pentru a deveni o teorie a limbajului, un mod de explicare al acestuia, un tip de modelare.

---

¹ Wallace L. Chafe, *Meaning and the structure of language*, The University of Chicago Press, Chicago — London, 1970, p. 15.

² N. Chomsky și G.A. Miller, *Introduction to a formal analysis of natural languages*, în *Handbook of Mathematical Psychology*, vol. II, Luce, Bush — Galanter, editors, 1963, p. 283.

³ Adam Schaff, *Introduction à la sémantique* (traducere din poloneză de G. Lisowski), Paris, 1969, p. 141. După A. Schaff, reprezentant al unei semantici marxiste, problema teoretică centrală în semantică este teoria comunicării.

Teoria cîmpurilor lingvistice, onomasiologia și semasiologia școlii germane, analiza componentială, semantica generativă, semantica limbajelor logice — toate aceste „modelări” ale semnificației dovedesc statutul de metalimbaj al semanticii. O astfel de semantică nu poate fi concepută — postula A. J. Greimas — decât ca „reunirea, prin relația de presupuziție reciprocă, a două metalimbaje: un limbaj descriptiv sau translativ, în care vor putea fi formulate semnificațiile conținute în limbaj-obiect, și un limbaj metodologic, definind conceptele descriptive și verificînd coeziunea lor internă”⁴. Acest al doilea metalimbaj, limbaj metodologic, oferă procedura de descoperire a elementelor componente (formative sau trăsături) proprii semnificației, cît și a relațiilor stabilite între aceste unități componente.

1. Teorie a limbajului, semantica actuală oferă o procedură de analiză a unităților limbii aparținînd nivelurilor: m o r f o - l e x i c a l, s i n t a c t i c, r e t o r i c (p o e t i c).

Vom arăta succint felul cum această „modelare” a celor trei niveluri importante ale limbajului se realizează prin metodele semanticii structurale, generative, logice.

Rolul semanticii actuale de teorie a limbajului apare deosebit de clar la nivelul m o r f o - l e x i c a l, prin descoperirea unităților minimale de semnificație ale acestui nivel, a relațiilor dintre acestea și a sistemului semic.

2.1. Domeniul analizei componentiale sau semice⁵ este tocmai descoperirea unităților semnificației, pornind de la cele minimale și terminînd cu cele complexe, în vederea stabilirii unui sistem semic. Această segmentare a semnificației, a substanței semice, în unități distinctive, după modelul, devenit clasic, al fonologiei, a fost posibilă datorită izomorfismului existent între planul expresiei și cel al conținutului. Analiza componentială se bazează pe noțiunea de c o n t r a s t s e m a n t i c, unitățile descoperite fiind concepute ca opozitive, adică aflîndu-se în contrast simultan pe diferite dimensiuni ale semnificației sau în interiorul diferitelor sisteme semice. S i s t e m u l s e m i c apare astfel ca „un set de trăsături contrastînd una cu alta, așa încît posesiunea uneia dintre aceste trăsături de către o unitate pertinentă lingvistic exclude posesiunea ei de către altă unitate”⁶.

⁴ A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, 1966, p. 15,

⁵ Teoreticianul cel mai avizat al semanticii componentiale este U. Weinreich (vezi, în acest sens, *On the Semantic Structure of Language*, in *Universals of Language*, editor J. A. Greenberg, Cambridge, Mass., M. I. T. Press, 1963; *Explorations in Semantic Theory*, in *Current Trends in Linguistics*, vol. III, editor T. A. Sebeok, La Haye, 1966; *La définition lexicographique dans la sémantique descriptive*, in „Langages”, 19. Sept. 1970.

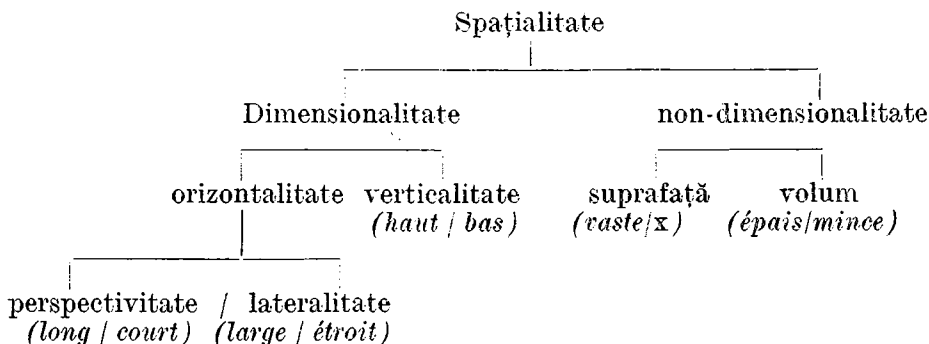
Paralel cu cercetările sale desfășurate în S.U.A., modelul descriptiv al semanticii componentiale este ilustrat în Europa de cercetările lui B. Pottier, A. J. Greimas, P. Guiraud, A. Rey, E. Coseriu, G. Mounin, J. Peytard.

⁶ Geoffrey N. Leech, *Towards a Semantic Description of English*, Indiana University Press, Bloomington — London, 1970, p. 19.

Invariante ale semnificației, universalii lingvistice, semele se actualizează în unități morfo-lexicale, de tipul morfemelor și al lexemelor, dar se integrează într-un nivel semiologic al universului semnificat.

Lexeme corelate ca *bărbat* ~ *femeie* ~ *copil*, *cocoș* ~ *găină* ~ *pui*, *berbec* ~ *oaie* ~ *miel* pot fi reduse la un numitor comun, la corelația semică „mascul” ~ „femelă” ~ „pui”. Aceste seme, invariante ale substanței lexicale, sînt — în terminologia lui B. Pottier — *seme substantiale*. Semele relaționale, numite și *foncteme*, sînt trăsăturile minimale ale semnificației morfemelor gramaticale, ale gramemelor. Fie, pentru prepoziția fr. *à*: „direcția”, „locul”, „modul”, „pretul”.

Articularea a cel puțin două seme într-o structură elementară de semnificație formează o *axă semică*. Axa pe care se stabilește opoziția între semele *blanc* / *noir* este axa „culorii”, aceea care se articulează în *grand* / *petit* este axa „dimensiunilor”, iar axa care face posibilă existența opozițiilor *garçon* / *filles*, *mari* / *femme*, *neveu* / *nièce*, *étalon* / *jument*, *bélier* / *brebis* este axa „sexului”. Dăm ca exemplu de axă semică axa „spațialității”, care ar avea — după A.J. Greimas — următoarea configurație în limba franceză⁷:

Alături de seme, metalimbajul descriptiv al analizei componențiale cuprinde următoarele unități semice: categoreme, claseme, sememe, arhisememe⁸.

Totalitatea semelor relaționale formează un *categorem* (în termeni tradiționali, o categorie gramaticală). Astfel, semnificația articolului hotărît francez *la* formează un *categorem*, ale cărui seme componente sînt: *la* = „singular” + „feminin” + „hotărît”. Categoremul *les*, articol hotărît de plural în franceză, va fi format din semele: *les* = „plural” + „hotărît”.

⁷ A. J. Greimas, *Sémanique structurale*, Paris, 1966, p. 33.

⁸ Vezi B. Pottier, *Vers une sémanique moderne*, în „Travaux de Linguistique et de Littérature publiés par le Centre de Philologie Romane de l'Université de Strasbourg”, II, 1/1964, p. 107 — 138; *La définition sémanique dans les dictionnaires*, în „Travaux... de Strasbourg”, III, 1/1965, p. 33—39 și *Typologie interne de la langue*, în „Travaux... de Strasbourg”, VII, 1/1969, p. 39—46.

Clasemul este unitatea semică dată de contextul sintagmatic. Seme contextuale, clasemele sint deci unități combinatorii, formative ale unui univers manifestat. Un clasem de tipul „uman” caracterizează toate verbele ca : *a scrie, a citi, a se gândi, a vorbi, a plînge, a rîde*, al căror subiect trebuie să fie un nume marcat prin „+ uman”. Sau, opoziția clasematică „continuu (= care poate fi numărat)” / „discret (= care nu poate fi numărat)” caracterizează sensul lexemelor *scaun / apă, bărbat / bătrînețe, casă / curaj* sau distincțiile din franceză : *j'ai du pain / j'ai des pains, boire trois bières / boire de la bière, j'ai de la terre attachée à mes semelles / j'ai des terres dans cette contrée*.

Numai datorită clasemelor, restricții selective în gramatica generativă, este posibilă combinarea morfemelor în unități superioare lor : grupuri sintactice, propoziții, fraze. Un clasem de tipul „agent” lexicalizat în sufixul fr. *-eur (-teur)* nu se poate combina decît cu lexeme verbale marcate prin semul „acțiune” : *producteur (de la produire), professeur (de la professer), guérisseur (de la guérir)*.

Prin claseme se asigură izotopia mesajului, continuitatea și coeziunea semică pe care orice enunț trebuie s-o posede pentru a putea fi decodat de cel căruia i se adresează.

Clasemele stabilesc deci relații de interdependență între morfemele ce formează unități superioare.

Totalitatea semelor și clasemelor unei lexii (= unități lexicale) formează un semem. Sememul cuvîntului *bărbat* va fi suma trăsăturilor semice : „uman” + „masculin” + „adult”.

Sememele nu pot fi descoperite decît în manifestarea lor discursivă. Fraze ca :

(1) *Ion stă lângă cinematograful*

și

(2) *Această pălărie îi stă bine*

actualizează două sememe *a sta* și deci două verbe *a sta* : cel dintîi marcat prin „loc”, cel de-al doilea prin „mod”.

Relația dintre sem și semem este o relație de incluziune, semul fiind inclus în semem, aceasta incluzînd deci semele :

$$\text{sem} \subset \text{semem}$$

$$\text{semem} \supset \text{sem}_1, \text{sem}_2, \dots, \text{sem}_n$$

Relația de incluziune dintre aceste unități este folosită în tehnica lexicografică, care prin incluziuni semice succesive, delimitează semnificația cuvîntului. Iată cîteva exemple furnizate de dicționarul lui Paul Robert al limbii franceze :

„banc” $\supset$ „siège” $\supset$ „meuble” $\supset$ „objet” $\supset$ „toute chose qui est” ;
 „caisse” $\supset$ „boîte” $\supset$ „récipient” $\supset$ „ustensile” $\supset$ „objet”.

În acest fel se stabilesc relații paradigmactice între lexemele limbii.

Arhisememul, marcă semantică de mare generalitate, este unitatea semică comună mai multor sememe. Arhisememul se actualizează în planul lexical prin arhilexem.

Arhilexemul *siège* prezintă trăsătura semică comună lexemelor franceze *chaise, fauteuil, tabouret, canapé, pouf, bergère, berceuse, causeuse, chaise longue, club, méridienne, ottomane*. Sau, „*maison*” este arhisememul comun lexilor *chalet, manoir, pavillon, bastide, bicoque, mas* etc.

Arhisememul este inclus în semem, raportul lor putând fi reprezentat astfel :

$$\text{arhisemem} \subset \text{semem.}$$

2.2. În semantica generativ-transformațională⁹, aceste formative semice sînt reduse la numai trei : (a) mărci semantice propriu-zise (identice cu semele, constituind partea sistematică, universală și recurentă a semnificației), notate grafic prin paranteze rotunde ( ); (b) mărci diferențiatore (care nu au un caracter de generalitate, nu sînt recurente, exprimînd ceea ce este idiosincronic în sensul unui lexem), notate grafic prin [ ]; (c) restricții de selecție (condiționînd apariția unui lexem de contextul său sintagmatic, identice clasemelor) notate grafic prin < >.

De notat faptul că existența independentă a mărcilor diferențiatore este din ce în ce mai mult contestată¹⁰. Mărcile diferențiatore nu au un statut precis ; în unele definiții lexicale, ele nici nu apar ; altele sînt redundante. Dualismul mărci semantice propriu-zise — mărci diferențiatore nu corespunde nici unei distincții clare din limbile naturale. De aceea, D. Bolinger arată cum prin operații succesive de dezambiguizare, prin ierarhizarea trăsăturilor semice, diferențiatorii se vor converti în șiruri de mărci semantice.

2.3. Analiza sensului lexical, a definiției lexicale a morfemelor în termenii unităților semice, a făcut posibilă structurarea nivelului morfo-lexical al limbilor naturale, stabilirea unor paradigme sau sisteme semio-lexicale. În concepția lui U. Weinreich, structurile semantice se repartizează în fascicule de mărci semice,

⁹ J. Katz și J. Fodor, *The Structure of a Semantic Theory*, în „Language” vol. 39, 1963, p. 170—210. Vezi de asemenea : J. Katz, *La Philosophie du Langage* (traduit de l'américain par J. Gazio), Paris, 1971, cap. *Théorie sémantique* ; J. Katz, *Interpretative Semantics vs. generative semantics*, în „Foundations of Language”, vol. 6, may 1970, p. 220—260. Pentru critica teoriei semantice Katz — Fodor, vezi U. Weinreich, *Explorations in Semantic Theory in Current Trends in Linguistics*, vol. III, editor T. A. Sebeock, The Hague, 1966, și James McCawley, *The Role of Semantics in a Grammar*, în *Universals in Linguistic Theory*, editori E. Bach — R. T. Harms, New York, Chicago, 1968.

¹⁰ Critica cea mai argumentată împotriva mărcilor diferențiatore din teoria lui Katz — Fodor se găsește la D. Bolinger, *The atomization of meaning*. În „Language”, vol. 41, 1965, p. 555—574. Vezi, de asemenea, M. Bierwisch, *On classifying semantic features*, în *Progress in Linguistics*, editori M. Bierwisch — K. E. Heidolph, The Hague — Paris, 1970, p. 27—50.

formate din serii neordonate de trăsături și în configurații de mărci semice, mulțimi de trăsături ordonate.

Aceste configurații semice pot apărea sub forma taxinomiilor semice, a cîmpurilor semio-lexicale, derivaționale, sufixale, semantice, a cîmpurilor onomasiologice, semasiologice, în general, sub forma unui sistem semic.

Taxinomiile binare, bazate pe corelația „termen marcat” /vs/, „termen nonmarcat” de tipul „tranzitiv” / „— tranzitiv”, „+ abstract” / „— abstract”, „+ uman” / „— uman”, sau de tipul structurării polare *mare/mic*, *bogat/sărac*, fr. *le haut/le bas*, ori de tipul structurării relative *părinte/copil*, *sus/jos*, sînt indicii cei mai simpli de structurare a nivelului morfo-lexical.

Taxinomiile multiple au la bază o axă semică cu mai mult de doi termeni: este cazul arhisemului „siège”, din franceză, al axei semice din engleză: *bedroom/hall/kitchen...*, sau al corelației gramaticale din cadrul pronumelui francez *on/il/cela* (*ça*), interpretabile ca „pozitiv” / „complex” / „negativ”, primul termen aparținînd pronumelui personal (*on*), cel de-al doilea caracterizat prin sincretismul personal și inpersonal (*il*), cel de-al treilea aparținînd pronumelor non-personale (*cela*, *ceci*, *ça*):

Taxinomiile ierarhice s-ar stabili în axa semică a numeralelor: *una / doi / trei* sau cea a unităților de măsură: engl. *inch / foot / yard*.

Ideea de cîmp lingvistic introdusă de J. Trier a dat, în ciuda limitelor ei¹¹, un impuls considerabil semanticilor structurale.

Prin cîmpurile sufixale s-au structurat unități lexicale formate în sincronie cu același sufix: fie, de exemplu, fr. *-té* (*activité / passivité*, *bonté / méchanceté*, *propreté / saleté*). Cîmpul lexical este o structurare a tuturor monemelor ce comportă un același radical, identificat de toți subiecții vorbitori: fie, pentru limba franceză, corelația *agir / action*, în jurul căreia se organizează categoreme nominale: *agir / agissement*, *agiter / agitation*, verbale: *actionner*, *activer*, adjectivale: *actif*, adverbiale: *activement*.

Spațiul nu ne permite o privire asupra tipurilor de cîmpuri semio-lexicale, derivaționale, semantice. Amintim numai că au fost stabilite micro-sistemele semio-lexicale ale termenilor de înrudire¹², ale culorilor¹³,

¹¹ J. Trier susținea, ca și L. Weisgerber, că limba acoperă toate conceptele abstracte ale gândirii. Pentru critica teoriei cîmpurilor lingvistice, vezi W. von Wartburg și St. Ullmann, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, Paris, 1969, p. 169—182, 239—240.

¹² F. Lounsbury, *The structural analysis of Kinship semantics*, in „Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists”, The Hague, 1964, p. 1073—1093 și *Analyse structurale des termes de parenté*, in „Langages”, 1/1966; J. Dubois & L. Irigaray, *Les structures linguistiques de la parenté*, in „Cahiers de Lexicologie”, VIII, 1/1966; A. Bidu-Vrânceanu, *Modalités d'analyse structurale du lexique. Les noms de parenté*, in R.R.L., 5/1972.

¹³ Pentru limba română, vezi articolele Angelei Bidu-Vrânceanu, *Esquisse d'un système lexico-sémantique: les noms des couleurs*, in R.R.L., 2, și 3/1970 și *Une modalité de description paradigmaticque au niveau du lexique*, R.R.L., 6/1970.

ale animalelor domestice¹⁴, ale locuinței¹⁵, ca și a nenumărate concepte abstracte: frumusețea¹⁶, ideea¹⁷, inteligența¹⁸ etc.

Procedurile onomasiologice și-au găsit actualmente aplicări riguroase la structurile lexicale; amintim, de exemplu, sistemul semic al lexiilor franceze prefixate prin *auto*¹⁹.

Mecanismul generativ de analiză a sensului unui semnificant amintește, evident la un alt nivel, de procedurile semasiologice.

2.4. Relațiile stabilite între formativele sau mărcile semice sînt, în general, de trei tipuri: (a) relații de incluziune logică, (b) de excluziune logică și (c) de sinonimie.

Rafinate în termeni lingvistici, aceste relații s-ar diversifica astfel: incluziunea logică cuprinde hiponimia (relație de implicație unilaterală, asimetrică, între sensurile mai multor lexeme) și presupuziția (relație de incluziune existentă și la nivelul enunțului); excluziunea logică are ca reflectare lingvistică incompatibilitatea semică și antonimia; sinonimiei logice i-ar corespunde, în planul limbii, sinonimia componentială, parafraza, sinonimia sintactică.

2.5. Nu ne-am propus să analizăm statutul de teorie al semanticii logice, așa cum aceasta apare explicit și programatic în limbajele formalizate descrise de R. Carnap.

O descriere de acest fel nu și-ar avea rostul, mai ales în prezența importante lucrări a lui Em. Vasiliu²⁰.

Nivelul morfo-lexical al limbii poate fi perfect modelat în termenii unui sistem semantic formalizat (S) care ar conține: un lexicon (cu semne descriptive — predicate și semne individuale — și semne logice — variabile, conective și cuantificatori); reguli de formare, stabilind forma corectă a expresiilor în S; reguli de designație, reguli semantice prin care fiecărui semn descriptiv i se asociază o semnificație fixă; reguli de adevăr, fixînd condițiile în care expresiile din S pot fi afirmate; reguli de inferență sau de transformare, prin care dintr-un număr de expresii nucleare, corecte în S, se obțin alte expresii corecte în S²¹.

¹⁴ G. Mounin, *Un champ sémantique: la dénomination des animaux domestiques*, în „La Linguistique”, 1/1965.

¹⁵ Idem, *Clefs pour la sémantique*, Paris, 1972 — vezi capitolul *La structuration du lexique de l'habitation*.

¹⁶ O. Ducháček, *Le champ conceptuel de la beauté en français moderne*, Praga, 1960.

¹⁷ H. Meschonnic, *Essai sur le champ lexical du mot idée*, în „Cahiers de Lexicologie”, 1965.

¹⁸ Al. Vlăduț, *Le champ conceptuel de l'intelligence en français et en roumain*, în „Actele celui de al XII-lea Congres Internațional de lingvistică și filologie romanică”, București, 1970.

¹⁹ J. Peytard, *De l'ambiguïté sémantique dans les lexies préfixées par auto*, în „Langue Française”, 4/1969.

²⁰ Em. Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, București, 1970. În versiune engleză: *Outline of a Semantic Theory of Kernel Sentences*, The Hague — Paris, 1972.

²¹ Vezi Em. Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, București, 1970, p. 101—114.

3. Semantica actuală devine o teorie a limbii și prin efortul de a „modela” nivelul sintactic.

3.1. Analiza componentială descoperise acele unități de semnificație „construcționale” care au fost numite *e p i s e m e m e*.

Este vorba de unități semice de conotație proprii locuțiunilor, expresiilor idiomatice, proverbelor. Se știe că sensul acestora nu este suma sensurilor morfemelor componente, ci o semnificație nouă, conotativă.

Combinările morfematice în grupuri și fraze se fac conform unor articulări semice ale discursului. Unitatea semantică care stabilește o clasă semnificativă în funcție de caracterul secvențial al discursului a fost numită de B. Pottier *s i n t a g m a t e m*. În funcție de sintagmatele ca „agent” + „acțiune” + „pacient” (*Paul bat Pierre*), „pacient” + „acțiune” + „agent” (*Pierre est battu par Paul*), „obiect” + „destinația sa” (*mașină de spălat*), „efect” + „cauză” (*zgomot de aversă*), „acțiune” + „circumstanța sa” (*Copiii se joacă în curte*), „recipient” + „conținutul său” (*un verre d'eau*) etc. se modulează formativele lexicale ale limbii.

3.2. În semantica generativă actuală, întrepătrunderea dintre sintaxă și semantică este atât de mare, încât aproape toate unitățile (cazul, genul, numărul) și relațiile lingvistice (acordul, determinarea) au un statut semantic-sintactic.

Ceea ce ni se pare însă mai important este faptul că în termenii semanticii generative J. Katz — J. Fodor se poate stabili — pe baze formale — o tipologie semantică a frazelor. La baza interpretării semantice a oricărui tip de bază P se află conceptele de marcă subiacentă a frazei P (de remarcat că mulțimea mărcilor subiacente frazei formează structura ei de adâncime) *semantic interpretată* și de definiție a fiecăreia dintre aceste mărci de frază subiacente.

În baza acestor criterii, frazele pot fi normale, anormale, indeterminabile și determinabile, o frază determinabilă putînd fi analitică, contradictorie ori sintetică.

3.2.1. Analicitatea este vacuitatea atributivă rezultată din eșecul sensului unui predicat de a da un conținut semantic subiectului său.

Ex. *Oamenii sînt ființe umane.*

Celibatarii sînt bărbați neînsurați,

unde d_1 = definiția subiectului (*oamenii, celibatarii*) și

d_2 = definiția predicatului (*ființe umane, bărbați neînsurați*).

Iată cum J. Katz definește o frază P analitică: „P este analitică pe baza definiției $d_{1,2}$ dacă, și numai dacă, orice marcă semantică noncomplexă în d_2 apare și în d_1 ; pentru orice marcă semantică complexă $((M_1) \cup (M_2) \cup \dots \cup (M_n))$ în d_2 , există în d_1 un (M_i) , $1 \leq i \leq n$; și definiția d_1 nu conține nici o marcă semantică antonimă”²².

O frază este total analitică dacă, și numai dacă, P este analitică pe baza fiecărei definiții (= semnificații lexicale) atribuite constituentilor ei morfematici.

În aceiași termeni formali sint definite și celelalte tipuri de frază.

²² J. Katz, *La Philosophie du Langage*, p. 165.

3.2.2. Caracterul contradictoriu al propozițiilor este reflectarea, la nivelul structurii frazei, a relațiilor semice de incompatibilitate și antonimie stabilite între constituenți de ordin inferior.

Iată câteva fraze contradictorii :

Celibatarii sînt bărbați însurați.

Această masă rotundă este pătrată.

Fraza contradictorie este negarea celei analitice.

„P este contradictorie pe baza unei definiții $d_{1,2}$ dacă, și numai dacă, definiția d_1 conține o marcă semantică (Mi) și definiția d_2 o marcă semantică (Mj) în așa fel încît (Mi) și (Mj) să fie mărci semantice diferite aparținînd aceleiași serii antonimice n de mărci semantice”²³.

3.2.3. O frază sintetică este acea frază al cărui statut specific este dat de referenți.

Fie exemplele următoare, datorate lui J. Katz :

Les chiens sont amicaux.

Les célibataires sont de grands hommes.

Pentru a hotărî caracterul sintetic al unei fraze trebuie să se vadă dacă referentul la care trimite subiectul acesteia posedă proprietatea pe care predicția i-o atribuie. În cazul de față : nu toți cîinii sînt prietenoși, nu toți celibatarii sînt oameni iluștri.

Frazele sintetice nu sînt nici adevărate, nici false, căci ele nu enunță o aserțiune adevărată.

Am insistat asupra acestor tipuri de fraze determinabile pentru că noțiunile de analicitate, contradicție și sinteticitate, postulate mai întîi în filozofie, și-au găsit în concepția lui J. Katz o interpretare formalizată în termeni lingvistici, semantici.

3.2.4. Frazele normale sînt acelea ai căror constituenți stabilesc între ei relații de compatibilitate semică, datorate clasemelor, restricțiilor selective.

Caracterul semantic normal al frazelor ilustrează izotopia mesajului.

3.2.5. Frazele anormale violează restricțiile selective ale constituenților lor morfematici. Anomaliile semice sînt o rupere a izotopiei.

După cum există grade de agramaticalitate, tot așa se pot stabili grade de anomalie. Se pare că trăsătura clasematică care creează anomalia de gradul cel mai înalt este opoziția „+ uman” / „- uman”.

Acestor tipuri semantice de fraze li s-ar mai putea adăuga frazele ambigue, cele aflate în relația de parafrază, precum și frazele metalingvistice.

3.2.6. Frazele metalingvistice sînt adevăruri lingvistice, comentarii ale unor fraze analitice, contradictorii, sintetice, anormale, ambigue.

Iată — după J. Katz — citeva fraze metalingvistice²⁴ :

It is analytic that „bachelors are unmarried”.

The sentence „spinsters are male” is contradictory.

That „trees are generous” is absurd.

„Old ladies like civil engineers” is ambiguous.

It is impossible that „the moon is made of green cheese”.

²³ J. Katz. *op. cit.*, p. 168.

²⁴ *Ibidem*, p. 186—189.

Aceste fraze sînt adevărate pentru că structura semantică a frazei constituente este conformă cu predicatul ei metalingvistic.

4. Modelarea semică componentială permite o analiză lingvistică a nivelului poetic, retoric al limbajului.

Limbajul poetic este un limbaj conotativ, o „abatere” de la izotopia mesajului, o violare a restricțiilor selective, a trăsăturilor semice combinate. Limbajul poetic este o încălcare a legii semantice care prevede ca semele contextuale (restricțiile selective) ale unui morfem A să fie repetate de semele nucleare ale morfemului B cu care cel dintîi se combină.

Teoria mărcilor semice este capabilă de a predica mutațiile semantice și deci de a descrie funcționarea imaginilor poetice²⁵.

4.1. Metafora este metasememul ce se bazează pe suprimarea unui număr de seme (= mărci semantice) concomitent cu actualizarea sau adăugarea altor seme. „Scandal” semantic, produs al incompatibilităților semice, metafora presupune intersecția a doi constituenți, pe baza unor trăsături comune. Bazîndu-se pe aceste trăsături semice comune celor doi termeni, procesul metaforic transformă intersecția semică a celor doi termeni în identitatea lor.

Iată un exemplu din Apollinaire :

Boyaux et rumeurs du canon,

unde semele „+ animat” specifice lui *boyaux* și *rumeurs* intră în contracție cu „- animat”. „obiect” ce caracterizează sensul lui *canon*.

Zona semică comună ansamblurilor *boyaux* și *rumeurs* pe de o parte, *canon* pe de alta, este „funcționare internă, zgomot”.

În această metaforă, asistăm la suspendarea clasemului „specific organismelor superioare cu viață” — propriu primului ansamblu — cît și a semelor „piesă de artilerie”, „lansează proiectile” specifice lexemului *canon*. Zona semică comună celor doi termeni, caracterizați prin mărcile „funcționare internă”, „dinamism”, „zgomot” este ridicată la gradul de identitate, mai precis de analogie.

4.2. Dacă metafora este numai o mutație a unui fascicul de mărci semantice, „schimbare” în planul semnificației, metonimia și sinecdoca sînt atît metasememe cît și mutații în planul referinței.

Ca metasemem, sinecdoca constă în folosirea unui semem reprezentînd „o parte” pentru sememul reprezentînd „întregul”, folosirea sememului „specie” în locul sememului „gen”, și invers. *Pînză* și *vîsle* pentru *corabie*, *ziduri incendiate* pentru *oraș incendiat* etc.

4.3. Procesul metonimic, asemănător celui metaforic, se caracterizează prin aceea că cei doi termeni aflați în relație sînt incluși într-un același ansamblu, coexistă într-o totalitate semică.

²⁵ Vezi, în acest sens, Le groupe μ , *Rhétorique générale*, Paris, 1970; M. Le Guern, *Sémantique de la métaphore et de la métonymie*, 1973; M. Riffaterre, *La métaphore filée dans la poésie surréaliste*, in „Langue Française”, 3/1969, p. 46—61 și *Essais de stylistiques structurales*, Paris, 1970; D. Bolinger, *The atomization of meaning*, in „Language”, vol. 41, 4/1965.

Iată un exemplu din limbajul francez al publicității :

Brassens, le poète qui est entré dans les livres de classe avec une guitare et des refrains, unde metonimiile *livres de classe*, *guitare*, *refrains* aparțin ansamblului semic *poète*. „Poeții” fac obiectul manualelor (*livres de classe*), atributele lor fiind, atunci când sînt „poeți ai cîntecului” — chitara și refrenele.

S-ar putea urmări felul cum printr-o condensare semică și istorică a metonimiei se ajunge la simbol.

5. La capătul acestor rînduri, o constatare generală : știință a semnificației, teorie a felului cum aceasta se organizează la diferite niveluri ale limbajului, metalimbaj în permanentă efervescentă și cristalizare, semantică actuală nu mai este, credem, aceea „parente pauvre de la linguistique” cum o denumea A. J. Greimas, ci un punct de joncțiune, un teren comun de „modelare” a universului morfo-lexical, sintactic și poetic.

LA SÉMANTIQUE, UNE THÉORIE DU LANGAGE

(RÉSUMÉ)

L'auteur s'efforce de démontrer que la sémantique actuelle, tout en dépassant les frontières d'une discipline linguistique, tend à devenir une théorie du langage.

Le modèle de la sémantique componentielle et celui de la sémantique générative offrent des techniques d'analyse des niveaux morpho-lexical, syntaxique et poétique (rhétorique) de la langue. Les unités pertinentes de ces niveaux et leurs relations réciproques peuvent être « modelées » en termes sémantiques.

On décrit la manière dont l'analyse sémique est à même de structurer le lexique des langues.

On montre ensuite que la sémantique générative a esquissé une typologie sémantique des phrases.

Le mécanisme du langage poétique et le fonctionnement des tropes ne sauraient être expliqués que par une technique componentielle, par des mutations produites entre les marques sémantiques.

SE ÎMPRUMUTĂ CUVINTE ÎMPRUMUTATE

DE

Acad. AL. GRAUR

Acum cîțiva ani, într-o expunere făcută la Cursurile de vară la Sinaia, am arătat că termenii turcești împrumutați în limba română sînt în cea mai mare parte de origine arabă sau persană. Am examinat cele 14 cuvinte de origine turcă pe care le-am socotit că fac parte din fondul principal lexical românesc : 6 dintre ele sînt de origine arabă (*cafea, chef, chirie, cîntar, moft, tăbăci*), 3 sînt de origine persană (*dușman, murdar, zor*) și numai 5 (deci mai puțin de 36 la sută) aparțin lexicului indigen turcesc (*chior, ciomag, hai, para, soi*). Concluzia mea a fost că turca n-a avut o contribuție prea importantă la îmbogățirea vocabularului românesc, că ea a servit numai de vehicul pentru influențele străine pe care le suferise ea însăși.

M-am întrebat mai tîrziu dacă nu cumva situația aceasta e caracteristică numai pentru cuvintele din fondul principal, care sînt în mod special durabile, pe cînd cuvintele turcești din masa vocabularului românesc vor fi poate de origine turcă autentică. Am făcut deci un sondaj în *Influența orientală* a lui L. Șăineanu. Am luat, la întîmplare, litera M și, pentru a evita orice element subiectiv, am acceptat toate explicațiile autorului, chiar acolo unde sînt sigur că conțin greșeli. Am pus pe seama limbii de origine nu numai temele, ci și derivatele, chiar dacă unele din ele au fost formate în turcește (deoarece tema, din punctul de vedere pe care îl adoptasem, este cel puțin tot atît de interesantă cît afixele). Rezultatul cercetării a fost următorul : din 88 de cuvinte, 60 sînt de origine arabă și persană și numai 28 de origine turcă. De astă dată procentul cuvintelor indigene a scăzut sub 32.

Mai trebuie adăugat că o bună parte dintre cuvintele turcești au putut veni la noi printr-un intermediar neogrec, bulgar sau sîrb, deci ele au fost împrumutate mai mult decît de două ori. Chiar dacă adesea nu știm să precizăm pe ce cale am importat unele cuvinte, un lucru e semnificativ : printre cele 88 de unități examinate, 67 se regăsesc în neogreacă

în bulgară, în sîrbă sau în albaneză. Aceasta mă duce la concluzia că observațiile pe care le-am făcut pentru română, în măsura în care sînt corecte, sînt valabile și pentru limbile din sudul Dunării.

Acum trei ani, Elena Lința a prezentat o teză de doctorat cu privire la elementele polone din limba română. Autoarea a observat că și în cazul acesteia numeroase cuvinte veneau, în ultimă instanță, din altă parte, adică și polona le împrumutase din latină, din germană, din franceză etc.

Aceasta m-a făcut să presupun că observația pe care am făcut-o cu privire la turcă trebuie generalizată, adică ar trebui să credem că în general se împrumută mai ușor acele cuvinte care și în limba de unde sînt luate au fost împrumutate din altă parte. Aceasta pare a fi, în orice caz, situația țărilor din răsăritul Europei care n-au avut contact direct nici cu araba, nici cu franceza sau cu alte limbi care în trecut au exercitat o influență puternică asupra celorlalte.

Mi-am pus deci în mod natural întrebarea care este situația cuvintelor românești împrumutate direct din franceză. În DLR, la litera M, găsesc următoarea situație : de la început pînă la compusele cu *macro-*, excluzînd numele proprii, am numărat 17 cuvinte de origine franceză (*maca*, *macabeu*, *macabru*, *macadam*, *macadamiza*, *macaron*, *macaronic*, *macaronism*, *macera*, *machetă*, *machia*, *machiaj*, *machiavelic*, *machiavelism*, *machiavelist*, *machior*, *macrameu*, toate împrumutate de franceză din alte limbi. Ca să mă conving că nu e un accident, am repetat experiența în alte părți ale dicționarului și rezultatul a fost asemănător. Am trecut peste faptul că adesea neologismele au etimologie multiplă, adică au venit în același timp pe mai multe căi, deci au fost de mai multe ori reimprumutate.

Dar oare limbile din apusul Europei prezintă altă situație decît cele din răsărit? O rapidă examinare a vocabularului lor ne va convinge că nu. Să vedem cum se prezintă în englezește împrumuturile din franceză. În *Shorter Oxford English Dictionary*, luînd în cercetare tot litera M, de la început pînă la compusele cu *macro-*, găsesc 15 cuvinte de origine franceză, dintre care 11 sînt și în franceză împrumutate (*macabre*, *macaque*, *macaron*, *macedoine*, *machine*¹, *machine*², *machinist*, *mackerel*¹, *mackerel*², *mackle*¹, *mackle*²), 3 sînt moștenite în franceză din latină (*ma'am*, *mace*, *macer*), iar unul e de proveniență neclară (*machicolation*).

Desigur putem generaliza, afirmînd că anumite cuvinte trec dintr-o limbă într-alta, în timp ce alte cuvinte nu au șanse de a trece hotarele țării de baștină. Cit de mult poate „călători” un cuvînt am semnalat cu un exemplu în CL, XIII, p. 305. Este evident că nu e singurul caz. Dacă consultăm dicționarele lui Karl Lokotsch (*Etymologisches Wörterbuch der amerikanischen (indianischen) Wörter im Deutschen*, Heildelberg, 1926, și *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg, 1927), constatăm că rareori un cuvînt amerindian intrat în germană e necunoscut celorlalte limbi europene, rareori un cuvînt oriental e mărginit la o singură limbă europeană.

Desigur, nu ne vom închipui, în aceste cazuri, că toate limbile europene au mers direct la sursă. Adesea putem afirma categoric contrariul,

dar în orice caz e verosimil că o limbă europeană a făcut prima împrumutul iar celelalte l-au preluat de la ea.

Faptul poate fi explicat prin aceea că popoarele ajunse cam la același nivel de dezvoltare găsească interesante aceleași noțiuni și deci aceleași cuvinte.

Este evident că drumul parcurs de cuvinte trebuie să aibă două capete, primul, cel inițial, pentru că orice cuvânt trebuie să fi fost odată format undeva, al doilea, cel de încheiere, pentru că trebuie să vină un moment cînd nu mai are cine împrumuta, sau pentru că s-a ajuns la un punct unde nu mai sînt vecini, sau pentru că vecini există, dar la un nivel de civilizație diferit, care nu favorizează împrumutul.

Este un capăt și în timp: mijloacele de comunicare perfecționate favorizează generalizarea aceluiași vocabular pe tot pămîntul, dar nu mai implică intermediari, căci fiecare populație poate lua direct de la prima sursă tot ce o interesează în materie de limbă.

ON EMPRUNTE DES MOTS EMPRUNTÉS

(RÉSUMÉ)

L'analyse des mots empruntés par la langue roumaine à diverses langues étrangères met en évidence le fait qu'ils ont à la base, pour la plupart, des éléments à leur tour empruntés à d'autres sources. C'est une constatation valable pour d'autres langues aussi et qui doit être expliquée par le fait que les peuples se trouvant au même niveau de civilisation font appel aux mêmes notions et aux mots correspondants.

PROPOZIȚII NEGATIVE ȘI „ATITUDINI EPISTEMICE”

DE

EM. VASILIU

1. În cele ce urmează, atunci când vorbim despre „propoziții negative”, avem în vedere așa-numitele *negative totale*, adică propozițiile negate în întregimea lor de tipul

(1) *Ion nu citește cartea*

Nu avem deci în vedere și propoziții care conțin unul sau mai mulți constituenți negați, de tipul

(2) *Nimeni nu citește cartea*

sau

(3) *Nimeni nu citește nimic.*

După cum se știe, în limba română, forma pe care o vom numi *ad hoc* „morfologică” de negație totală se obține prin prefixarea adverbului de negație *nu* la forma verbală; în felul acesta, (1) se obține din

(1') *Ion citește cartea.*

Trebuie observat, de asemenea, că procedeul „morfologic” de negație este supus unor anumite restricții contextuale. El poate fi folosit în cazul propozițiilor simple, ca (1), dar nu poate fi folosit în cazul frazelor construite prin coordonare. O frază ca

(4) *Ion scrie și Gheorghe se plimbă*

nu poate fi negată prin simpla aplicare a procedeeului morfologic menționat¹.

De asemenea, nu toate frazele construite prin subordonare pot fi negate prin aplicarea procedeeului morfologic. Astfel, dacă o frază ca

---

¹ Atragem atenția asupra faptului că o frază ca (4') *Ion nu scrie și Gheorghe nu se plimbă* nu poate fi considerată ca negație a frazei (4).

(5) *Ion știe că astăzi este sîmbătă*

poate fi negată în forma

(5') *Ion nu știe că astăzi este sîmbătă,*

o frază ca

(6) *Deși este tîrziu, totuși Ion nu pleacă*

nu poate fi negată cu ajutorul aceluiași procedeu.

În cazurile în care o frază nu poate fi negată prin aplicarea procedeu-
lui morfologic menționat, ea poate fi negată prin aplicarea unui alt pro-
cedeu, pe care îl vom numi „sintactic”; acest procedeu constă din folosirea
perifrazelor

(7a) *Nu este adevărat că...*

sau

(7b) *Este fals că...*

plasate înaintea frazelor a căror formă negativă urmează să fie obținută.
(Evident, frazele negate sînt propoziții subiective pe lingă expresii ca
(7a, b).) În consecință, frazelor de tipul (4), (6) le vor corespunde forme
negative ca

(4a) *Nu este adevărat că (Ion scrie și Gheorghe se plimbă)*

(4b) *Este fals că (Ion scrie și Gheorghe se plimbă)*

(6a) *Nu este adevărat că (deși este tîrziu, totuși Ion nu pleacă)*

(6b) *Este fals că (deși este tîrziu, totuși Ion nu pleacă).*

Trebuie remarcat, de asemenea, și faptul că procedeu sintactic de negație
are o distribuție mai largă în comparație cu cel morfologic; orice propoziție
(sau frază) care poate fi negată morfologic poate fi negată și cu ajutorul
unei perifraze ca (7a, b), fără ca reciproca să fie adevărată. De exemplu,
o frază ca (5) poate fi negată atît în forma (5'), cît și în forma

(5'') *Nu este adevărat că (Ion știe că astăzi este sîmbătă)*

în timp ce, după cum am văzut, nici una dintre frazele (4), (6) nu poate fi
negată „morfologic”.

2. Cu precizările făcute în paragraful precedent, ne vom îndrepta atenția
asupra unei probleme legate de *sensul* unor fraze negative. Nu ne propunem
să încercăm o rezolvare formală a problemei semnalate, ci numai să sugere-
m o direcție posibilă de rezolvare.

Observația de la care pornim este următoarea :

Sensul unor fraze negative ca

(4a) *Nu este adevărat că (Ion scrie și Gheorghe se plimbă)*

(8) *Nu este adevărat că (Ion scrie sau Gheorghe se plimbă)*

(9) *Nu este adevărat că (dacă Ion scrie, atunci Gheorghe se plimbă)*

este clar și, în consecință, este relativ ușor de exprimat printr-o perifrază. Sensul frazelor (4a)–(9) este redat de următoarele expresii, echivalente cu frazele menționate :

- (4a') (*Ion nu scrie*) sau (*Gheorghe nu se plimbă*)
 (8') (*Ion nu scrie*) și (*Gheorghe nu se plimbă*)
 sau : (*Nici Ion nu scrie*), (*nici Gheorghe nu se plimbă*)
 (9') (*Ion scrie*) și (*Gheorghe nu se plimbă*)

Frazele negative (4a') – (9') se obțin din, respectiv, (4a) – (9), prin aplicarea unor reguli (sintactice) determinate, de folosire a conectivelor *sau*, *și*, *dacă*... *atunci* și a mărcii (sintactice sau morfologice) de negație (vezi Vasiliu, 1971, p. 275–281). Trebuie observat faptul că oricare dintre frazele de sub (4a') – (9') poate fi acceptată cu ușurință ca exprimând sensul expresiilor (4a) – (9), de către orice vorbitor al limbii române.

Spre deosebire de frazele negative de tipul (4a) – (9), al căror sens transpare oarecum „de la sine”, putînd fi glosat fără dificultate, există fraze în formă negativă al căror sens ne apare greu de definit sau, uneori, chiar obscur. Vom exemplifica această categorie de expresii, începînd cu fraze negative al căror sens este mai ușor de definit și terminînd cu fraze negative care, în forma lor „standard”, par mai curînd nonsensuri.

- (10) Nu este adevărat că ((*astăzi ninge*) fiindcă (*e frig*))
 (11) Nu este adevărat că ((*astăzi este atît de cald*) încît (*se topește zăpada*))
 (12) Nu este adevărat că ((*deși astăzi este cald*), totuși (*zăpada nu se topește*))
 (13) Nu este adevărat că ((*astăzi este cald*), deci (*zăpada se topește*))

Evident, ultima frază face parte din categoria acelor care provoacă nedumeriri în ce privește sensul; mai mult, o frază ca (13) trezește suspiciuni chiar în privința corectitudinii gramaticale.

3. Deși sensul frazei (13) este cel mai neclar și, în plus, după cum am văzut, însăși corectitudinea gramaticală a frazei (13) trebuie pusă la îndoială, vom începe prin a încerca să stabilim sensul *acestei* fraze, întrucît, așa cum se va vedea, observațiile făcute cu privire la frazele de acest tip sînt instructive și pot da sugestii privitoare la interpretarea semantică a frazelor de tipul (10) – (12).

O frazare mai acceptabilă a expresiei (13) ar fi următoarea :

- (13a) Nu se poate susține că (*astăzi este cald*, deci *zăpada se topește*)
 sau :
 (13b) Nu se poate considera că (*astăzi este cald*, deci *zăpada se topește*)

Remarcăm prezența expresiilor *nu se poate susține*, *nu se poate considera* în (13a), respectiv, (13b), unde verbele *susține* și *considera* se referă la **atitudinea** vorbitorului față de enunțul care urmează după *că* (= fraza concludivă). De fapt, frazele (13a), (13b) nu neagă conclusiva, ci „dreptul”

sau „justificarea” pe care ar putea-o avea vorbitorul de a lua ca „sigură”, ca „în afară de discuție” deducția exprimată în fraza conclusivă.

O altă trăsătură interesantă pentru cel care vrea să stabilească sensul unei conclusive negate este furnizată de încercarea de a „completa” enunțul negativ cu o frază care să „motiveze” negația, sau, altfel spus, cu o frază care să prezinte „adevărata” situație de fapt. Cu o astfel de „completare”, (13a) devine

(13a') Nu se poate susține că [(*astăzi este cald*), *deci* (*zăpada se topește*)], deoarece [se știe că (este posibil ca (*astăzi să fie cald*) și (*zăpada să nu se topească*))]

Se poate ușor observa că ceea ce am numit „frază care „motivează” negația” nu este altceva decât o expresie modală, în care operatorul modal exprimă **posibilitatea** (e vorba de secvența *este posibil ca*), iar „domeniul” acestui operator este constituit de negația unei fraze condiționale². În același timp, este cunoscut, din logica modală, faptul că operatorul modal de *posibilitate* urmat de o propoziție negată este o expresie echivalentă ca sens cu negația unei propoziții necesare. Convenind să notăm prin *p* o propoziție oarecare și prin *non-p* negația acesteia, putem exprima mai exact acest raport de echivalență, după cum urmează :

(14) ‘Este posibil *non-p*’ este logic echivalent cu ‘nu este adevărat că este necesar *p*’

(echivalența (14) este adevărată în orice sistem modal; cf. spre exemplu Hughes & Cresswell, 1972, p. 35, T 5 b).

Revenind acum la exemplul (13), vom încerca să precizăm care este sensul unei conclusive; în particular, vom încerca să precizăm sensul conclusivei

(13 c) *Aastăzi este cald, deci zăpada se topește*

O perifrază convenabilă care să exprime sensul propoziției (13 c) ar fi

(13 c') Faptul că ‘zăpada se topește’ este o consecință logică a faptului că ‘astăzi este cald’

sau :

(13 c'') Propoziția ‘zăpada se topește’ decurge logic din propoziția ‘astăzi este cald’

Generalizînd, putem spune că sensul unei fraze conclusive de forma

(15) *p* **deci** *q*

(unde, în locul conjuncției *deci*, poate sta orice altă conjuncție conclusivă) este exprimat de o perifrază de forma

(15 a) Faptul că ‘*q*’ este o consecință logică a faptului că ‘*p*’

sau :

(15 b) Propoziția ‘*q*’ decurge logic din propoziția ‘*p*’

² Că o frază de forma celei care urmează după *este posibil ca* este echivalentul unei condiționale negate rezultă în mod ne-formal din cele arătate în § 2 în legătură cu relația dintre (9) și (9'); regula formală de construire a negației unei condiționale rezultă din Vasiliu, 1971, p. 278-9 și este paralelă cu regula de negare a implicației din limbajele logico-matematiche.

Este știut însă că o propoziție oarecare, ‘q’, este „consecința logică” a propoziției ‘p’ sau „decurge logic din” ‘p’ atunci și numai atunci cînd condiționala

(16) **Dacă p, atunci q**

este necesar adevărată. Cu alte cuvinte,

(17) O propoziție de forma (15) este adevărată dacă și numai dacă este necesar ca (dacă p, atunci q)

(pentru definiția raportului de „consecință logică” în logica modală, cf. Hughes & Cresswell, 1972, p. 30, [Def $\rightarrow$]).

În particular, în conformitate cu (17), putem spune că (13 c) este adevărată, dacă și numai dacă propoziția

(18) **În mod necesar, [dacă (astăzi este cald), atunci (zăpada se topește)]**

este, de asemenea, adevărată.

În urma celor discutate, ne vom întoarce la frazele (13 a, b), încercînd o reformulare a sensului lor. Înlocuind în (13 a, b) fraza conclusivă cu echivalentul ei, (13 c’), obținem :

(13 d) **Nu se poate susține că (propoziția ‘zăpada se topește’ decurge logic din propoziția ‘astăzi este cald’)**

În comentariul făcut în legătură cu frazele (13 a, b), remarcam prezența, în interiorul formulelor de negație, a verbelor *susține* și *considera*, care se refereau la „atitudinea” vorbitorului față de enunțul care urmează. În același timp, arătam că, în frazele discutate, se neagă de fapt „dreptul” sau „justificarea” vorbitorului de a lua ca „sigură” sau „în afară de discuție” deducția pe care o face. Vom încerca acum să precizăm în ce constă „atitudinea” vorbitorului în cazul care ne interesează. A spune că cineva (= cel care enunță o propoziție, în cazul nostru) consideră propoziția pe care o enunță ca „sigură” sau „în afară de discuție” înseamnă, în fond, a spune că acel „cineva” crede că propoziția pe care o enunță este *adevărată*, sau *crede în adevărul* propoziției pe care o enunță. Mai simplu, putem spune că vorbitorul crede propoziția pe care o enunță. Se poate spune deci că frazele de tipul (13 a, b) neagă „dreptul” sau „justificarea” vorbitorului de a crede propoziția care urmează și care exprimă, în cazul nostru, un raport de *deductibilitate* (= consecință logică) între două propoziții. În urma precizărilor făcute, fraza (13 d) poate fi reformulată după cum urmează :

(13 e) **Nu se poate crede că (propoziția ‘zăpada se topește’ decurge logic din propoziția ‘astăzi este cald’)**

Întrucît a crede face parte din categoria verbelor care exprimă o „atitudine epistemică”, sîntem îndreptățiți să spunem că negația unei fraze conclusive reprezintă, de fapt, negarea posibilității de a adopta atitudinea epistemică „pozitivă” exprimată de verbul a crede față de raportul de deductibilitate exprimat de fraza conclusivă.

În sprijinul interpretării propuse se pot invoca următoarele. Ceea ce „motivează” în (13 a') negarea conclusivei este, după cum am arătat, fraza

(19) *Se știe că [este posibil ca (astăzi să fie cald și zăpada să nu se topească)]*

Dar (19) este, după cum am văzut, echivalentă logic cu

(19 a) *Se știe că [este posibil ca (să nu fie adevărat că (dacă astăzi este cald, atunci zăpada se topește))]*

În acord cu (14), (19 a) este logic echivalent cu

(19 b) *Se știe că [nu este necesar că (dacă astăzi este cald, atunci zăpada se topește)]³*

Întrucît (13 e) nu este altceva decît o reformulare a primei părți din (13 a') (= negația conclusivei), putem spune că (19 b) este „motivarea” frazei negative (13 e). Luînd simbolurile '(13 e)' și '(19 b)' ca *abrevieri* ale frazelor de sub (13 e) și, respectiv, (19 b), putem reformula fraza (13 a'), după cum urmează :

(20) '(13 e)' *deoarece* '(19 b)'

Întrebarea care se pune este acum următoarea : reprezintă *într-adevăr* propoziția (19 b) o „motivare” sau o „justificare” pentru a nega fraza (13 c')? Sau : este *într-adevăr* (19 b) o „motivare” sau o „justificare” pentru (13 e)? În cazul în care răspunsul este afirmativ, propoziția (20) este adevărată.

Din punct de vedere intuitiv, răspunsul ni se pare că nu poate fi decît afirmativ. Rămîne să stabilim care este situația din punct de vedere formal.

Se poate observa că (13 e) nu este altceva decît *negația* frazei

(13 f) *Se poate crede că (propoziția 'zăpada se topește' decurge logic din propoziția 'astăzi este cald')*

Dar (13 f) este, în acord cu (17), logic echivalentă cu

(13 g) *Se poate crede că (este necesar că (dacă astăzi este cald, atunci zăpada se topește))⁴*

Se poate acum demonstra, în cadrul logicii „doxastice” (cf. Hintikka, 1969 ; Swain, 1970, p. 27—54) că (13 g) este *incompatibilă* cu (19 b) ; sau, altfel spus, că, din (19 b), rezultă că (13 g) este *falsă*. Dar, dacă (13 g) este *incompatibilă* cu (19 b), sau, dacă din (19 b) rezultă că (13 g) este *falsă*, atunci urmează că *negația* frazei (13 g), adică

(13 h) *Nu se poate crede că (este necesar că (dacă astăzi este cald, atunci zăpada se topește))*

³ Construcția normală ar fi trebuit să conțină după *este necesar* conjuncția *ca* (și nu *că*) și, legat de aceasta, conjunctivul în propoziția *zăpada se topește* ; am pornit totuși de la forma (19 b) pentru a evita complicațiile datorate semanticii modurilor. Construcția formalizată urmează deci să conțină reguli de „trecere” de la forma din (19 b) la forma „reală”.

⁴ Vezi p. 103, sub (17). Același lucru este valabil și pentru exemplele următoare.

este *adevărată*. Dar, din nou în acord cu (17), (13 h) este logic echivalentă cu (13 e). Putem spune deci că, *din* (19 b) *rezultă că* (13 e) *este adevărată*. Urmează de aici că răspunsul la întrebarea pe care ne-am pus-o trebuie să fie afirmativ; putem spune deci că (19 b) *este* o motivare a frazei (13 e) și că, în consecință, fraza (20) este, și ea, adevărată.

Observațiile făcute în acest paragraf ne permit să considerăm că ceea ce face ca sensul unei conlusive negare să fie, la prima vedere, obscur, este prezența *în formă implicită* în structura semantică a acestui tip de enunț a unei secvențe de operatori modali și verbe de „atitudine epistemică” (operatori modali : *este necesar, este posibil*; verbe de „atitudine epistemică” : *crede, ști*). De asemenea, se poate presupune că ceea ce face ca o negativă de forma (13) să fie suspectă din punctul de vedere al corectitudinii sintactice este tocmai *absența acestor operatori* din forma negată : faptul că formula de negație precedă în mod imediat fraza conlusivă ne face să simțim această formulă ca referindu-se *în mod direct și numai* la expresia care urmează (= fraza conlusivă) nu și la secvența de operatori. (Cele discutate în acest paragraf reproduc, în formă modificată, unele considerații ne-formale din Vasiliu, 1973.)

4. Vom încerca, în acest paragraf, să aducem unele clarificări în ce privește sensul celorlalte construcții negative, (10) — (12). După cum arătam în § 3, în considerațiile introductive, observațiile referitoare la conlusivele negative sînt de natură să ne ajute în clarificarea sensului celorlalte fraze negative menționate. Ceea ce ne sugerează considerațiile făcute în § 3 este faptul că este posibil ca neclaritatea sensului unor expresii de tipul (10) — (12) să se datorească tot prezenței în formă implicită a unor operatori modali și / sau epistemici în structura semantică a frazelor negare.

1° Începem cu unele considerații asupra propozițiilor *concesive*. În Gramatica, II, 1966, p. 325, găsim următoarea definiție a acestei categorii de propoziții : „Propoziția circumstanțială concesivă arată o împrejurare care ar fi fost de așteptat să împiedice realizarea acțiunii din regentă, dar nu o împiedică”.

Întrucît „împrejurarea” despre care se vorbește în definiția citată se exprimă, cum este normal, printr-o propoziție, atunci faptul că această „împrejurare” *împiedică* realizarea acțiunii din regentă nu înseamnă nimic altceva decît că această propoziție *implică negația* propoziției regente. Simbolizînd, ca și mai sus, două propoziții oarecare prin ‘p’ și ‘q’ vom putea reprezenta acest raport prin

(21) **Dacă p, atunci nu este adevărat că q**

Expresia *este de așteptat că*, din definiția citată, ne duce din nou la o anumită *atitudine* (epistemică) a vorbitorului (sau a vorbitorilor) în raport cu propoziția enunțată. O frază ca

(22) *Este de așteptat că p*

spune, de fapt, că

(22 a) **Se crede că (p este mai probabil decît non-p)**

Dar a crede că o propoziție este *mai probabilă* decât propria ei negație înseamnă, de fapt, a crede cu unele rezerve acea propoziție. Putem considera deci că (22 a) spune aproximativ același lucru cu

(22 b) *Se crede că p*

O b s e r v a Ț i e. Este evident că (22 b) nu poate fi considerată ca *sino-nimă* cu (22 a); este însă evident în același timp și că dacă cineva „crede că p”, atunci același cineva „se și așteaptă că p”. Pe de altă parte, prezența verbului *a se aștepta* în definiția dată în gramatică nu ni se pare în nici un caz obligatorie; definiția ar fi putut, tot atât de bine, folosi verbul *a crede*: „o împrejurare care ar fi fost de *crezut* că împiedică...”. Am preferat formularea (22 b) formulării (22), intrucit, în momentul de față, există construită o „logică” elaborată a verbului *a crede*, dar nu există o astfel de „logică” a verbului *a se aștepta*. În acord cu (21) și (22 b), expresia „o împrejurare care ar fi fost de așteptat să împiedice realizarea acțiunii din regentă”, din definiția citată, poate fi reprezentată prin

(23) *Se crede că (dacă p, atunci nu este adevărat că q)*

Dacă vom încerca să explicităm ultima parte a definiției, anume: „dar nu o împiedică”, vom ajunge la următorul rezultat. A spune că ‘p’ *împiedică* realizarea lui ‘q’ înseamnă, după cum am văzut, să afirmăm fraza (21); a spune că ‘p’ *nu împiedică* realizarea lui ‘q’, înseamnă a *nega* condiționala (21):

(24) *Nu este adevărat că (dacă p, atunci nu este adevărat că q)*

Este știut că negația unei condiționale este logic echivalentă cu o *conjunție* logică, în care primul termen este identic cu primul termen al condiționalei, iar cel de-al doilea este identic cu *negația* celui de-al doilea termen al condiționalei. Echivalentul frazei (24) va fi deci

(24 a) *p și (nu este adevărat că (non-q))*

(vezi și § 2, raportul dintre (9) și (9')). Pe baza regulii dublei negații, obținem din (24 a):

(24 b) *p și q*

Dacă am vrea să ne referim la o împrejurare care să „împiedice” realizarea „negativă” a unui eveniment, fraza (23) ar trebui să aibă forma

(23 a) *Se crede că (dacă p atunci nu este adevărat că (non-q))*

Negația condiționalei incluse în (23 a) (deci faptul că împrejurarea la care se referă concesiva *nu* „împiedică” realizarea acțiunii din regentă) va fi, în mod normal:

(24 c) *p și (nu este adevărat că (nu este adevărat că (non-q)))*

Aplicând regula dublei negații la (24 c), obținem

(24 d) *p și non-q*

Se poate observa că a spune că împrejurarea la care se referă concesiva „nu împiedică” realizarea acțiunii din regentă poate însemna două lucruri

diferite : (24 b), cînd ceea ce „se crede” sau „se așteaptă” este (23), și (24 d), cînd ceea ce „se crede” sau „se așteaptă” este (23 a).

La prima vedere, sensul unei fraze concesive pare a fi (24 b) atunci cînd fraza are forma

(25) **Deși p, totuși q**

și (24 d), atunci cînd fraza are forma

(26) **Deși p, totuși non-q**

Într-adevăr, din (25) rezultă că este adevărat ‘p’ și că este adevărat ‘q’, așa cum se poate deduce și din (24 b), iar din (26) se poate deduce că este adevărat ‘p’ și că este adevărat ‘non-q’, așa cum se poate deduce și din (24 d). Cu toate acestea, frazele concesive, de tipul (25) sau (26), au o proprietate formală care le distinge net de frazele de tipul (24 b) sau, respectiv, (24 d). Deosebirea constă în faptul că frazele de tipul (24 b), (24 d) sînt *simetrice* (în sensul că ordinea propozițiilor constitutive poate fi inversată), în timp ce frazele de tipul (25), (26) *nu* sînt simetrice. Pentru a arăta acest lucru, vom înlocui pe ‘p’ și ‘q’ cu propoziții determinate, în (24 b), (24 d), (25) și (26). Pentru început, vom face

(27) p = este iarnă

q = este cald

Înlocuind în (24 b) pe ‘p’ și ‘q’ în conformitate cu (27), obținem :

(28) *Este iarnă și este cald*

Făcînd aceeași substituție în (25), obținem :

(29) **Deși este iarnă, totuși este cald**

Se poate observa că, inversînd ordinea propozițiilor în (28), obținem

(28') *Este cald și este iarnă*

iar (28) și (28') sînt identice din punctul de vedere al sensului. Făcînd aceeași inversiune în (29), obținem

(29') **Deși este cald, totuși este iarnă**

iar (29) și (29') *nu* sînt identice din punctul de vedere al sensului.

Facem acum

(30) p = *astăzi este cald*

q = *zăpada se topește*

Dacă vom înlocui în (24 d) și (26) pe ‘p’ și ‘q’ în acord cu (30) vom obține

(31) *Aastăzi este cald și zăpada nu se topește*

respectiv

(32) **Deși astăzi este cald, totuși zăpada nu se topește**

Inversînd în (31), (32) ordinea propozițiilor, obținem

(31') *Zăpada nu se topește și astăzi este cald*

respectiv,

(32') **Deși zăpada nu se topește, totuși astăzi este cald**

Se poate observa, din nou, că (31) și (31') sînt *identice* din punctul de vedere al sensului în timp ce (32) și (32') *nu* sînt identice din punctul de vedere al sensului.

Proprietatea de *asimetrie* a frazei concesive reprezintă un indiciu al faptului că o astfel de frază nu poate fi redusă la un simplu raport de coordonare copulativă. Acest lucru rezultă, de altfel, și din definiția dată concesivei. Ceea ce face ca fraza concesivă să fie asimetrică este legătura dintre cele două propoziții în raport concesiv, pe de o parte, și *condiționala* pe care vorbitorul (sau vorbitorii) o „cred(e)”. (Atragem atenția asupra faptului că fraza condițională este, și ea, asimetrică, în sensul că propoziția condițională nu se poate substitui regentei și nici invers.)

Considerațiile de mai sus ne duc la concluzia că raportul „concesiv” conține, în formă implicită, o *condițională*, pe care vorbitorul (sau vorbitorii) o *cred(e)*, fapt care rezultă, de altfel, și din definiția tradițională a propoziției concesive. Făcînd *explicită* prezența acestei condiționale, vom reprezenta o frază concesivă după cum urmează. Fie A și B două propoziții oarecare, unde B poate avea forma 'q' sau 'non-q', iar A poate fi o propoziție oarecare, *diferită* de B; A poate fi deci 'p', 'r', 'w' etc.; 'non-B' este negația lui B (evident, chiar și atunci cînd B are forma 'non-q'). Vom spune că o frază concesivă este echivalentă ca sens cu

(33) (Se crede că (dacă A, atunci non-B)) și (A și nu este adevărat că (non-B))

În acord cu (33), sensul frazelor (29), (32), se poate exprima prin (29'') (Se crede că (dacă este iarnă, atunci nu este cald)) și (este iarnă și (nu este adevărat că (nu este cald)))

respectiv

(32'') (Se crede că (dacă astăzi este cald, atunci zăpada se topește)) și (astăzi este cald și nu este adevărat că (zăpada se topește))

O b s e r v a ț i e. În cazul în care se consideră că fraza concesivă are un sens mai puternic, adică în cazul în care se consideră că excluziunea implicită într-o astfel de frază are caracter de *necesitate*, (33) poate fi formulat ca

(33') (Se crede că (este necesar ca (dacă A, atunci non-B))) și (A și nu este adevărat că (non-B))

sau :

(33'') (Se crede că (non-B decurge logic din A) și (A și nu este adevărat că (non-B))

Trebuie observat, în același timp, că, în cazul frazelor (33), (33'), (33''), nu avem a face cu o incompatibilitate între al doilea membru al conjuncției,

(34) (A și nu este adevărat că (non-B))

și primul membru al conjuncției, așa cum exista un astfel de raport între (19 b) și (13 e).

Întorcându-ne acum la negația unei fraze concesive, de tipul (12), trebuie să remarcăm că, și în acest caz, ceea ce face ca sensul unei astfel de fraze să fie neclar este tocmai *absența* constituenților

(33 a) (Se crede că (dacă A, atunci *non*-B)

sau :

(33 b) (Se crede că (este necesar ca (dacă A, atunci *non*-B)))

sau :

(33 c) (Se crede că (*non*-B decurge logic din A))

în formă explicită din structura frazei concesive. În felul acesta, ca și în cazul frazelor conclusive negate, se creează impresia că formula de negație se referă în mod exclusiv la expresia care apare în formă explicită, și numai la aceasta, cînd, în realitate, formula de negație se referă la *ambii* constituenți ai frazei (și cel implicit, și cel explicit) și neagă, de fapt, întregul raport copulativ.

În acord cu cele arătate, putem considera că sensul frazei negative (12) este dat de negația frazei (32'') :

(32 a) **Nu este adevărat că** [(se crede că (dacă astăzi este cald, atunci zăpada se topește) și (astăzi este cald și (nu este adevărat că (zăpada se topește)))]

Pe baza regulilor de folosire a negației, a conectivelor de conjuncție (*și*) și de disjuncție (*sau*), fraza (32 a) este logic echivalentă cu

(32 b) [**Nu este adevărat că** (se crede că (dacă astăzi este cald, atunci zăpada se topește))] sau [**Nu este adevărat că** ((astăzi este cald) și (nu este adevărat că (zăpada se topește))]

Se poate observa că, în (32 b), ceea ce urmează în a doua paranteză dreaptă după „nu este adevărat că” este o condițională negată. Așadar, echivalentul frazei (32 b) va fi

(32 c) [**Nu este adevărat că** (se crede că (dacă astăzi este cald atunci zăpada se topește))] sau [**nu este adevărat că** (nu este adevărat că (dacă astăzi este cald, atunci zăpada se topește))]

Pe baza regulii dublei negații, obținem din (32 c) :

(32 d) [**Nu este adevărat că** (se crede că (dacă astăzi este cald, atunci zăpada se topește))] sau (dacă astăzi este cald, atunci zăpada se topește)

Fraza (32 d) spune că *cel puțin una* din următoarele fraze este adevărată :

(35 a) **Nu este adevărat că** (se crede că (dacă astăzi este cald, atunci zăpada se topește))

(35 b) **Dacă astăzi este cald, atunci zăpada se topește**

În forma ei generală, negația unei fraze concesive va fi logic echivalentă cu

- (36) **Nu este adevărat că** [(se crede că (dacă A, atunci non-B)) și (A și (nu este adevărat că (non-B)))]

Din (36) se obține, prin aplicarea regulilor de negație,

- (36 a) [Nu este adevărat că (se crede că (dacă A, atunci non-B))] sau [nu este adevărat că (nu este adevărat că (dacă A, atunci non-B))]

Aplicând la (36 a) regula dublei negații, obținem :

- (36 b) [Nu este adevărat că (se crede că (dacă A, atunci non-B))] sau (dacă A, atunci non-B)

Într-o frazare mai obișnuită, vom spune că negația unei fraze concesive este echivalentă cu a spune că sau nu este adevărat că „se crede” un anumit raport de excluziune, sau este adevărat raportul de excluziune. Este evident că, în cazul în care convenim să atribuim excluziunii conținute într-un raport concesiv un sens mai „puternic”, ca în (33'), (33''), este normal să considerăm că negația unei fraze concesive este negația unei fraze de forma (33') sau (33'').

2°. În mod tradițional, se consideră că propoziția consecutivă exprimă „urmarea” sau „consecința” faptului sau evenimentului la care se referă propoziția regentă. În Gramatica, II, 1966, p. 314, se spune : „Propoziția consecutivă exprimă rezultatul unei acțiuni sau al unei calități despre care este vorba în regentă”. După cum se poate observa, definiția din gramatică nu diferă în mod esențial de caracterizarea cu care am început considerațiile noastre asupra propoziției consecutive : faptul că propoziția consecutivă exprimă „rezultatul” unei acțiuni sau al unei calități este același lucru cu faptul de a exprima „urmarea” sau „consecința” unei acțiuni sau a unei calități.

A spune deci că propoziția 'q' este „urmarea” sau „consecința” sau „rezultatul” unei acțiuni sau al unei calități la care se referă o altă propoziție, 'p', înseamnă, de fapt, a spune că „'q' este o consecință (logică) a lui 'p'” sau că „'q' rezultă sau decurge (logic) din 'p'”. Se poate cu ușurință observa că aceste perifraze cu ajutorul cărora am definit raportul dintre consecutivă și regentă sînt identice cu (15 a, b) de sub § 3. Faptul nu trebuie să ne surprindă, deoarece atît conclusiva, cît și consecutiva exprimă, în realitate, *același raport* față de regentă : atît conclusiva, cît și consecutiva exprimă o *consecință* a regentei ; deosebirea apare numai la nivelul strict gramatical, în sensul că propoziția conclusivă este *coordonată* cu regenta, în timp ce consecutiva este *subordonată* față de regentă. Ne putem însă întreba, cel puțin în ce privește cazul aici în discuție, dacă și în ce măsură distincția subordonată / coordonată este relevantă sau poate fi considerată relevantă pentru noi, atîta timp cît nu există un criteriu clar care să permită distincția între un raport de subordonare și un raport de coordonare între propoziții. Într-adevăr, dacă luăm ca criteriu de distincție posibilitatea ca o propoziție să formeze *singură* un enunț, atunci nici conclusiva, nici consecutiva nu satisfac această condiție. Atît o propoziție ca

(37) **Deci zăpada se topește**

cît și o propoziție ca

(38) **Încît zăpada se topește**

„presupun” prezența, implicită sau explicită, a unei alte propoziții (aceea din care (37) și / sau (38) „rezultă” în mod logic) pentru a putea fi exact înțelese. Graur, 1956, p. 130, arată că propozițiile conclusive (ca și cauzalele coordonate) „sînt aproape la fel cu subordonatele și, de fapt, există și variante subordonate (consecutive și cauzale), care uneori sînt destul de greu de distins de cele principale”.

Cele arătate mai sus ne permit să considerăm că sensul unei fraze consecutive, de forma

(39) p **încît** q

este identic cu sensul conclusivei corespunzătoare, de forma

(40) p **decî** q

adică cu

(41) **Se poate crede că** (*este necesar că* (*dacă* p, *atunci* q))

Atragem atenția asupra faptului că (41) nu este altceva decît forma generală a frazei (13 g) din § 3.

Mai departe, negația unei fraze de forma (39) va fi

(39 a) **Nu este adevărat că** (p **încît** q)

iar sensul unei fraze de forma (39 a) va fi exprimat de negația frazei (41), adică de

(41 a) **Nu se poate crede că** (*este necesar că* (*dacă* p, *atunci* q))

Fraza (41 a) nu este decît forma generală a frazei (13 h) din § 3, ceea ce înseamnă că negația unei fraze consecutive spune același lucru, sau are același sens cu negația unei fraze conclusive, fapt cu totul explicabil, dacă ținem seama de observațiile făcute la începutul secțiunii 2°, din acest paragraf.

Pe baza celor de mai sus, putem spune că, în cazul particular al frazei (11), sensul trebuie exprimat prin

(11') **Nu se poate crede că** (*este necesar că* (*dacă astăzi este atît de cald, atunci se topește zăpada*))

Ca și în cazul conclusivelor negate, observăm prezența explicită, în (41 a), (11') a operatorilor modali *se poate* și *este necesar*, combinați cu verbul de atitudine epistemică *crede*.

3°. Vom încerca să precizăm, înainte de a stabili sensul unei fraze cauzale negate, care este înțelesul unei fraze cauzale afirmative.

Dacă luăm ca exemplu forma afirmativă a frazei (10), anume

(10 a) *Astăzi nîrge fiindeă e frig*

putem face de la început observația că, în cazul în care (10 a) este adevărată, este adevărat și faptul că cele două propoziții constituente ale frazei (10 a)

sînt, fiecare în parte, adevărate. Prin urmare, dacă (10 a) este adevărată, atunci este adevărat și că

(10 b) *Astăzi ninge*

și că

(10 c) *E frig*

Mai mult, se poate spune și că dacă (10 b, c) nu sînt *ambele* adevărate, atunci nu este adevărată nici (10 a). S-ar părea deci că (10 a) este adevărată atunci cînd conjuncția propozițiilor (10 b) și (10 c) este adevărată, deci cînd este adevărată fraza

(10 d) *Astăzi ninge și e frig*

Cu toate acestea, nu se poate considera că (10 a) este echivalentă cu (10 d), deci că (10 a) și (10 d) „spun același lucru”. Într-adevăr, dacă, în loc de (10 d), vom considera fraza

(42) *București este capitala României și Paris este capitala Franței*
nu vom putea spune că

(42') *București este capitala României, fiindcă Paris este capitala Franței*

este adevărată dacă (42) este, de asemenea, adevărată. Într-adevăr, (42) este adevărată, dar nu există nici o relație de *cauzalitate* între faptul că „București este capitala României” și faptul că „Paris este capitala Franței”. Pe lângă aceasta, există și o proprietate formală care ne împiedică în mod categoric să considerăm că o frază de tipul (10 a) este echivalentă cu (10 d). În timp ce, ca orice conjuncție, (10 d) se bucură de proprietatea de simetrie, (10 a) nu se bucură de aceeași proprietate. Într-adevăr, dacă (10 d) spune același lucru cu

(10 e) *E frig și astăzi ninge*

(10 a) nu spune același lucru cu

(10 f) *E frig fiindcă astăzi ninge*

Situația este perfect explicabilă, dacă avem în vedere faptul că o frază ca (10 a) nu spune *numai* că (10 b) și (10 c) sînt ambele adevărate, ci mai afirmă și că (10 b) este o „urmare” sau un „rezultat” al faptului la care se referă (10 c). Dar a spune că (10 b) este o „urmare” sau un „rezultat” al faptului la care se referă (10 c) înseamnă a spune că (10 c) este o *condiție* care odată realizată, *determină* în mod *necesar* realizarea faptului la care se referă (10 b). În același timp, faptul că (10 c) reprezintă o *condiție necesară* a realizării faptului descris de (10 b) se poate exprima, în modul cel mai natural, printr-o *condițională* care este, în același timp și *necesară*. Așadar, putem spune că sensul unei fraze cauzale conține, pe lângă aserțiunea concomitentă a cauzalei și a regentei (în cazul nostru, propozițiile (10 c) și (10 b)) și aserțiunea unui raport *condițional necesar* între propoziția cauzală (= primul termen al condiționalei) și propoziția regentă (= al doilea termen al condiționalei). Ca și în cazul frazelor conlusive,

este suficient ca vorbitorul (sau vorbitorii) numai să creadă că raportul condițional este necesar (nu este deci nevoie ca acest raport să și fie, în realitate, necesar).

Pe baza celor arătate, se poate spune că sensul frazei (10 a) este exprimat de perifraza

(10 g) [**Se crede că** (*este necesar că* (*dacă este frig, atunci astăzi ninge*))] și (*este frig și astăzi ninge*)

În forma ei generală, perifraza unei fraze cauzale va fi

(42) [**Se crede că** (*este necesar că* (*dacă p, atunci q*))] și (*p și q*)

Perifraza care exprimă sensul frazei negative (10) va fi, în mod firesc, negația frazei (10 g), adică :

(10 h) **Nu este adevărat că** [**Se crede că** (*este necesar că* (*dacă este frig, atunci astăzi ninge*))] și (*este frig și astăzi ninge*)]

În conformitate cu regulile de negație, (10 h) este echivalentă logic cu :

(10 i) [**Nu este adevărat că** (**se crede că** (*este necesar că* (*dacă este frig, atunci astăzi ninge*))))] sau [**nu este adevărat că** (*este frig și astăzi ninge*)]

În mod paralel, forma generală a perifrizei care exprimă negația unei cauzale va fi :

(43) [**Nu este adevărat că** (**se crede că** (*este necesar că* (*dacă p, atunci q*))))] sau [**nu este adevărat că** (*p și q*)]

Se poate observa, atât din (10 i), cât și din (43) că ultimul membru al disjuncțiilor respective este o frază copulativă (= conjuncție) negată ; această negație nu spune nimic altceva decât că cele două propoziții ale frazei cauzale nu sînt adevărate în același timp. Prin urmare, o frază cauzală negată trebuie înțeleasă fie ca negație a faptului că „se crede” în existența unui raport de „condiționare necesară” între evenimentul sau starea la care se referă propoziția cauzală și evenimentul sau starea la care se referă regenta, fie ca negație a faptului că cele două propoziții constituente ale frazei condiționale sînt împreună adevărate, fie ca negație a ambelor fapte.

5. Cele discutate în §§ 3,4 ne îndreptătesc să spunem că ceea ce face ca sensul unor fraze negative de tipul (10) — (13) să fie mai puțin clar, sau, în unele cazuri (ca (12), (13)), chiar cu totul obscur, este prezența, în formă implicită în structura semantică a acestor tipuri de fraze a unor verbe de „atitudine epistemică” (de ex. *a crede*) combinate cu operatorii modali de necesitate și de posibilitate. Dificultatea interpretării semantice a tuturor cazurilor discutate constă în faptul că prezența formulei de negație în imediata vecinătate a frazei afirmative creează impresia că această formulă se referă numai la ceea ce apare în mod explicit în frazele afirmative (deci *nu* și la combinația de operatori modali și epistemici), cînd, de fapt, aceste formule de negație se referă, oarecum, în primul rînd la această combinație de operatori. „Reconstituirea” mentală a acestei secvențe de

operatori este, se pare, mai dificilă în cazul conclusivelor, concesivelor și consecutivelor negative și mai ușoară, în cazul cauzalelor negative (poate din cauza caracterului mai puțin „abstract” al raportului cauzal?).

Un rezultat secundar, însă, într-un anumit fel, mai important decât precizarea sensului unor fraze negative, este, pe de o parte, faptul că am definit un număr de conective sintactice (*deci, deși... totuși, încît, fiindcă*, și, evident, prin aceasta, toate celelalte conective echivalente cu ele, adică diversele conjuncții conclusive, concesive, consecutive și cauzale) în termenii unui sistem care ne permite un *calcul* sintactic și o interpretare semantică *exactă* și, pe de altă parte, faptul, cu o semnificație mai largă, că anumite conective sintactice din limbile naturale nu pot fi definite decât în termenii unei logici modale și ai unei logici a verbelor de atitudine epistemică.

Ceea ce ne-am propus să facem în acest articol nu a fost construirea unui sistem *formal* care să dea socoteală de sintaxa și semantica unor clase de fraze negative. Ceea ce ne-am propus să facem a fost numai atingerea unui stadiu de *pre-formalizare*, adică a unui stadiu care să permită integrarea fără prea mare dificultate a conceptelor, definițiilor și relațiilor definite aici într-o „generalizare” a uneia dintre logicile „epistemice” existente (cum este, spre ex., Hintikka, 1969, sau Swain, 1971) sau a unui sistem modal dintre cele existente, sau, în sfârșit, într-o „generalizare” obținută prin combinarea unui sistem modal cu o logică epistemică.

Faptul că ne-am menținut în limitele unui stadiu de pre-formalizare explică absența unor precizări și a unor anumite „constrîngerii” impuse diverselor formulări, perifraze sau definiții. Vom da două exemple în acest sens, pentru a preveni unele posibile neînțelegeri.

(a) Logica verbelor *crede* și *ști*, așa cum este dezvoltată de Hintikka și de Swain în lucrările citate, este logica acestor verbe *enunțate* în legătură cu un *individ definit*, într-un *moment definit*. Este deci logica unor enunțuri de forma ‘*Ion crede că p*’, ‘*Ion știe că p*’ (adevărate într-un moment, t_i , și numai în acel moment). Cînd, în paginile de mai sus, am folosit anumite perifraze în care apărea o formă ca *se crede că* (deci o formă *impersonală* a lui *a crede*, și, probabil, la un prezent „atemporal”) am depășit, de fapt, limitele sistemului logic la care ne-am referit. Pentru a putea opera cu expresii de acest fel, este necesară o *generalizare* a sistemului Hintikka sau Swain (o astfel de generalizare am sugerat în Vasiliu, 1973).

Mai departe, cînd am afirmat (§ 3, p. 10) că (13 g) este incompatibilă cu (19 b) și că acest lucru se poate *demonstra* în termenii logicii lui Hintikka și / sau Swain, am avut în vedere nu exact forma actuală a acestei logici, ci o formă *generalizată* a ei.

(b) În § 3, în legătură cu fraza (13 e), am trecut peste faptul că verbul *crede* este precedat acolo de un operator modal și că, prin urmare, ceea ce se neagă în această frază nu este faptul că ‘se crede că’ ci faptul că ‘este *posibil* să se creadă că’. Întrucît ceea ce am prezentat mai sus nu reprezintă un sistem formal, faptul că ținem sau nu ținem seama de prezența acestui operator nu poate avea *consecințe* propriu-zise; pentru a nu complica prea mult lucrurile, am preferat să ignorăm, în mod deliberat, prezența acestui operator. Evident că, în cazul în care se trece la construc-

rea unei „logici” a conectivelor studiate în acest articol, va fi necesar să se decidă dacă prezența lui *se poate* în (13 e) este sau nu este indispensabilă; în cazul în care se va constata că această prezență este indispensabilă, atunci, în mod obligatoriu, (13 e) va trebui interpretată ca negație a unei propoziții *posibile*.

LUCRĂRI CITATE

- Gramatica II, 1966 = Academia Republicii Socialiste România, *Gramatica limbii române*, vol. II, ediția a II-a revăzută și adăugită, tiraj nou, București, 1966.
- Graur, 1956 = Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în „Studii de gramatică” vol. I, 1956, p. 121–139.
- Hintikka, 1969 = Jaakko Hintikka, *Knowledge and Belief*, Ithaca and London, fourth printing, 1969.
- Hughes & Cresswell, 1972 = G. E. Hughes & M. J. Cresswell, *An Introduction to Modal Logic*, London, reprinted with corrections, 1972.
- Swain, 1970 = Marshall Swain, *The Consistency of Rational Belief*, în „Induction, Acceptance, and Rational Belief”, edited by Marshall Swain, Dordrecht-Holland, 1970, p. 27–54.
- Vasilii, 1971 = E. Vasilii, *Some Formal Properties of Non-semantic Items*, în „Papers from the Seventh Regional Meeting Chicago Linguistic Society”, April 16–18, 1971”, Chicago, 1971, p. 275–281.
- Vasilii, 1973 = E. Vasilii, *Inference and Modality in Natural Languages*, în „Wiener Linguistische Gazette”, II, 1973.

NEGATIVE SENTENCES AND “EPISTEMIC ATTITUDES”

(ABSTRACT)

In contradistinction with negative sentences the meaning of which is clear enough, there are negative sentences the meaning of which is difficult to be caught. To the latter category belong negative sentences the constituents of which are clauses connected by conjunctions of the type *fiindcă* “because”, *încît* “so that”, *deși... totuși* “though (...yet)”, *deci* “therefore”.

The “obscure” meaning of such kind of negative sentences is due to the following fact: all of the affirmative sentences formed by means of the above mentioned connectives contain in *implicit form* either some modal expressions (like *it is necessary that...*, *it is possible that...*), or some expressions for what is called “epistemic attitudes” (like *one believes that...*); these expressions are prefixed to the constituent clauses of the sentences here under discussion. In order to understand correctly the negation of such sentences, one has to *make explicit* all the modal and /or

epistemic attitude operators involved (in implicit form) in the structure of this kind of sentences.

The main results obtained by investigating the meaning of the considered class of sentences are the following two :

- a) making explicit and defining in a pre-formal way their meaning ;
- b) defining in a pre-formal way a class of syntactic connectives occurring in natural languages (*because, so that, though (...yet), therefore*).

SEMNALELE LINGVISTICE ÎN RAPORT CU SISTEMUL LIMBII

DE

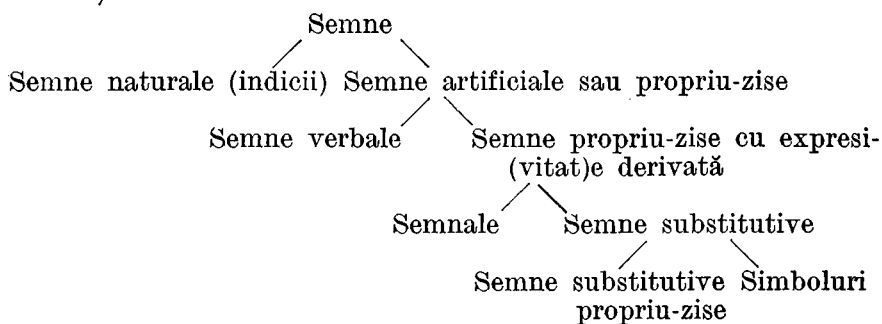
CONSTANTIN DOMINTE

Discutarea chestiunii enunțate în titlu impune, mai întâi, câteva precizări de ordin terminologic, dată fiind circulația și — mai cu seamă — varietatea accepțiilor termenului *semnal* nu numai într-un număr de discipline (semiotică generală, lingvistică, neurofiziologie, cibernetică), dar și — câteodată — la autori care ilustrează același domeniu de cercetare. Delimitarea, apoi, a clasei *semnalelor lingvistice* de aceea a *semnelor lingvistice* propriu-zise va fi urmată de încercarea unei analize a locului celor dintii în raport cu ansamblul sistemului limbii.

✽

În secțiunea preliminară a studiului de față ne va interesa conceptul de *semnal* în semiotica generală și în aceea lingvistică.

Prima dintre disciplinele amintite consideră *semnalul* un tip special de *semn*. În clasificarea datorată lui A. Schaff, *semnalul* se subordonează (alături de *semnul substitutiv*) categoriei *semnelor propriu-zise cu expresivitate derivată*; acestea din urmă (împreună cu *semnele verbale*) alcătuiesc, la rîndul lor, clasa *semnelor artificiale sau propriu-zise*, care se opune clasei *semnelor naturale (indicii)*. Schița completă a clasificării semnelor, după autorul citat, este următoarea¹:

¹ Vezi *Introducere în semantică* (trad. rom.), (București), 1966. Schița reunește imaginile grafice ale clasificării semnelor, care apar la p. 194 și 197 din lucrarea citată.

Autorul polonez definește semnalul ca „semn care provoacă, modifică sau sistează o activitate”². Exemplele care urmează — racheta roșie semnalizînd pornirea la atac, lumina verde pentru trecerea liberă, vuietul sirenelor etc. — interesează, firește, numai semiotica generală, sînt extra-lingvistice, în conformitate cu concepția despre semnal expusă în lucrare. Autorul precizează, de altfel, că prin semnale înțelege „fenomene ale lumii materiale, provocate special sau utilizate cu scopul de a obține reacții stabilite prin convenție și conformare (a societății, a unui grup sau a unui individ), reacții care sînt anumite manifestări de activitate umană”³. Mai departe sînt enumerate trăsăturile specifice semnalului, și anume:

„1) semnificația... stabilită arbitrar, pe baza unei anumite convenții între un /sic !/ anumit grup de oameni;

2) are întotdeauna scopul de a determina (de a modifica sau de a opri) o activitate corespunzătoare” — trăsătură definitorie, cum s-a văzut mai sus;

„3) apare într-un fel sau altul temporar, în legătură cu o activitate determinată”⁴.

Rezultă chiar din cele de pînă aici că *semnalul* este o categorie net deosebită de *semnul lingvistic* (sau *verbal*, cum îl numește Schaff), acesta din urmă formînd o clasă distinctă și unitară de semne în clasificarea amintită. Trăsăturile specifice *semnului lingvistic (verbal)* sînt, după același autor, tot trei; este vorba de:

1) „transparența la semnificație” („forma materială a semnelor verbale nu este percepută autonom, ci... se contopește cu semnificația în așa măsură, încît, cu excepția cazurilor de tulburare a actului perceptiv, nu ne dăm seama de latura materială a semnului verbal”);

2) funcțiunea și rolul îndeplinite în procesul de abstractizare (semnul verbal se rupe „de concretul sensibil într-o măsură care depășește posibilitățile altor semne”) — este, de fapt, trăsătura denumită de F. de Saussure „arbitrar al semnului lingvistic”;

3) „virtuțile lui deosebite din punctul de vedere al înțelegerii *fidele* între oameni”⁵.

O asemenea tratare, în bloc, a semnelor lingvistice, ca o categorie unitară de entități, cu proprietăți care nu interferează cu acelea ale semnalelor, poate fi justă din punctul de vedere al semioticii generale. Din punctul de vedere strict lingvistic însă, această prezentare este simplificatoare, reducînd interesul semioticii la numai o parte din „edificiul” lingvistic, prin limitarea la studiul elementelor care ilustrează o singură funcțiune a limbajului (în sensul tradițional și restrîns al acestui termen): funcțiunea denotativă sau cognitivă⁶, de aceasta fiind indisolubil legată

² A. Schaff, *op. cit.*, p. 198.

³ *Ibidem*.

⁴ *Op. cit.*, p. 200.

⁵ *Cf. op. cit.*, partea a II-a, cap. II, 5. *Specificitatea semnului verbal*, p. 211—227.

⁶ Pentru funcțiunile limbajului vezi R. Jakobson, *Lingvistică și poetică. Aprecieri retrospective și considerații de perspectivă* (trad. rom.), în culegerea „Probleme de stilistică”, București, 1964, mai ales p. 87—94. Funcțiunea amintită aici mai este numită și referențială.

funcțiunea denominativă, prin limitarea la ceea ce în termeni mai vechi se cunoaște sub numele de „limbaj” logic, intelectual. Or, limbajul omenesc este mai mult decât atât : funcțiunea denotativă (implicit cea denominativă), foarte importantă, nu este singura funcțiune a facultății umane de a comunica verbal. Elementele lingvistice care reprezintă alte funcțiuni ale limbajului decât pe cea denotativă nu par să încapă în tiparele stabilite de semiotica generală pentru *semnele verbale*. Este sarcina semioticii lingvistice să întreprindă disocierile de rigoare ; preluarea sugestiilor din semiotica generală rămîne utilă, cu condiția ca aplicarea acestora în studiul limbii să țină seamă de specificul domeniului lingvistic.

Părăsim în acest punct terenul semioticii generale pentru a pătrunde pe acela al semioticii lingvistice. E de observat că nu numai terminologia este variabilă în lucrările lingviștilor : în timp ce pentru F. de Saussure cuvîntul este, din punctul de vedere semiotic, un *semn* și nicidecum un *simbol*, pentru că, în cazul ultimului, „il y a un rudiment de lien naturel entre le signifiant et le signifié”⁷, E. Benveniste preferă totuși termenul *simbol* pentru a desemna cuvîntul din punctul de vedere semiotic, întrucît, dimpotrivă, „le symbole n’a pas de relation naturelle avec ce qu’il symbolise”⁸ ; în concepția ultimului autor numai *semnalul* (ex. : „éclair annonçant l’orage, cloche annonçant le repas, cri annonçant le danger”) se află în relație naturală cu ceea ce simbolizează.

În unele lucrări recente de lingvistică generală consacrate semnului lingvistic, între *semn* și *semnal* se stabilește o opoziție diferită de aceea din semiotica generală. *Semnalul* nu mai este un tip aparte de *semn*. Cei doi termeni denumesc aici aceeași entitate lingvistică, în două ipostaze distincte ale ei. *Semn* este cuvîntul (în întregime sau analizat în părțile lui semnificative) privit în sistemul limbii, iar *semnal* — tot cuvîntul, dar în ipostaza de vehicul al informației, în procesul comunicării⁹.

În studiul de față, termenul *semnal* este folosit într-o accepție apropiată de aceea acordată de E. Benveniste, cu deosebirea că referința se face la domeniul lingvistic, nu la cel extralingvistic. Prin *semnale lingvistice* înțelegem acele elemente ale limbii, considerate în gramatica tradițională cuvinte, care nu se încadrează totuși în clasa *semnelor lingvistice*,

⁷ *Cours de linguistique générale*, Paris, 1922, p. 101.

⁸ *Problèmes de linguistique générale*, Paris, (1966), p. 27. Această interpretare a simbolului provine de la Ch. S. Peirce, în a cărei clasificare tripartită a semnelor : *icons*, *index-signs* și *symbols* (apud P. Miclău, *Semnul lingvistic*, în LR, XI (1963), 5, p.425), numai elementele ultimei clase sînt asociate arbitrar cu un semnificat.

⁹ Vezi, pentru această distincție, lucrările lui P. Miclău, *Semn, semnal*, „arbitrar”, în PLG, IV, 1962, p. 87—107 și *lucr. cit.*, p. 493—505. cu bibliografia problemei citată acolo. În prima dintre aceste lucrări sînt date și accepțiile cu care e folosit termenul *semnal* în cibernetică și în teoria pavlovistă a reflexelor condiționate, vezi p. 89; cf. și Schaff, *op. cit.*, p. 200—201 —, dar, pentru că posibilitatea de confuzie cu ceea ce se înțelege prin *semnal* în lingvistică pare exclusă, nu le mai amintim aici. Mai recent, idem, *Le signe linguistique*, Paris, 1970.

aşa cum este ea delimitată în semiotica generală. Este vorba de interjecții, în primul rând, în al doilea — de onomatopee. Considerarea lor separată, în opoziție cu semnele lingvistice, nu este o noutate¹⁰, într-un fel — nici reunirea lor sub denumirea comună de *semnale lingvistice*¹¹. Folosirea acestei sintagme pentru a denumi împreună clasa interjecțiilor și pe aceea a onomatopeelor are menirea de a sublinia statutul semiotic-lingvistic deosebit al unităților care li se subordonează, înlăturând, totodată, ambiguitatea la care pretează termenul *interjecție* folosit de gramaticile tradiționale într-un sens foarte larg (și pentru onomatopee), prin restrângerea acestuia numai la denumirea interjecțiilor „propriu-zise” (emisiuni fonice, orale, prin care se exprimă senzații, sentimente, manifestări de voință).

Principala caracteristică a semnalelor lingvistice este absența funcțiunii denominative: interjecțiile și onomatopeele nu denumesc referenții, ci îi exprimă. Ele nu pot fi incluse în aceeași clasă cu semnele lingvistice, pentru că nu posedă, cel puțin, a doua trăsătură stabilită de Schaff pentru acestea din urmă („ruperea” de concretul sensibil). Deosebirea dintre cele două subclase de semnale verbale rezidă în aceea că, dacă interjecțiile au un caracter în d i c i a l mai mult sau mai puțin pronunțat (ele sînt, de obicei, exteriorizări orale *spontane* ale senzațiilor și sentimentelor, spontaneitatea fiind mult redusă la emiterea interjecțiilor care exprimă manifestări de voință), onomatopeele au un oarecare caracter i c o n i c (prin ele se realizează o *copiere*, cu mijloace lingvistice — fonemele —, a unor manifestări sonore extralingvistice). Funcțiunea denominativă, caracteristică semnelor lingvistice, funcțiune principală a celui mai important mijloc de comunicare interumană în ansamblu, fiind absentă la aceste clase de cuvinte, interjecțiile și onomatopeele sînt instrumente de realizare a altor funcțiuni, a funcțiunii emotive sau expresive în primul rând¹².

¹⁰ Fără să fie pusă în termeni semiotici, opoziția datează încă din antichitate: vechii greci socoteau interjecțiile în afara „limbii raționale” și nu le tratau în gramatică. Introducerea lor printre părțile de vorbire se datorește gramaticilor latini, dar interesul morfologiei pentru interjecții și onomatopee a fost, mai mult sau mai puțin răspicat, contestat pînă în vremea din urmă, și nu numai de către reprezentanții structuralismului. În timp ce unii lingviști le consideră sau tind să le considere elemente pur lexicale (cf. S. Pop, *Grammaire roumaine*, Berne, 1948, p. 326; I. Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 489), alții le socotesc unități sintactice, echivalente cu propozițiile (monoreme) (cf. N. Drăganu, *Istoria sintaxei*, București, 1944, p. 11). Alte opinii, în aceeași ordine de idei: interjecțiile „ne sont jamais des éléments organiques d'un système linguistique”, fiind, între altele, motivate extralingvistic (F. de Saussure, *op. cit.*, p. 101); „Quelle que soit l'importance de l'interjection dans l'usage, elle a en soi quelque chose qui la met à part des autres parties du discours, elle ne peut être rangée dans un même classement (...) elle n'obéit pas toujours aux lois phonétiques (...). Elle n'a en général rien à faire avec la morphologie. Elle représente une forme spéciale du langage, le langage affectif, ou parfois le langage actif; en tout cas, elle reste en dehors de la structure du langage intellectuel” (J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 136).

¹¹ Pentru *interjecții*, vezi I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, 1967, p. 297: interjecțiile „sînt simple semnale (subl. ns.) ale stărilor fizice și psihice respective”, iar pentru *onomatopee* — B. Hála, *Autour du problème de la syllabe*, în „Phonetica”, nr. 5, p. 162: ele sînt *semnale* care „depind de alte legi decît cuvintele normale”. În același sens folosește termenul *semnal* și A. Nehring, *Sprachzeichen und Sprachakte*, Heidelberg, 1963 (apud P. Miclău, *Le signe linguistique*, p. 12).

¹² Vezi R. Jakobson, *lucr. cit.*, p. 89: „Stratul pur motiv al limbajului este reprezentat prin interjecții”. De notat însă că la interjecțiile care exprimă acte de voință (ex.: rom. *hei!*, *hai!*, *stop!*) se face simțită și prezența funcțiunii conative („orientare către destinatar”), care le

Interjecțiile și onomatopeele se disting de celelalte clase de cuvinte prin însușiri proprii, generale, care se pot evidenția atât în perspectivă diacronică cât și în perspectivă sincronică, dar au și trăsături care le deosebesc între ele. Trăsăturile specifice — de ordin fonetic, lexical și gramatical — ale semnalelor lingvistice au fost subliniate în repetate rânduri¹³. Nu s-a insistat însă asupra a ceea ce ar trebui să fie semantica acestor unități ale limbii, cu atât mai mult cu cât absența funcțiunii denominative în cazul lor complică lucrurile. În gramaticile existente se consideră, în general, că fiecare interjecție e specializată în exprimarea unei senzații sau a unui sentiment, când, de fapt, specializarea interjecțiilor depinde de contextul lingvistic, care le completează ca instrumente ale comunicării și, mai ales, de contextul extralingvistic, de situația în care sînt emise. Prin urmare, cu greu s-ar putea vorbi de un sens denotativ la acestea. Semnalele lingvistice alcătuiesc un teren de manifestare pură a conotației (a psihicului individual al vorbitorilor) și a referențialului (a relației directe cu realitatea exprimată), fără intermediul logicului. Sensurile lor, în măsura în care se poate vorbi de sens la aceste elemente ale limbii, sînt concrete, particulare. Acest fapt face imposibilă aplicarea metodelor moderne de analiză semantică la studiul interjecțiilor și onomatopeelor: analiza componentială rămîne aici fără obiect.

Dacă semnalele lingvistice constituie un sector al limbii în care extralingvisticul copleșește lingvisticul nu înseamnă că știința limbii ar trebui să abandoneze studiul lor. Ea va trebui numai să se orienteze spre cercetarea aspectului lingvistic al problemei. Întrucît caracterul lingvistic al interjecțiilor și onomatopeelor constă în realizarea lor orală (vocală)¹⁴ și în coexistența pe axa sintagmatică, în comunicare, cu semnele lingvistice, ele oferă spre studiu științei limbii numai ceea ce corespunde semnificativului, structurii expresiei acestora din urmă.

În cele ce urmează se vor face, în consecință, cîteva considerații relativ la particularitățile structurii expresiei semnalelor lingvistice, în opoziție cu particularitățile structurale ale expresiei semnelor.

Dacă, în general, în cazul cuvintelor-semne structura morfematică nu se suprapune peste aceea silabică (avem în vedere situația din limbile flexionare și aglutinante, în primul rînd), ceea ce s-ar putea considera structură morfematică în cazul semnalelor lingvistice coincide perfect

alături formelor de vocativ ale substantivelor și celor de imperativ ale verbelor (elemente ale limbajului activ, în termeni tradiționali, cf. mai sus citatul din Vendryes), toate aceste elemente lingvistice apropiindu-se, prin factorul conativ comun, de *semnalele* în accepția lui A. Schaff (cf. trăsătura definitorie a semnalelor, citată mai înainte, p. 118). Nu e lipsit de interes faptul că, în marile orașe italiene, semnalele luminoase prin care se reglementează circulația sînt însoțite de inscripțiile care reprezintă grafic semnalele lingvistice corespunzătoare (pentru lumina roșie: *alt*, pentru cea verde: *avanti*).

¹³ O încercare de sinteză a observațiilor diferiților autori în această problemă, la care se adaugă cîteva observații personale, am făcut în „Analele Universității București, Limba și literatura română”, XX (1971), 1—2, p. 165—192, pe baza materialului oferit de limba română.

¹⁴ Limba fiind „un instrument de comunicare dublu articulat și cu manifestare vocală (subl. ns.)”, după A. Martinet, *Elemente de lingvistică generală* (traducere și adaptare la limba română de Paul Miclău), București, 1970, p. 40.

cu structura lor silabică. Termenul *morfem* folosit în legătură cu semnalele lingvistice capătă un sens special : este vorba de un fragment de expresie care dezvoltă, amplifică corpul fonetic al semnalului pentru exprimarea unui sentiment mai intens sau a unei manifestări sonore extralingvistice repetate sau prelungite.

E suficient să se compare exemplele românești ¹⁵ :

a) Semne lingvistice :

α) structuri morfematice :

cînt/Ø
cînt/á/Ø
cînt/á/se/Ø
cînt/á/se/ră/Ø
*cînt/á/se/ră/m*¹⁶

β) structuri silabice :

cînt
cîn-tá
cîn-tá-se
cîn-tá-se-ră
cîn-tá-se-răm

b) Semnale lingvistice :

structuri morfo-silabice :

1) interjecții originare (primare) :

a(aa) !,	o(oo) !
a†'a !,	o†'o !
a†ha !,	o†ho !
a†ha-†hâ !,	o†ho†hò !

2) onomatopee :

— rimate : **cîr-mîr !**
 — compuse : **cu†cu†ri†gu(†ga), cf. cu†cu !**
 — sinarmonice : **bil†di†bic !, ho†do†trone(†trone)**¹⁷.

În ceea ce privește semnele lingvistice, suprapunerea, coincidența dintre limitele morfematică și silabică în structura expresiei lor este un caz cu totul particular, ea se produce prin accident și, chiar accidentală fiind (în special în limbile neizolante), nu este totală :

cf. *cîn-t/á†se†ră/m* (se poate spune că, aici, se este o silabă „transpusă”, cu valoare morfematică, așa cum **a** din *cîn-t/á* este un fonem „transpus”, din punctul de vedere stratificațional, chiar „sărind” peste nivelul silabic) sau morfemul **ră** din formele *cîn-t/á†se†ră* (aici fiind silabă „transpusă”) și *cîn-t/á†se†ră/m* (unde pierde caracterul silabic)¹⁸.

Suprapunerea segmentărilor morfematică (în accepția specială fixată mai sus) și silabică este însă specifică semnalelor lingvistice. Se poate

¹⁵ În analiza care urmează, bara oblică (/) notează limitele dintre morfeme, iar cratima (-), limitele dintre silabe; în cazul în care cele două tipuri de limite coincid, am folosit semnul compus din bară și cratimă (†), subliniind cu caractere aldine morfemele care coincid ca structură cu silabele.

¹⁶ Pentru această analiză, vezi V. Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, București, 1968, p. 151.

¹⁷ Acest fel de analiză „morfematică” este sugerat de prezența armoniei vocalice. Cf. și exemplele din span. iber. **qui†qui†ri†qui!** și span. amer. **co†co†ro†co!** „cucurigu!”.

¹⁸ Pentru conceptul de transpunere („utilizarea unei unități de un anumit nivel cu valoarea unei unități de rang superior”), vezi S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967, p. 109.

vedea în asta o consecință a absenței sensului strict denotativ și a funcțiunii denominative la semnale : ceea ce ar trebui să fie articulare în unități biplane (în morfeme) tinde să coincidă ca structură cu articularea în unități monoplane (silabică) ¹⁹.

Se mai poate aduce o probă în aceeași ordine de idei : funcțiunea distinctivă a fonemelor, evidențiată în cazul semnelor lingvistice prin comutare, tinde să se estompeze în sectorul semnelor lingvistice. Substituirea reciprocă a unor entități comutabile în complexul sonor al semnelor rămâne fără efect în planul opus expresiei semnelor lingvistice, „sensul” acestora nefiind abstract-denotativ, ci conotativ și referențial, deci concret, individual, diferit în raport cu fiecare vorbitor și referent (în alți termeni este vorba de o consecință în planul expresiei semnelor lingvistice a motivării lor extralingvistice, considerată absolută ; fonemele și sunetele naturale pe care le reproduc făcând parte din „serii” diferite, reproducerea orală a acestora din urmă nu va fi niciodată exactă — de aici, din tendința apropiierii cât mai mari de referent, variatele fluctuații specifice onomatopeelor) :

cf. *cogîlt-cogîlt ! și gogîlt-gogîlt !, cîr-mîr ! și gîr-mîr !* (fiecare pereche de onomatopee, cu același referent) ; situația se prelungește și la derivatele onomatopeice, cf. verbele *hîrșii, hîrșii*, în fond variante ale aceluiași cuvînt, de la onomatopeea *hîrș !*

Domeniul opus semnificativului pare să fie aici însăși realitatea psihică, respectiv aceea sonoră extralingvistică reproduasă lingvistic, și nu poate fi studiat decît în strînsă relație cu psihologia și cu acustica.

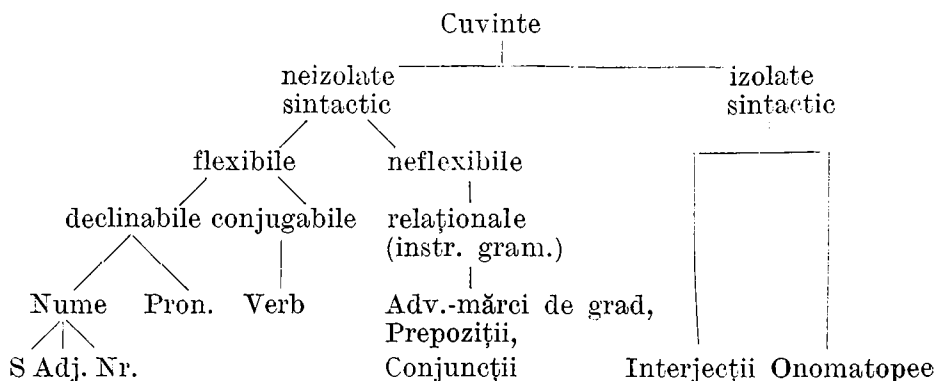
★

Sintetizînd grafic problemele, atinse direct sau indirect pînă aici, referitoare la disocierea de ordin semantic a semnalelor lingvistice de toate celelalte cuvinte, obținem următorul tabel :

Domeniul real :	[Clase de] obiecte, fenomene, relații (denumite prin cuvinte)	_____	Stări fizice sau psihice (exprimate / prin semnale)	Zgomote naturale reproduce
Domeniul logic :	Noțiuni (exprimate de cuvinte)	Relații între noțiuni (exprimate de cuvinte)	_____	_____
Domeniul semantic :	Sens denotativ, conotativ, referențial	Sens denotativ	Sens conotativ	Sens referențial
Domeniul lexical :	Cuvinte (cu sens lexical deplin)	Cuvinte auxiliare	Interjecții	Onomatopee
Clasificare semiotică :	SEMNE lingvistice		SEMNALE lingvistice	

¹⁹ Vezi, pentru această idee, și André Martinet, *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, Berna (1964), p. 157 : „... on trouve, dans toutes les communautés, des faits marginaux qui, d'une façon ou d'une autre, échappent à tout ou partie de la double articulation. Les interjections en sont les exemples les plus nets...”.

În ceea ce privește locul în gramatică al semnalelor, el se stabilește în primul rând pe baza criteriului sintactic: semnalele lingvistice sint entități în general izolate de restul enunțului. Iată o sinteză grafică a clasificării gramaticale a cuvintelor:

(Schița de mai sus nu prezintă un grad absolut de generalitate: există unele clase de cuvinte dificil de încadrat aici: adverbul alcătuiește o clasă de cuvinte neizolate sintactic—flexibile în unele limbi—ca rusa, germana—, neflexibile, în altele—ca româna—sau parțial flexibile—ca în engleză; există și instrumente gramaticale flexibile: articolul (în unele limbi), verbele auxiliare.)

Așadar, încadrarea interjecțiilor și a onomatopeelor într-o clasă *lexico-gramaticală* (parte de vorbire) distinctă de toate celelalte se justifică prin criteriul de clasificare semantic și prin cel sintactic (facem abstracție, în această lucrare, de un număr de deosebiri între interjecții și onomatopee, precum și de faptul că, la o analiză amănunțită, limitele dintre semnele și semnalele lingvistice se dovedesc a nu fi tranșante).

Semnalele lingvistice mai posedă și unele caracteristici care le apropie de *unitățile lingvistice*, specifice diverselor nivele ale limbii. S-ar putea vorbi, în acest caz, nu numai de o parte de vorbire distinctă, ci și de un nivel sau compartiment lingvistic ale cărui unități ar fi interjecțiile și onomatopeele.

Dar eventualul nivel al semnalelor nu intră în opoziție cu celelalte nivele (al fonemelor, silabelor, morfemelor, cuvintelor, părților de propoziție, sintagmelor, propozițiilor și frazelor) în același mod în care acestea se opun reciproc, ci pare să fie un „nivel” difuz, care impregnează toate straturile limbii. Faptul se datorește accentuatei capacități de transpunere a semnalelor²⁰. Interjecția *o!*, de pildă, se confundă, din punctul de vedere al structurii expresiei sale, cu un *f o n e m*, în același timp—cu o *s i l a b ă*;

²⁰ O referire sumară la acest fenomen, din perspectiva analizei glosematice a limbii, în cadrul căreia poartă numele de *transfer*, face L. Hjelmslev în *Prolegomena to a theory of language*, Blumington, 1963, p. 41: „... in the English interjection *ah* we have an entity that may be said to be at the same time a sentence, a clause, and a word... also, we find a syllable that includes only one part of a syllable (central part, ...)”.

ea poate fi considerată și „morfem”²¹ (dacă se raportează la forma amplificată *o-hò*!). Este totodată un cuvînt (exclamativ), dar poate fi interpretată și ca propoziție (neanalizabilă, monoremă)²² sau frază. Interjecția *vai!* sau onomatopeea *mac!* nu mai au structuri de expresie reductibile la un singur fonem, ci la silabă, dar ele pot fi considerate și morfeme, care se pot reduplica în exprimarea unui sentiment mai intens, respectiv în reproducerea unui sunet repetat (*vai-vai!*, *mac-mac!*); funcțiunea de morfem lexical independent a unor semnale se evidențiază și în structura unor derivate lexicale (cf. *măcăi*). Dicționarele le înregistrează ca peniște cuvinte, iar prima dintre ele poate funcționa și ca (poate fi transpusă și la nivelul) parte de propoziție (*vai de el!*), după cum poate echivala și cu o propoziție sau frază, completată sau nu de propoziții sau fraze analizabile, de care să fie izolată prin pauze fonice și prin intonație (*vai, n-a mai venit!...*). Iată și alte exemple:

1. Fonem :	<i>a!</i>	—	—	—
2. Silabă :	<i>a!</i>	<i>hei!</i>	<i>na!</i>	<i>bîz!</i>
3. Morfem :	<i>a!</i> (cf. <i>a-hà</i>)	<i>hei!</i> (cf. <i>e-hei</i>)	<i>na!</i>	<i>bîz</i> (cf. <i>bîzîi</i>)
4. Cuvînt :	<i>a!</i>	<i>hei!</i>	<i>na!</i> (cf. sin. <i>bîz!</i>)	
5. Parte de propoziție :	—	—	„pottim” <i>na(-ți-le!)</i>	(Musca face) <i>bîz.</i>
6. Sintagmă :	—	—	—	—
7. Propoziție :	<i>a!</i>	<i>hei!</i>	<i>na!</i>	—
8. Frază :	<i>a!</i>	<i>hei!</i>	<i>na!</i>	—

Fiecare semnal lingvistic poate avea altă reprezentare în acest tabel. Se poate observa totuși că, dacă interjecțiile (cu excepția celor polifonemate și polisilabice) pot fi interpretate ca unități transpozabile în toate sau aproape în toate nivelele limbii, onomatopeele își reduc funcționalitatea la nivelele „centrale” (de la al doilea sau al treilea pînă la al cincilea, inclusiv); acestea din urmă tind să și angajeze relații sintagmatice cu celelalte elemente ale enunțului, în mai mare măsură decît primele. Onomatopeele manifestă o tendință mai accentuată de integrare în sistemul lingvistic luat în considerație, atît sub aspectul lor fonetic cît și sub acela lexical (pentru că dau naștere unui număr mai mare de derivate decît interjecțiile).

Îmbinînd trăsături de parte de vorbire distinctă cu trăsături ale unităților fundamentale ale limbii, semnalele lingvistice au făcut pe unii gramatici să le considere o „limbă” cu totul aparte; desigur, ele nu funcționează în comunicare separat de semnele lingvistice (nu se poate comunica

²¹ De fapt pseudomorfem. În această ipostază semnalele lingvistice au mai fost numite *semnante interjecționale* (vezi J. M. Kofínek, *Studie z oblasti onomatopoeje. Přispěvek k otázce indoevropského ablautu*, Praga, 1934, cu bogată bibliografie; rezumat în limba franceză, p. 275—292).

²² S-au mai propus pentru interjecții, în această ipostază, termenii *pseudopropoziție*, *semipropoziție* (vezi S. Stati, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970, p. 21—22).

verbal numai prin interjecții sau onomatopee), dar constituie în mod evident o zonă aparte în raport cu sistemul lingvistic, și anume *periferia sistemului*. Trăsături ale elementelor lingvistice din zona centrală a sistemului sînt prezente și la interjecții și onomatopee, dar ele nu caracterizează în general aceste clase aberante de cuvinte, ci sînt risipite neuniform la cîte o subclasă de interjecții sau de onomatopee, la cîte un grup mai mult sau mai puțin restrîns de semnale lingvistice ²³.

Nici din punctul de vedere tipologic semnalele lingvistice nu pot fi caracterizate unitar în interiorul unui sistem lingvistic. Este clar că nici o limbă nu e „pură” din acest punct de vedere (nu există limbi numai analitice sau numai sintetice, absolut izolante sau absolut neizolante), dar orice limbă se încadrează *mai curînd* într-un tip decît în altul, în conformitate cu caracteristicile ei structurale preponderente. Niciodată însă nu se va putea caracteriza o limbă din punctul de vedere tipologic pornind de la semnalele lingvistice, care încalcă în mod flagrant limitele de ordin tipologic, oricît de elastic ar fi ele considerate.

Semnalele lingvistice au, mai întîi, trăsături izolante, indiferent de tipul sistemului lingvistic la a cărui periferie se situează; trăsăturile lor izolante sînt:

— monosilabism (caracteristică a unui mare număr de semnale lingvistice),

— intonație particulară, contrastantă față de intonația restului mesajului (interjecțiile *vai!*, *o!*, de exemplu, pot fi utilizate cu cele mai variate intonații),

— absența relațiilor sintactice cu contextul lingvistic, izolarea sintagmatică (trăsătură „exagerat” izolantă, mai puțin prezentă la onomatopee și la unele interjecții ca *vai!*, *bravo!* sau *hai (de)!*, ultima manifestînd și tendința spre flexiune).

O mare parte a semnalelor lingvistice sînt caracterizate printr-o trăsătură obișnuită la tipul lingvistic aglutinant: armonia vocalică; ea apare la interjecțiile primare ²⁴ și la numeroase onomatopee, indiferent de caracterizarea tipologică a sistemului limbii căreia aparțin ²⁵.

²³ În general, considerații de ordin structural se pot face cu mai multă ușurință în jurul onomatopeelor (de pildă, acestea se pot clasifica mai riguros după particularitățile structurale ale expresiei lor), totuși ele nu pot merge prea departe, iar încercarea de a corela diversele structuri onomatopeice cu sisteme de sensuri (cf. Zdeněk Wittoch, *Onomatopée românești cu -ng-/-ne-*, în CL, III (1958), supl., p. 549—569, și *Quelques notions nouvelles concernant les onomatopées . . .*, în SCL, XI (1960), 3, p. 783—796) nu pare convingătoare.

²⁴ Pare să fie vorba de o trăsătură universală a interjecțiilor primare (numite uneori și „sunete” reflexe sau naturale), motivată extralingvistic. Cf. span. amer. *¡ahá!*, *¡ajá!*, cu var. *¡anjá!* (aprobare), foarte asemănătoare cu interjecțiile românești corespunzătoare; cf. și *¡ajajaj!* („expresión de risa, de algo ridículo”), provenită din idiomul amerindian quichua (Ch. E. Kany, *Sintáxis hispanoamericana*, Madrid, 1969, p. 467—468).

²⁵ S-ar mai putea adăuga că onomatopee care exprimă zgomote naturale sau unele dintre cele care reproduc strigătele animalelor amintesc vag de structura derivatelor din limbile semitice, al căror schelet consonantic se păstrează intact, variînd numai vocalele (cf. *sfor!*/*sfir!*, *morr!*/*mírr!*); deosebirea e că la onomatopee avem numai complexe monosilabice, iar uneori „metafonia” e de fapt o simplă fluctuație vocalică, dînd naștere doar unor variante diferite ale aceleiași onomatopee (cf. *tranc!*, var. *tranc!*, *poc!*, var. *pac!* etc.).

Constatările de mai sus ar putea constitui punctul de pornire al unei tipologii lingvistice diacronice, care să urmărească evoluția tipurilor lingvistice încă de la apariția limbajului: dacă interjecțiile și onomatopeele sînt cele mai vechi, sau cuprind printre ele, cel puțin, o parte dintre cele mai vechi elemente ale limbajului uman, ar putea rezulta că trăsăturile principale structurale ale cutărui sau cutărui tip de limbă provin din generalizarea unora sau altora dintre trăsăturile acestor elemente primitive.

În concluzie, absența unui domeniu al conținutului riguros organizat la semnalele lingvistice, eterogeneitatea, aspectul compozit în cîmpul structurilor lor de expresie, fac imposibilă nu numai „încadrarea organică” (F. de Saussure) a semnalelor în sistemul lingvistic, dar nu lasă să se vadă nici că ele ar constitui o zonă separată a limbii cu *caracter sistematic*, un sistem secundar. Orice criteriu care s-ar aplica aici pentru descoperirea unei ordonări, va fi de natură extralingvistică; criteriile lingvistice au o aplicabilitate restrînsă și numai parțială.

LES SIGNAUX LINGUISTIQUES PAR RAPPORT AU SYSTÈME DE LA LANGUE

(RÉSUMÉ)

Dans la première partie de cette étude on passe en revue les acceptions du terme *signal* dans la sémiotique générale et linguistique. En accord avec un nombre restreint de chercheurs, l'auteur considère comme *signaux linguistiques* les interjections et les onomatopées.

Dans la deuxième partie on souligne le statut sémantique particulier de ces unités de la langue, à partir d'une idée d'André Martinet, exprimée dans l'*Économie des changements phonétiques*, à savoir que les interjections s'esquivalent de la double articulation du langage; l'auteur y présente quelques arguments: a) l'articulation « monémique » des interjections et des onomatopées est superposée à leur articulation syllabique (les syllabes étant des unités privées de signification, en tant qu'unités de la seconde articulation); b) certaines oppositions phonématiques deviennent non-pertinentes dans le plan de l'expression des onomatopées. Ces faits constituent aussi des différences entre les *signaux* et les *signes linguistiques proprement-dits* (dans le plan de l'expression desquels les oppositions phonologiques fonctionnent toujours, et dont l'articulation monémique ne coïncide pas avec l'articulation syllabique).

La dernière partie du travail traite de la place des *signaux linguistiques* par rapport au *système de la langue*, à partir surtout de la *haute capacité de transposition (transfert)* des signaux (ce qui leur confère non seulement le statut d'une classe lexico-grammaticale bien distincte de toutes les autres, mais aussi le trait d'unités linguistiques à part, de manière qu'il pourrait s'agir d'un compartiment linguistique des signaux, périphérique par rapport aux autres niveaux de la langue). L'étude s'achève par quelques considérations d'ordre typologique concernant ces unités linguistiques.

ÎNCERCARE DE DELIMITARE CONTEXTUALĂ A VERBELOR COPULATIVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

ALEXANDRINA GRĂDINARU

0. Problemele pe care le ridică predicativitatea și nonpredicativitatea unor clase de verbe a constituit și constituie o preocupare constantă în literatura noastră de specialitate. Atît gramatica verbului copulativ (semicopulativ), cît și aceea a numelui predicativ și a elementului predicativ suplimentar, utilizează conceptele de predicativitate și nonpredicativitate, fie în mod explicit, în primul caz, fie în mod implicit, în al doilea caz. Verbul copulativ este definit însă prin numele predicativ¹, iar numele predicativ sau rămîne nedefinit², sau este definit prin unitatea maximă, predicatul nominal³, care se definește, la rîndul său, prin structura verb copulativ + nume predicativ. Se ajunge astfel la un cerc vicios, care împiedică stabilirea riguroasă a unui inventar de verbe ce pot funcționa ca verbe copulative. Rezultatele contradictorii la care se ajunge din cauză că aceste categorii rămîn, de fapt, nedefinite, au mai fost semnalate⁴. Așa se explică și faptul că aceleași tipuri de construcții primesc mai multe interpretări în aceeași gramatică, ceea ce face inutilizabilă distincția nume predicativ — element predicativ suplimentar sau distincția verb predicativ — verb copulativ.

¹ *Gramatica limbii române* (GLR)², 1, „nu pot forma predicatul unei propoziții decît cu ajutorul unui nume predicativ” (p. 206); H. Tiktin, *Gramatica română*, 1945, „verbul care unește predicatul cu subiectul” (p. 156); G. Beldescu, *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, 1957, „stabilește legătura dintre numele predicativ și subiect” (p. 5); T. P. Ilișenco, *Verbul „a fi” în limba moldovenească*, Chișinău, 1957, „toate formele lui de conjugare pot să joace rolul de legătură dintre subiect și nume predicativ” (p. 79).

² GLR³, 2; GLR¹, 2; I. Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 365; Nicolae Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, 1945, p. 46.

³ G. Beldescu, *op. cit.*, „Numele predicativ este partea fundamentală a predicatului nominal” (p. 5); V. Șerban, *Sintaxa limbii române*, 1970, „parțea fundamentală a predicatului nominal, deoarece prin conținutul său noțional atribuie o caracteristică subiectului (p. 103); H. Tiktin, *op. cit.*, „vorba care numește însușirea” (p. 156).

⁴ Elena Neagoe, *Observații asupra definiției verbului copulativ*, în CL, XIV (1969), 1, p. 95—99.

1. Vom cerceta principalele procedee prin care au fost identificate verbele copulative și definițiile care au determinat sau care reprezintă consecința acestor procedee.

1.1. Verbul copulativ este caracterizat de gramatica tradițională ca verb care are „un conținut semantic slab”⁵ sau „un înțeles abstract”⁶ și *a fi* este primul care satisface acest deziderat cu condiția să nu aibă „sens concret”⁷ adică să nu însemne „a exista, a se afla, a se găsi, a trăi, a se întâmpla, a se duce”⁸. Pe lângă *a fi* sînt inventariate și alte verbe care „nu pot forma predicatul unei propoziții decît cu ajutorul unui nume predicativ. Însă, spre deosebire de copula verbală *a fi*, care nu participă cu conținutul ei noțional la formarea predicatului, ci exprimă numai un raport gramatical, aceste verbe includ și sensul lor lexical la formarea predicatului”⁹. Printre aceste verbe figurează *a se naște, a se afla, a trăi* etc care sînt considerate desemnatizate, deci copulative, dar care figurează și ca sensuri predicative ale lui *a fi*¹⁰. Afirmările contradictorii se extind și asupra analizei practice, așa cum este și firesc. Chiar listele verbelor copulative diferă de la gramatică la gramatică atît din punct de vedere numeric, cît și din punctul de vedere al conținutului lor. Astfel, GLR inventariază 6 verbe copulative, Nicolae Drăganu, 17, Iorgu Iordan, 13, H. Tiktin, 12, Al. Rosetti, 8, Paula Diaconescu, 37, Sorin Stati, 11, V. Șerban, 9, G. Beldescu, 6, Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, 7, B. B. Berceanu, 1 etc.¹¹. Anexăm o listă (la sfîrșitul articolului) cu verbele care figurează ca verbe (semi)copulative.

La baza procedeelelor semantice tradiționale stă considerarea mai mult sau mai puțin consecventă a lui *a fi*, cînd nu are sensurile menționate mai sus, ca verb copulativ. Pe baza observației, că și alte verbe funcționează în contexte identice cu cele ale verbului *a fi*, se face afirmația că acestea sînt parțial „golite de sens”, așa cum *a fi* este total „golit de sens”¹². Proba specifică acestui procedeu este substituția acestor categorii de verbe cu *a fi*. Dacă substituția se poate face, verbul respectiv este considerat copulativ; dacă nu se poate face, este considerat predicativ. Într-o propoziție cum ar fi *Ion ajunge inginer, ajunge se poate substitui cu a fi*, iar într-o propoziție ca *Ion citește o carte, a citi nu se substituie cu a fi*, deoarece ar rezulta o construcție incorectă din punct de vedere semantic.

⁵ GLR², 2, p. 100.

⁶ I. Iordan, *op. cit.*, p. 406.

⁷ *Ibidem*, p. 406.

⁸ GLR², 2, p. 99.

⁹ Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG., 2, 1957, p. 112.

¹⁰ I. Iordan, *op. cit.*, p. 562—563; Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 46.

¹¹ GLR², 2, p. 100; Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 46; I. Iordan, *op. cit.*, p. 563, 565; H. Tiktin, *op. cit.*, p. 157; p. 157; Al. Rosetti, *Gramatica limbii române*, 1943, p. 171; Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 105—121; Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, 1970, p. 90; V. Șerban, *op. cit.*, p. 102; G. Beldescu, *op. cit.*, p. 5; I. Iordan, Valeria Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, 1967, p. 184; B. B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române*, 1971, p. 210.

¹² P. Diaconescu, *op. cit.*, p. 107.

Constatăm însă că într-un șir de structuri cu numele postverbal nonprepozițional și nearticulat, de tipul:

Ion ajunge inginer
 Ion se află inginer
 Ion se consideră inginer
 Ion se crede inginer
 Ion devine inginer
 Ion se face inginer
 Ion iese inginer
 Ion se naște inginer
 Ion pare inginer
 Ion rămîne inginer
 Ion se socotește inginer
 Ion stă inginer

putem să substituim toate verbele cu *a fi* fără să se pună problema inacceptabilității unei propoziții. Mai mult, *a fi* poate substitui și pe *a veni*, *a pleca*, *a merge* etc. în construcții ca *Ion vine (pleacă, merge) inginer*.

Pentru verbele *a veni*, *a pleca* etc. operația de substituire cu *a fi* nu este făcută niciodată, dar pentru *a sta*, *a părea*, *a se naște*, *a se numi* etc. este făcută în mod curent.

Afirmația că verbele din seria *a veni*, *a pleca*, *a merge* etc. nu sînt desemantizate în timp ce *a părea*, *a sta*, *a se naște*, *a se numi* etc. sînt desemantizate permite două categorii de obiecții: una legată de conceptul și de definiția desemantizării, și alta legată de consecința acceptării acestui concept, așa cum este înțeles în mod obișnuit, consecință care constă în lărgirea¹³ sau restrîngerea¹⁴ listei de verbe copulative, într-un mod arbitrar, așa cum rezultă din lista anexată la sfîrșitul lucrării.

Ipoteza că *a sta* este desemantizat față de *a veni*, *a pleca*, *a se duce*, care n-ar fi desemantizate, nu se susține nici semantic (dicționarele nu specifică un sens special pentru *a sta* în context cu un nume fără prepoziție¹⁵), nici sintagmatic (contextele sînt identice).

În construcțiile „*Luceafărul*” *constituie culmea poeziei eminesciene* sau *Această poezie reprezintă creația sa cea mai valoroasă*¹⁶, *a fi* poate substitui, de asemenea, pe *a constitui* și pe *a reprezenta*, ca și în construcțiile *Ion devine inginer*, *Ion rămîne inginer*, pe *a deveni* și *a rămîne*.

Dacă verbele *a deveni*, *a se face*, *a părea*, *a ieși*, *a ajunge*, *a se naște*, *a constitui*, *a reprezenta*, *a trăi* etc. înseamnă „a fi + ceva” — așa cum se și consideră — nu e mai puțin adevărat că și *a fi* poate să aibă aceste sensuri, așa cum rezultă, de altfel, din consultarea oricărui dicționar. DA¹⁷ menționează în articolul privind pe *a fi*, printre sensurile acestuia, pe „a se afla”, „a se naște”, „a deveni”, „a semnifica”, „a se face”, „a se preface”.

¹³ P. Diaconescu, *op. cit.*

¹⁴ GLR³, 1,2.

¹⁵ *Dicționarul limbii române moderne (DLRM)*, 1958, p. 794.

¹⁶ Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 90.

¹⁷ *Dicționarul Academiei*, 1934.

Substituind un verb cu *a fi* nu facem decît să înlocuim verbul respectiv cu unul din sensurile pe care îl poate avea *a fi*, pe lîngă „sensul copulativ”¹⁸. Oare în propoziții de tipul „*Luceafărul*” *semnifică culmea poeziei*... nu substituim pe *a semnifica* cu *a fi* care are sensul „a semnifica”? Și la fel în toate cazurile?

Condiția substituției — ca verbul care este înlocuit prin *a fi* să aibă sensul „a fi” — nu justifică încadrarea lui *a sta*, *a constitui*, *a reprezenta*, *a se numi*, *a se naște* etc. printre verbele (semi)copulative, după cum nu justifică nici excluderea lui *a veni*, *a pleca* dintre aceste verbe.

În cele ce urmează, vom încerca să demonstrăm că substituția în folosirea gramaticii tradiționale nu poate duce decît la stabilirea unei liste de contexte cu structură identică, fără să dea socoteală asupra predicativității sau a nonpredicativității unui verb.

Fie o propoziție de tipul *Este pîine*. Substituim pe *a fi* cu verbul *a exista* și decidem că *a fi* este predicativ. Fie contextul „*Luceafărul*” *semnifică culmea poeziei eminesciene*. Substituim pe *a semnifica* cu *a fi* și ajungem la concluzia că *a semnifica* este un verb copulativ. La fel, pe *a se afla* în *Ion se află inginer la Galați* și obținem *Ion este inginer la Galați* de unde rezultă că *a se afla*, este de asemenea un verb copulativ. Procedeu este valabil pentru o listă destul de largă de verbe.

Rezultă de aici că verbele care se pot substitui cu *a fi* în anumite contexte, sînt verbe copulative. Cum s-ar explica însă posibilitatea de substituire a atîtor verbe cu *a fi*, dacă *a fi* n-ar fi polisemantic și, prin urmare, cu posibilitatea de a se actualiza cu oricare dintre sensurile sale?

Un răspuns s-ar putea opune ipotezei că *a fi* care substituie un alt verb are sensul verbului pe care-l substituie : acela că *a fi* este desemantizat și prin urmare cu posibilitatea largă de a substitui o serie diferită de verbe, care sînt și ele desemantizate. Dar atunci ne punem întrebarea cînd verbe ca *a părea*, *a se numi*, *a se naște*, *a constitui*, *a reprezenta*, *a însemna*, nu sînt desemantizate, cu alte cuvinte, cînd „prin natura conținutului lor”¹⁹ pot forma singure predicatul?

Prin urmare, substituția aplicată în modul descris, constă în a înlocui un verb X cu un verb Y care are, pe lîngă alte sensuri, și sensul „X”. În contexte identice AXB și AYB, înlocuind pe X cu sensul „X” al lui Y, nu obținem altă informație semantică decît că X are sensul „X” și informația sintactică asupra faptului că AX („X”) B poate avea forma AY („X”) B. Deci *Ion se află* („se află”) *inginer* este echivalentă cu *Ion este* („se află”) *inginer*. Ar însemna ca toate verbele X care pot lua forma contextuală Y cu sensul „X” să fie verbe copulative. Dacă operația de substituire se desfășoară în acest mod, cînd avem verbele *a se afla*, *a trăi*, *a se naște*, *a constitui*, *a reprezenta* etc., ar trebui să se aplice la fel și verbelor *a exista*, *a se întîmpla* etc., care, de asemenea, pot avea forma *a fi*. Metoda ar trebui să se aplice doar într-un singur sens : sau *a fi* să substituie toate verbele X care au forma *a fi* + sensul „X”,

¹⁸ DLRM, p. 300.

¹⁹ I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 184.

sau *a fi* să se substituie cu sensurile respective. Aceasta pentru consecvența metodei, nu pentru rezultatul la care s-ar ajunge, fiindcă în nici una din situații nu se poate stabili prin substituție opoziția verb predicativ — verb nonpredicativ copulativ.

1.1.2. Lista de verbe copulative din anexă indică faptul că au fost introduse verbe care prezintă asemănări cu *a fi*, sau numai semantice, sau numai sintactice, fără combinarea permanentă a celor două criterii care ar fi restrins lista.

Prin analogie cu regimul sintactic al verbelor *a sta*, *a trăi*, *a se naște*, *a se numi* etc. putem inventaria o serie de verbe neincluse în nici o listă de verbe copulative; iar prin analogie cu regimul semantic al verbelor *a constitui* și *a reprezenta*, putem considera și alte verbe drept copulative cum ar fi *a semnifica*, *a denota*, *a implica*, *a include* etc., în construcțiile

„Luceafărul”	{	semnifică	}	un fapt de cultură
		denotă		
		implică		
		include		

Pentru aproape orice verb inventariat pînă acum ca (semi)copulativ se pot găsi și alte verbe cu regim sintactic sau semantic similar, dacă s-ar proceda cu consecvență.

Verbele *a constitui* și *a reprezenta*, deși se substituie cu *a fi*, suportă transformarea pasivă²⁰ prin care obținem propozițiile *Culmea poeziei eminesciene este constituită de „Luceafărul”*, *Creația sa cea mai valoroasă este reprezentată de acesta*. Prin urmare *culmea (poeziei)* și *creația* sînt obiecte directe în propozițiile „Luceafărul” *constituie culmea...* și *Aceasta reprezintă creația...* deci verbele *a constitui* și *a reprezenta* sînt predicative. În aceste situații nu se ține seama de regimul sintactic al construcțiilor.

Concluzia generală este că simpla interpretare semantică fără corelat sintactic și invers nu duce la clarificări în problema verbului copulativ.

1.2. Din definierea verbelor copulative ca verbe ce „pot governa două morfeme de nominativ”²¹, care are la bază un criteriu sintagmatic riguros, rezultă următoarele concluzii în ceea ce privește stabilirea unei liste de verbe copulative:

Dacă într-o construcție *dificultățile te fac tu (însuși) toamna*²², verbul este copulativ, în construcțiile *oamenii te consideră (te numesc, te află, te cred, te visează, te vor etc.) tu (însuși) toamna*, verbele sînt copulative.

²⁰ E. Vasiliu, Sanda Golopenția-Erețescu, *Sintaxa transformatională a limbii române*, 1969, p. 276—281.

²¹ Valeria Guțu Romalo, *În problema clasificării verbelor (Încercare de clasificare sintagmatică)*, în *Elemente de lingvistică structurală*, 1967, p. 305.

²² *Ibidem*, p. 298.

Această posibilitate de lărgire a listei de verbe copulative vine în contradicție cu afirmația după care clasa de verbe care guvernează un nominativ în poziția 2, „este foarte puțin numeroasă”²³ și cu lista de verbe din *Structura morfologică*. . . care aplică această definiție²⁴. Dacă s-ar demonstra că ceea ce autoarea²⁵ a simbolizat cu X este tot nominativ, inventarul verbelor copulative s-ar lărgi și mai mult. Și dacă în structuri ca *El vine (pleacă, se duce, merge, stă) inginer, inginer* este la cazul nominativ, ar rezulta că verbele respective ar fi tot copulative.

E drept, *Structura morfologică*. . . impune o restricție regulii că verbele copulative „pot governa două morfeme de nominativ” și aceasta constă în afirmația că verbele copulative sînt intransitive²⁶. Prin această restricție verbele de tipul *a-l numi, a-l afla, a-l crede* etc. se exclud. Dar dacă *a se face* este copulativ, atunci și *a se considera, a se naște, a se numi, a se chema, a se socoti, a se crede, a se ști* etc. sînt copulative.

Rezultă că sistematizarea sintagmatică fără eticel semantic duce la același rezultat ca și definițiile tradiționale, excluzînd însă numeroasele contradicții din definirea și analiza verbului copulativ.

1.3. Sugestia Lilianeî Ionescu ca verbul copulativ să fie simbolizat prin restricția _____Adj²⁷ se justifică prin aceea că acest context este propriu numelui, și nu verbului. Menținerea unui adjectiv, ca atare, în context verbal, fără a suferi fenomenul de transpoziție semantică și gramaticală (fenomen caracteristic adjectivelor în poziție ad-verbală, care le fixează forma invariabilă de masculin singular), caracterizează un grup de verbe destul de diferite ca semantică și funcționalitate. Este suficient să reamintim construcții de tipul *o consideră singură, stă singură, vine singură* ș.a.m.d., ale căror verbe ar rezulta că sînt copulative, fiindcă se pot caracteriza prin contextul _____Adj, ca și *a fi*.

1.4. *Sintaxa transformațională a limbii române* propune o serie de formative care opun verbelor predicative, verbele nonpredicative copulative. Formativele din categoria (A), *agale, alene, lesne*. . . sînt contexte de predicativitate și formativele din categoria (B) *foarte, prea-, ultra-, extra-, arhi-, -isim*. . . contexte de nonpredicativitate care „apar exclusiv în contextul verb copulativ + nume predicativ”²⁸. Există însă verbe care pot fi caracterizate de ambele categorii de formative, de exemplu :

vine	}	agale
merge		alene
iese		lesne
stă		.
.		.
.		.

²³ *Ibidem*, p. 304.

²⁴ I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 184.

²⁵ V. Guțu Romalo, *op. cit.*

²⁶ I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 185.

²⁷ Liliana Ionescu, *Generarea construcțiilor cu subiect nedeterminat*, în SCL, XVIII (1967), 4, p. 413—435.

²⁸ Emanuel Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *op. cit.*, p. 117—118.

și

vine	}	foarte elegantă
merge		prea elegantă
iese		ultra elegantă
stă		.
.		.

după cum există verbe care resping ambele categorii de formative :

*se cheamă	}	agale
*se numește		alene
*constituie		lesne
*înseamnă		.
.		.

și

*se cheamă	}	foarte elegantă
*se numește		foarte elegantă
*constituie		ultra elegantă
*înseamnă		.
.		.

(Punctele pe verticală indică faptul că lista rămâne deschisă.)

Prin urmare, nu se disting nici prin acest procedeu verbele care pot funcționa ca verbe copulative, deoarece formativele nu au rol distinctiv în toate cazurile.

2. Ne propunem să examinăm o listă de construcții Nominal₁ (Pron)[^] V[^] Nominal₂, în care

Nominal₁ = nume propriu de persoană

Nominal₂ = *inginer, deputat...*

Pron = pronume reflexiv sau personal aton.

Nominal₂ funcționează cu restricția — [Art]. (Art = articol). Această restricție elimină construcții de tipul *Ion citește o carte (cartea)*, *Ion vede un om (omul)*, *Ion este un exemplu (exemplul)*. Din punct de vedere semantic, Nominal₂ este marcat +[Animat], ca și substitutele *el, îl, o* care vor substitui numai Nume [+ Animat] [+ Uman]²⁹.

Această precizare semantică exclude din discuție construcții cum ar fi *Cartea este (constituie, înseamnă, semnifică, reprezintă etc.) un obiect*, cu compatibilitatea între Nominal₁ [-Animat] și Nominal₂ [-Animat]. Ceea

²⁹ Cf. Em. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *op. cit.*

ce am simbolizat prin Pron, substituit de Nume [_{+Animat}], va intra în structuri $X \text{ \textit{ \u0107 } } (o) \text{ consider\u0103 } Y$, dar nu *Acest obiect \u0107 consider scaun*.

Verbul este orice verb care intr\u0103 \u00een contextul Nominal₁ [_{+Animat}] (Pron [_{+Animat}]) ————— Nominal₂ [_{+Animat}], [_{-Art}].

D\u0103m o list\u0103 \u00een ordine alfabetic\u0103 de verbe care intr\u0103 \u00een acest context form\u00e2nd construc\u021bii acceptabile :

A ajunge, a se (\u0107) afla, a se (\u0107) admite, a se (\u0107) afirma, a alerga, a se (\u0107) alege, a se (\u0107) angaja, a se (\u0107) aranja, a apare, a se ar\u0103ta, a-l b\u0103nu\u0103, a se (\u0107) boteza, a se (\u0107) chema, a cobor\u00e2, a se (\u0107) considera, a se (\u0107) c\u0103ft\u0103ni, a se (\u0107) crede, a se (\u0107) da, a se (\u0107) declara, a deveni, a se (\u0107) dori, a se (\u0107) duce, a fi, a se (\u0107) face, a se (\u0107) fotografia, a se (\u0107) filma, a se (\u0107) fixa, a fugi, a se (\u0107) g\u0103si, a intra, a se (\u0107) isc\u0103li, a ie\u0161i, a se (\u0107) intitula, a se ivi, a se (\u0107) \u00e2ch\u0103pui, a se (\u0107) \u00eenapoia, a \u00e2tineri, a \u00e2mb\u0103tr\u00e2ni, a-l l\u0103sa, a lucra, a se l\u0103f\u0103i, a se (\u0107) masca, a se m\u0103rturisi, a se (\u0107) men\u021bine, a merge, a muri, a se (\u0107) muta, a se (\u0107) na\u0161te, a se (\u0107) numi, a-l opri, a se ofili, a p\u0103rea, a pleca, a se (\u0107) p\u0103stra, a se (\u0107) porecli, a se porni, a se (\u0107) posta, a se (\u0107) preface, a se (\u0107) pretinde, a se (\u0107) prevedea, a se ramoli, a se (\u0107) r\u0103bda, a r\u0103m\u00e2ne, a r\u0103zbate, a se (\u0107) recunoa\u0161te, a redeveni, a se (\u0107) repartiza, a reveni, a se revolta, a se (\u0107) robi, a se (\u0107) roda, a rena\u0161te, a se (\u0107) ridica, a s\u0103r\u0103ci, a se (\u0107) sim\u021bi, a se (\u0107) socoti, a sosi, a sta, a se (\u0107) stabili, statornici, a se (\u0107) \u0161ti, a se sui, a-l suporta, a se (\u0107) tocmi, a se (\u0107) transfera, a tr\u0103i, a trece, a se trece, a se trezi, a-l trimite, a se tr\u0103da, a se trudi, a se (\u0107) \u021bine, a se urca, a se (\u0107) vedea, a veni, a se (\u0107) visa, a se (\u0107) vrea.

Lista r\u0103m\u00e2ne deschis\u0103. Nu ne-a interesat, deocamdat\u0103, \u00een ce constau compatibilit\u0103\u021bile \u0161i incompatibilit\u0103\u021bile unui verb marcat cu tr\u0103s\u0103tura inerent\u0103 +[Animat]³⁰ cu un Nominal₂ de tipul propus. Constat\u0103m \u00e2ns\u0103 frecven\u021ba formelor verbale cu pronume reflexiv \u0161i paralelismul acestora cu formele verbale precedate de pronumele personal aton (acest paralelism nu este absolut, deoarece nu toate formele de reflexiv au \u0161i forme precedate de Pron aton \u0161i invers), \u0161i, \u00een general, capacitatea combinatorie a acestor forme cu Nominal₂, iar, \u00een rest, compatibilitatea „intransitivelor” cu Nominal₂ marcate +[Animat].

F\u0103r\u0103 preten\u021bia de epuizare a observa\u021biilor, constat\u0103m :

- a) incompatibilitatea verbelor care pot avea un obiect direct inanimat \u0161i Nominal₂ (**El cite\u0161te \u0163bea, m\u0103soar\u0103, love\u0161te etc. \u00e2 inginer*);
- b) incompatibilitatea \u00e2ntre numele obiect direct \u0161i Nominal₂ (**El cite\u0161te cartea inginer, *El bea ap\u0103 inginer, *El m\u0103soar\u0103 casa inginer, *El love\u0161te m\u00e2ngea inginer*).

Construc\u021biile ob\u021binute cu verbele date \u00een contextul propus, au forma urm\u0103toare (select\u0103m \u00een primul r\u00e2nd verbele incluse \u00een listele de verbe copulative) :

Ion se afl\u0103	inginer
„ ajunge	„
„ se (\u0107) alege	deputat

³⁰ Em. Vasiliu, Sanda Golopen\u021bia-Eretescu, *op. cit.*, p. 40-41, 102-104.

Ion apare	inginer
„ se (îl) arată	„
„ se (îl) bănuiește	„
„ se (îl) cheamă	„
„ se (îl) consideră	„
„ se (îl) crede	„
„ se (îl) declară	„
„ este	„
„ devine	„
„ se dovedește	„
„ se (îl) dorește	„
„ se (îl) face	„
„ iese	„
„ se (îl) numește	„
„ pare	„
„ se (îl) pretinde	„
„ se (îl) păstrează	„
„ se (îl) prefăce	„
„ rămîne	„
„ se (îl) simte	„
„ se (îl) socotește	„
„ stă	„
„ se (îl) știe	„
„ se (îl) vede	„
„ se (îl) visează	„

Construcțiile cu *îl* în paranteză reprezintă două propoziții : *el se vede în giner, el îl vede inginer.*

Nu eliminăm reflexivele cu sens pasiv (*a se alege, a se boteza, a sechema, a se numi* etc.), și nici nu facem din ele o clasă specială, deoarece despre aceste construcții se fac două afirmații complete opuse : că verbele (semi)copulative pot sta la diateza pasivă³¹ și că numele predicativ este incompatibil cu un nume de agent³², cu alte cuvinte, că verbul copulativ nu poate sta la diateza pasivă. Întrucît nu este demonstrată nici una din cele două afirmații și nu vedem o justificare mai mare în vreuna din ele, nu le vom lua în considerație.

Aplicarea oricăreia dintre definițiile și metodele de identificare discutate în paragrafele anterioare ne duce spre următoarele constatări :

1) dacă *a fi* este considerat verb care poate substitui pe *a sta, a trăi, a se naște* etc., și aceste verbe sînt desemantizate, atunci întreaga listă de verbe poate fi considerată o listă de verbe copulative;

2) dacă aceste construcții sînt verificate prin morfemul de nominativ, majoritatea verbelor din listă guvernează două morfeme de nominativ, prin urmare ar trebui să fie copulative; am spus „majoritatea”, fiindcă

³¹ De exemplu, Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 114, 117.

³² *Sintaxa transformajională...*, p. 101.

numele care urmează după verbele precedate de pronumele personal aton sînt considerate de Sextil Pușcariu³³ la cazul acuzativ și această ipoteză n-a fost infirmată;

3) dacă numele este substituit cu adjective, se elimină o parte din aceste verbe, dar se pot include altele care dau construcții acceptabile (*pleacă frumoasă și plină de zel, merge singură pe stradă*);

4) dacă verbele din listă se combină cu formativele pe care *Sintaxa transformațională* . . . le consideră distinctive pentru caracterizarea verbului copulativ, atunci toate verbele care admit adjectivul admit și aceste formative.

Reținem pentru toată lista dată și care poate fi continuată cu verbele citate și cu alte verbe care intră în același context, structura sintagmatică identică.

3. Clasele de construcții se diferențiază totuși între ele. Astfel, *Ion se face inginer* este o construcție „sudată” sintagmatic în timp ce *Ion vine inginer* nu este „sudată” sintagmatic, deoarece dacă suprimăm numele, **Ion se face* este o construcție inacceptabilă, iar *Ion vine* este o construcție acceptabilă. Dacă am stabili o opoziție prin omisiunea lui Nominal₂, am constata că putem obține două clase de verbe din cele de pe listă. Dar o astfel de opoziție nu este semnificativă pentru *a fi*, fiindcă acesta poate funcționa și în construcții ca *Ion este inginer*, dar și în construcții ca *Ion este*. La fel sînt verbele *a ajunge*, *a ieși* etc. Pe baza unei liste de construcții cu structura Nume[^] (Pron)[^] V[^] Adj, de tipul *Ion este sănătos*, am constatat că suprimarea și permutarea, deși grupează verbele în subclase, nu pot distinge pe *a fi* copulativ de *a fi* predicativ. Într-o astfel de listă însă substituția Adj cu Circ. loc (Circumstanțial de loc) a fost de natură să stabilească un contrast între *a fi* „cu sens copulativ”³⁴ și *a fi* predicativ. Acest contrast constă în opoziția semantică a verbului *a fi* în context _____Adj și *a fi* în context _____Circ. loc.

Acest lucru se poate vedea din următoarele exemple :

El este	{	inginer
		elev
		mecanic
		.
		.
		.

³³ *Limba română*, I, 1940, p. 144.

³⁴ DLRM, p. 300.

și

El este	}	(de) undeva
		acolo
		oriunde
		în casă
		pe stradă
		la Galați
		.
		.
		.
		.

unde *a fi* în context Nume are „sens copulativ”, iar *a fi* în context Circ. loc înseamnă „a se afla, a se găsi”³⁵. Am optat pentru Circ. loc, pentru că oferă contrastul cel mai clar și este compatibil cu toate verbele din listă, cu excepția lui *a deveni* și *a se face*, care sînt incompatibile cu toate tipurile de circumstanțiale.

Dacă substituim în lista de propoziții propuse Nume cu Circ. loc, obținem următoarea listă :

Ion se află	undeva
„ ajunge	„
„ se (îl) alege	„
„ apare	„
„ se (îl) arată	„
„ se (îl) bănuiește	„
„ se (îl) consideră	„
„ se (îl) crede	„
„ se (îl) declară	„
„ este	„
* „ devine	„
„ se dovedește	oriunde
„ se (îl) dorește	„
* „ se (îl) face	„
„ iese	de undeva
„ se (îl) numește	undeva (într-un post bun)
„ pare	de undeva
„ se (îl) pretinde	undeva
„ se (îl) păstrează	undeva (în echipa națională)
„ se (îl) preface	oriunde
„ rămîne	undeva
„ se (îl) simte	„
„ se (îl) socotește	„
„ stă	„
„ se (îl) știe	„
„ se (îl) vede	„
„ se (îl) visează	„

³⁵ DLRM.

Circ. loc este admis de toate verbele care intră în contextul ____ Nominal₂, cu excepția verbelor *a deveni*, *a se face* care sînt incompatibile cu Circ. loc. Constatăm că (1) o grupă restrînsă de verbe își schimbă sensul în context ____ Circ. loc (*El este undeva*, *El iese undeva*, *El rămîne undeva*) față de sensul lor în context ____ Nominal₂ (*El este inginer*, *El rămîne inginer*, *El iese inginer*), iar restul verbelor rămîn cu același sens din ____ Nominal₂ în contextul ____ Circ. loc.

Vom nota cu V_1 verbele care își schimbă sensul în context ____ Circ. loc față de sensul lor în contextul ____ Nominal₂ și cu V_2 verbele care nu își schimbă sensul în context ____ Circ. loc față de sensul în contextul ____ Nominal₂.

Clasa V_1 este reprezentată de verbele *a fi*, *a ajunge*, *a însemna*, *a ieși*, *a rămîne*, iar clasa V_2 este reprezentată de toate celelalte verbe, dintre care reținem verbele *a părea*, *a se naște*, *a sta* care figurează în aproape toate listele de copulative.

Caracteristica clasei V_1 este că se diferențiază în funcție de cele două contexte în două subclase paralele bazate pe omonimia acestor forme. Distingem formele $a fi_1$, $a ajunge_1$, $a ieși_1$, $a însemna_1$, $a rămîne_1$ în context ____ Nominal₂ și formele $a fi_2$, $a ajunge_2$, $a ieși_2$ ș.a.m.d. în context ____ Circ. loc pe care le notăm cu v_1 și v_2 . Contrastul existent între v_1 și v_2 este determinat de cele două categorii de contexte. Prin urmare, v_1 funcționează cu restricția — Circ. loc, iar v_2 funcționează fără această restricție. Notăm această opoziție astfel: {Nominal₁[∩] v_1 [∩] Nominal₂ — [Circ. loc] și Nominal₂[∩] v_2 [∩] Circ. loc. Atît subclasa v_2 cît și clasa V_2 funcționează fără restricție — Circ. loc, deci și această clasă se caracterizează prin compatibilitate cu Circ. loc.

Dacă $a fi_1$ este verb copulativ în contextul Nominal₂[—Circ. loc], așa cum este considerat de toate gramaticile tradiționale, structurale și de semantica logică, atunci subclasa v_1 va fi a verbelor (semi)copulative.

Verbul copulativ ar fi deci verbul care poate funcționa în contextul Nominal₁ ____ Nominal₂ cu restricția — Circ. loc. Dacă vom considera și incompatibilitatea cu Circ. loc tot o restricție, inventarul verbelor copulative ar fi următorul: *a fi*, *a ajunge*, *a ieși*, *a însemna*, *a rămîne*, *a deveni*, *a se face*.

4. Restricția *Circ. loc* s-ar părea că nu funcționează în situațiile în care avem construcții cu structura Nominal₁[∩] *a fi* Nominal₂[∩] Circ. loc, adică

- (1) *Ion este inginer undeva*
- (2) *Ion rămîne inginer undeva*
- (3) *Ion iese inginer de undeva*
- (4) *Ion devine inginer undeva*
- (5) *Ion ajunge inginer undeva*
- (6) *Ion se face inginer undeva*.

Prima constatare care se impune este că ambiguitatea construcțiilor crește prin adăugarea determinantului circumstanțial.

Acest lucru se întîmplă, deoarece, atunci cînd raportăm numele la verb, sensul acestuia este unul, și cînd raportăm circumstanțialul la verb,

sensul acestuia este altul. Cu alte cuvinte, ne referim în același timp și la v_1 și la v_2 și fiecare are sensul lui care se actualizează în funcție de modul în care facem analiza și de felul în care decodificăm mesajul.

Soluția pe care o propunem pentru aceste situații este să considerăm verbul copulativ fiindcă se află în contextul — Nominal₂ și determinant circumstanțial ca atribut circumstanțial al numelui. Pentru această soluție pledează (4) și (6) în care nu putem raporta determinantul circumstanțial decât la nume, fiind incompatibil cu verbul. Din moment ce în aceste construcții raportăm *pe undeva* la *inginer*, nu vedem de ce n-am raporta pe *undeva*, și în cazurile celelalte, tot la *inginer*.

5. În urma examinării listei am constatat că după fixarea la un anumit context — în cazul nostru Nominal₁[^] (Pron)[^] — Nominal₂ —, verbele care intră în acest context și care — evident — se diferențiază între ele în funcție de criteriul de analiză pe care ni-l fixăm, se grupează în două subclase, dacă substituim Nominal₂ cu Circ. loc : (1) — verbe care își schimbă sensul în context Circ. loc față de sensul Nominal₂ și (2) — verbe care nu-și schimbă sensul prin substituirea lui Nominal₂ cu Circ. loc. Verbele din (1) prezintă contrastul pe care-l prezintă *a fi* „copulativ” față de *a fi* „predicativ”, iar verbele din (2) nu prezintă un astfel de contrast.

Această posibilitate de A CONTRASTA extinsă la verbele propuse ne duce la constatarea că (1) corespunde clasei pe care gramatica le numește „copulativă” și că (2) corespunde clasei de verbe predicative.

6. Studiarea tipului de construcții propus nu este o abordare semantică a verbului copulativ, ci o discuție pe baze contextuale, sintactice, corelată la o semantică elementară care privește doar „schimbarea sensului” și „păstrarea sensului”. Am definit verbul copulativ doar contextual. Tratarea semantică ar putea modifica, poate, rezultatele obținute. Reducerea numărului de verbe copulative — care ne-a fost absolut indiferent — coincide cu afirmațiile că verbele copulative sînt puține. Scopul nostru a fost stabilirea opoziției *predicativ* ~ *non-predicativ* și a unui context „restrictiv” într-o serie de construcții identice ca structură, dintre care unele au fost considerate construcții copulative.

VERBELE CARE FIGUREAZĂ ÎN INVENTARUL VERBELOR COPULATIVE

(Anexă)

a se afla (P. Diaconescu, N. Drăganu)

a ajunge (P. Diaconescu, N. Drăganu, I. Iordan, S. Stati, V. Șerban, G. Beldescu, I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, GLR³).

a se alege (P. Diaconescu, N. Drăganu, I. Iordan, H. Tiktin, Al. Rosetti)

a-l alege (P. Diaconescu)

a apărea (P. Diaconescu)

a arăta (P. Diaconescu, H. Tiktin, V. Șerban)

a se arăta (P. Diaconescu, N. Drăganu, I. Iordan)

a se chema (P. Diaconescu, N. Drăganu, I. Iordan, H. Tiktin, Al. Rosetti, S. Stati)

- a constitui (S. Stati, V. Șerban)
- a-l crede (P. Diaconescu)
- a se crede (P. Diaconescu, I. Iordan)
- a se da (P. Diaconescu)
- deveni (P. Diaconescu, N. Drăganu, I. Iordan, H. Tiklin, Al. Rosetti, S. Stati, G. Beldescu, I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, GLR²)
- a se dovedi (P. Diaconescu)
- a-l face (P. Diaconescu)
- a se face (P. Diaconescu, N. Drăganu, I. Iordan, H. Tiklin, Al. Rosetti, V. Șerban, G. Beldescu, I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, GLR²)
- a fi (toată lumea)
- a se găsi (N. Drăganu)
- a ieși (P. Diaconescu, N. Drăganu, I. Iordan, H. Tiklin, S. Stati, V. Șerban, G. Beldescu, I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu GLR²)
- a insemna (P. Diaconescu, I. Iordan, S. Stati, V. Șerban, GLR²)
- a-l lăsa (P. Diaconescu)
- a se lăsa (P. Diaconescu)
- a naște (N. Drăganu, I. Iordan, H. Tiklin, V. Șerban)
- a numi (P. Diaconescu)
- a se numi (N. Drăganu, I. Iordan, H. Tiklin, Al. Rosetti, S. Stati, G. Beldescu)
- a se păstra (P. Diaconescu)
- a părea (P. Diaconescu, N. Drăganu, I. Iordan, H. Tiklin, S. Stati, V. Șerban, I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu)
- a-i părea (P. Diaconescu)
- a se părea (N. Drăganu)
- a se preface (P. Diaconescu)
- a rămîne (P. Diaconescu, N. Drăganu, H. Tiklin, Al. Rosetti, S. Stati, I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu)
- a reprezenta (S. Stati)
- a se socoti (P. Diaconescu)
- a simți (P. Diaconescu)
- a se simți (P. Diaconescu)
- a sta (P. Diaconescu, N. Drăganu, H. Tiklin, Al. Rosetti)
- a trăi (N. Drăganu)
- a se ține (P. Diaconescu)
- a se ști (P. Diaconescu, N. Drăganu)
- a-l vedea (P. Diaconescu)
- a se vedea (P. Diaconescu)
- a vrea (P. Diaconescu)
- a-i zice (P. Diaconescu)

SOME REMARKS ON A CONTEXTUAL DELINEATION OF THE COPULATIVE VERBS IN THE ROMANIAN LANGUAGE

(ABSTRACT)

According to the definitions given to the copulative verbs, their inventory might be enlarged if these definitions are strictly applied.

From all these definitions we may infer that the type of construction $N_1^{\wedge} (\text{Pron})^{\wedge} V^{\wedge} N_2$ ($N = \text{Noun}$) (where, semantically speaking, N_1 and N_2 are animate and the Pronoun is the substitute of an animate noun or a reflexive pronoun) is "typical" of the structures with a copulative verb.

If we make up a list of constructions with this syntagmatic structure and we substitute an adverb of place or an adverbial modifier of place for N_2 we get two types of constructions :

1) one in which there is a contrast between the meaning of the verb appearing in the context _____ N_2 and the meaning of the verb appearing in the context _____ AMS (adverbial modifier of place);

2) one in which there is no contrast between the meanings of the verb appearing in the two types of contexts.

The contrast in the first case corresponds to two different meanings of the same verb, meanings which can be checked by means of a dictionary.

The verbs that exhibit a semantic contrast when the suggested substitution is applied to them — or, better said, their contextual meanings in the construction $N_1^{\wedge} (\text{Pron})^{\wedge} V^{\wedge} N_2$ —correspond, roughly speaking, to the list of verbs considered by the traditional grammar as copulative. The other verbs, some of which are to be found on various inventories of copulative verbs, although appearing in structures identical with the copulative ones, do not correspond to the characteristics of the copulative verbs.

We may draw the conclusion that, having a series of constructions with identical syntagmatic structure, we can group these constructions into two classes according to the change of meaning they exhibit when the restriction of the adverbial modifier of place is applied : one type where the presence of the adverbial modifier of place changes the meaning of the verb — this type corresponds to the class of copulative verbs ; the other type where the presence of the adverbial modifier of place does not influence the meaning of the verb — this type corresponds to the class of predicative verbs. Therefore the copulative verb is the one that can function in constructions of the type $N_1^{\wedge} (\text{Pron})^{\wedge} V^{\wedge} N_2$ with the restriction — AMP.

Redactor ECATERINA IONAȘCU
Tehnoredactor SILVIA ROTARU

---

*Bun de tipar 28.02.1974. Tiraj 1540. Hirtie scris I A
tratată 83% grad alb, format 16/70 × 100 de 80 G/m².
Coli de tipar 9. C.Z. pentru biblioteci mari 41.01.
C.Z. pentru biblioteci mici 41.01.*

Întreprinderea poligrafică Informația,
str. Brezoianu nr. 23—25 București.
Republica Socialistă România

com. 908

